Миодраг Ал. Пурковић

АВИЊОНСКЕ ПАПЕ
И СРПСКЕ ЗЕМЉЕ

~

СВЕТИТЕЉСКИ КУЛТОВИ
У СТАРОЈ СРПСКОЈ ДРЖАВИ

скенирао

Теодор Анагност

ЛИО
Горњи Милановац 2002

Миодраг Ал. Пурковић

АВИЊОНСКЕ ПАПЕ И СРПСКЕ ЗЕМЉЕ

ПОЖАРЕВАЦ

1934

ОД ИСТОГ ПИСЦА:

Један занимљив опис куге у нашим земљама 1348 — Наша ризница II_8 1931
Историска тачност у Сасиновом епу „Разбоји од Турака" — Гласник професорског друштва XII_7 1932
Година спаљивања тела Св. Саве — Гласник проф. друштва XII_9 1932
Робље и трговина робљем у средњевековним српским земљама — Гласник проф. друштва XIII_1 1932
Неколико прилога — Гласник проф. друштва XIII_1 1932
Иларион Рузарац на бечком универзитету — Гласник историског друштва у Новом Саду V_2 1932
Неколико таблица за израчунавање ускршњих датума — Богословље VII_2 1932
Још неколико таблица за хронологију — Богословље VII_3 1932
Бугарско-српско зближење кроз векове Београд 1932
Прилози српској историји — Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор књ. XII св. 2 и 3, 1932
О Браничеву и за Браничево — Браничевски весник I_1 1933
Неколико прилога српској историји — Браничевски весник I_1 1933
Крађе и разбојништва у средњевековним српским земљама — Гласник проф. друштва XIII_5 1933
Две напомене средњевековној српској црквеној историји — Браничевски весник I_2 1933
Датирања у домаћим српским изворима средњега века — Гласник проф. друштва XIII_8 1933
Апострофирања српских владара у средњем веку — Браничевски весник I_4 1933
Домаћи српски извори о Мађарима у средњем веку — Гласник проф. друштва XIV_3 1933
Виминациум и Браничево — Браничевски весник II_1 1934
Одломак о културним приликама пожаревачкога краја у 19 веку — Браничевски весник II_2 1934
Пожаревац — у Пожаревцу MCMXXXIV

Оцене, белешке и прикази у: Гласнику професорског друштва, Браничевском веснику, Revue historique.

Штампарија, печаторезница и књиговезница
„ЈАДРАН" — Пожаревац.

Оцу и мајци

посвећујем ову књигу

ПРЕДГОВОР

Покушали смо у овој расправи да прикажемо везе српског двора с Папском куријом и рад Папске курије у Босни у доба папског бављења у Авињону.

Овај период је и занимљив и важан. Прво, ово је доба кад папа није био у вечитом граду Риму, поред гроба Христова апостола Петра, него далеко у француској Прованси, под утицајем француског краља, а читава Курија, почев од папе, с малим изузетком, била је чисто француска. Друго, ово је епоха не само потпуне и апсолутне политичке самосталности Србије, него доба њене кулминације снаге и величине. Треће, ово је време када акција Папске курије у Босни узима највеће размере доласком фрањевачких и доминиканских калуђера мисионара и инквизитора и када Курија преко најистакнутијих људи најенергичније ради против богомилске вере и на успостављању католичанства. Најзад, или пре свега, за време авињонских папа Турци продиру и освајају Балканско Полуострво и битком на Марици задају снажан ударац Србији, једној земљи која је два века била важан фактор на Балкану и два столећа била обртна тачка читавог балканског политичког живота. У време папског боравка у Авињону претпоследњи потомак једног великог рашког жупана и наследник рашких краљева постаје цар Срба и Грка, а архиепископска црква постаје патријаршија. И за време папског бављења у Авињону моћна Душанова царевина распала се, лакше и брже но што је створена. Последњи српски цар и последњи изданак двестогодишње династије, која је створила, изградила и одржала стару српску државу, умро је, немајући коме да преда престо.

Ми не говоримо овде о учењу богомила и богомилском питању у целини. То би била историја богомила, која се повлачи чак од Кулина бана. Нас је интересовало и пратили смо какав је став према богомилима заузела Курија у Авињону, шта је она радила, како је тај рад, под каквим околностима и с каквим резултатима био спроведен.

* * *

Извора за овакву расправу нема много и они не пру-

жају свестранија обавештења и потпунију слику. Домаћих српских извора за ово питање уопште нема. Сви извори који стоје на расположењу у овом правцу врло су једнострани: то су папске инструкције појединим католичким црквеним великодостојницима, или краљу мађарском или бану босанском, кад је реч о приликама у Босни, или су у неколико махова то извештаји српском краљу, кад се тангирају било лична било локална питања.

Извори који се односе на ово питање штампани су у две монументалне збирке извора, које је издао Августин Тајнер: Vetera Monumenta Slavorum Meridionalium и Monumenta Hungariae.

Доста докумената штампала је Југославенска академија знаности и умјетности у познатој својој збирци Diplomatični Zbornik (књ. VIII-XIV). Масу података употребили су Фарлати и Колети у свом капиталном делу Illyricum sacrum. Исто тако велики број докумената, с ванредно инструктивним коментаром, има збирка регеста Acta Albaniae, коју су издали Талоци, Јиречек и Шуфлај. Неколико бележака има о одлукама дубровачких већа у збирци Monumenta Ragusina. Неколико помена пружају и два савремена извора: Анонимни описивач источне Европе и барски архиепископ Адам.

Извори и литература, употребљени за ову расправу, цитирани су у самом тексту, а приложени су и на крају књиге.

С особитим задовољством напомињем, да су ми у раду љубазно изишли на сусрет својим напоменама и упуствима моји врло поштовани професори: господин Д-р Станоје Станојевић, господин Д-р Владимир Ћоровић и господин Д-р Виктор Новак, пред којима је ова расправа пре више од годину дана брањена као теза за докторат.

Нека им је и на овом месту најсрдачнија хвала оданог им ученика.

у Пожаревцу,
на Св. Илију 1934 г. М. Пурковић

АВИЊОНСКЕ ПАПЕ И СРПСКЕ ЗЕМЉЕ

1305 — 1378

УВОД

Позадина премештања папске столице из Рима у Авињон позната је. То је дуги сукоб папе Бонифација VIII (1294—1303) и француског краља Филипа IV Лепог (1285—1314).

Први сукоб папе Бонифација VIII и краља Филипа IV Лепог био је чисто финансиске природе. Ратујући с Арагонцима, Филипу је требало новаца. Он је новац набављао изванредним данком. Рат се свршио (1295), али у међувремену изби велики и дуги рат с Енглеском (1294). Новац је био и даље потребан. Дажбине су, међутим, биле велике, што је изазвало незадовољство и тражила се папина заштита да се стане на пут порезима. Папа својом булом „Clericis laicos" (24 фебруара 1296) забрани, под казном екскомуникације, кнезовима да траже и примају изванредне порезе од свештенства, а свештенству забрани да их плаћа без одобрења Св. Столице. Краљ Филип на то одговори забраном изношења злата и сребра из Француске и одби исплате рачуна италијанским банкарима, које су ови наплаћивали за рачун папе и кардинала у Филиповој држави. Изненађен овим мерама, папа гледа да ублажи своју булу. Он није забранио да свештенство Филипове државе не би могло да помогне свога краља порезима, кад су ови потребни за одбрану краљевине, само папа не би желео без његовог допуштења да се дају прекомерни порези.

Изгледало је да су се духови смирили и да је ствар легла, кад ускоро плану нов сукоб. Овога пута сукоб се створио због Бернара Сесе, епископа новостворене епископске дијецезе Памие. Сесе је био оптужен да је вређао краљеву част, да је говорио о блиском паду династије и краљевине, да је говорио да Памие није у Француској, да је краљ фалзификатор новца и дете незаконитог брака. Оптужен је да је рекао да људи у његовој епископији не воле краља и Французе, а да је двор толико покварен, да између двора и проститутке нема разлике. Епископа затворе, а у заплењеној кореспонденцији нађена су тобоже „тајна писма папе и кардинала". Против епископа поведена је истрага и резултати су били запрепашћујући. Епископ је говорио много шта што ружно. То је богохуљац и бедник, чију бурно проведену младост године нису могле да поправе.

Као протест на епископово затварање, папа изда булу „Ausculta filii carissime" (5 дец. 1301), којом објави да је он, папа, једини господар на земљи и да влада краљевима и краљевинама. Папа нареди Филипу да епископа одмах пусти из затвора и дигне забрану с епископових добара. Истовремено папа јавља Филипу да је за идућу годину сазвао концил, који ће решавати о свим многобројним спорним питањима. Папина була на француском двору изазвала је велико огорчење. Филип сазва у Париз (априла 1302) претставнике трију сталежа „да већају о извесним стварима, које највећим делом интересују краља, краљевину, све и свакога". Седница држана у Нотр-Даму била је бурна, говори ватрени, незадовољство против папе велико.

Да би одржао црквену моћ на висини и очувао свој ауторитет, папа издаје булу „Unam sanctam" (новембра 1302), којом напомиње да су сва људска бића потчињена папи, па да је према томе, и световна власт потчињена духовној.

Почела је отворена и велика борба. И папа и краљ желели су да изиђу из борбе као победиоци. На седници у Лувру (12 марта 1303), понова је узет у претрес папин рад. Најогорченији у нападима био је Гијом Ногаре, некада професор у Монпељеу, а у ово доба краљев вицеканцелар, који је из личних мотива мрзео папу. Ногаре је тада говорио: „Пророштво је испуњено. На столици Св. Петра видимо да седи учитељ лажи, пакосни човек, који се назвао Бонифације. Тврдим да та индивидуа, о којој је реч, звана Бонифације, није папа . . . Тврдим да је он тако страшно поткупљен, како нико није био од створења света . . . Он руши цркве, расипа сиротињско благо, презире понизне, жељан је злата . . мрзи мир . . . воли само себе. Ово је грозота коју је описао пророк Данило. Он (Бонифације) припада општем концилу да га суди и осуди!" Бура мржње и огорчења беснела је у Паризу. Изабрано је посланство, коме је стављено у задатак да иде „на извесна места ради наших ствари" (краљевих). У ствари задатак посланства био је да ухвати и доведе папу у Лион, где би му се имало судити. Ногаре је имао апсолутно краљево пуномоћије да ради шта хоће.

Папа је био дошао у свој родни град Анањи да проведе лето. Шестог септ. 1303 група завереника стигла је пред папин стан „да освети неправду француског краља". Викало се: „Смрт папи Бонифацију! Живео краљ Филип!" Напуштен од свих, предан самом себи, папа је мирно, с круном на глави и крстом у руци, очекивао своје нападаче, којима је-кажу-рекао: „Ево мога врата-ево моје главе!" Ногаре баци папу у затвор.

Бонифација, међутим, брзо избаве затвора. Пун великог бола, огорчења, предан мислима о пролазности замаљске среће, сјаја и величине, овај старац проводио је своје последње дане у Ватикану сам, без пријатеља. Боловао је од страха

да га не ухвате. Месец дана после догађаја у Ањању, смрт прекрати папин дуги живот (11 октобра 1303), а француском краљу донесе победу.

После Бонифацијеве смрти изабран је за папу Бенедикт XI. Нереди који често прате избор једне крупне фигуре, избили су и овога пута. Страсти су хватале из дана у дан све веће размере, тако да је папа морао да напусти Рим и да оде у Перуђу. Филип, увиђајући и сам да је и сувише далеко отишао, желео је да успостави лепе односе с папом. Али папа убрзо (7 јула 1304) умре, како изгледа отрован смоквама.

* *

После смрти Бенедикта XI имао је да се изабере нови папа. Већ прва седница показала је да су духови узнемирени и да су чланови дубоко подељени у погледу нове папске личности. Једна је струја била за то, да се успоставе што бољи односи између папе и француског краља, док је друга фракција заступала отворену борбу против француске сепаратистичке политике. Најзад, после жучне дебате, духови се стишаше, а католичка црква доби свога поглавара у лицу Бертрана д' Гоа, који је, седајући на папску столицу, узео име Климент V. Нови папа, пореклом Француз из Вијандроа (Жиронда), био је у тренутку избора за папу архиепископ Бордоа.

С Климентом V почиње авињонско папско доба. Нови папа свечано је крунисан у Лиону (12 новембра 1305) у присуству самог француског краља и многих великаша. После крунисања италијански кардинали позваше папу у Рим. Папа, међутим, одби позив. Италија је у ово доба била политички поцепана. На југу владају две куће: Арагонци (на Сицилији) и Анжујци (у Напуљу). У централној Италији припадало је Св. Столици: Сполето, Беневент, патримонија Св. Петра. Ромања, Болоња. Најзад био је читав низ република: Венеција, Ђенова, Фиренца и т. д. Додајмо овоме и да је Италија у овом моменту у пламену. На дневном реду су грађанске борбе, сукоби Гвелфа и Гибелина, борба Орсина и Колона, које су за собом повукле и борбу и поделу читаве Италије у непријатељске таборе[1]. Разумљиво је, дакле, зашто папа неће да иде у Рим.

„Вечни град" Рим, место за које се веровало да је Богом одређена папска столица, престаје за неко време да буде седиште Христова наследника на земљи. Папа престаје да буде чувар гроба Св. Петра и одлази у Авињон.

Папа је Авињон изабрао за резиденцију више случајно. Изнурен, слабих живаца, болешљив, Климент V дуго је лутао по Француској, тражећи пределе пуне свежине. Пут га случајно нанесе једног пролетњег дана 1309 у мирни провансалски град

---

1 Mollat 129—92; Gregorovius 18—9, 72, 84—95

Авињон. У лепој Прованси, пун топлог јужног сунца, на Рони, Авињон се папи необично допаде и он одлучи да се ту настани. О самом папском доласку у Авињон савремени хроничари нису нам, тако рећи, оставили ни помена. „Почетком пролећа 1309", бележи кратко каноник Јован од Св. Виктора, „папа уђе у Авињон и настани се у доминиканском манастиру".[1]

***

У српским земљама највећи број присталица и чланова католичке цркве било је у Приморју међу Романима и Арбанасима. Најважнија католичка архиепископија у Србији била је барска. Да би парирао развој и велики утицај католичанства, Сава оснива архиепископију, која је била чисто народна српска. Уређујући нову своју цркву и распоређујући епископије, Сава је створио у Приморју две нове православне епископије — зетску и хумску. Образовањем српске православне архиепископије, католички барски архиепископ губи свој утицај на унутрашњу Србију. „Латинска је метропола у Бару сасвим исчезла пред православљем, које је сада постало националном црквом."[2] Тако од 1219 у српским земљама има два црквена центра: национално - православни са седиштем у Жичи и доцније у Пећи и други католички са седиштем у Бару, који је окупио око себе романско становништво приморских и зетских крајева, као и део Срба католика[3].

Гијом Адам, барски архиепископ, добар познавалац Србије прве четвртине 14 в., пише да су у рашком краљевству две народности: Арбанаси и Латини, који су сви вере и обреда римске цркве. Адам бележи да у Србији има шест епископских вароши, насељених све самим Латинима. Архиепископско седиште је Бар, а епископска су места: Котор, Улцињ, Свач, Скадар и Дриваст. Арбанаси, чији је језик сасвим различит од латинског, употребљавају латинско писмо, а живе изван градских зидина. Арбанаски су градови: Велики и Мали Пилот, Сапа или Сапата (код Љеша), негдања варош Сава и Рабан. Сви су ови, и латински и арбанаски градови, у Адамово доба били потчињени српском краљу.

Један анонимни писац, Француз и доминикански калуђер,[4] описујући источну Европу у почетку 14 века (1308), оставио је врло важних и занимљивих података за Србију. Ови су подаци савремени и писани не без познавања. Иако је овај спис писан тенденциозно, да се Карло од Валоа наговори на

---

1 Robert Brun, Avignon au temps des papes Paris, 1928, 13—4

2 Д-р Мориц Фабер, Право барских надбискупа на наслов „примас Србије" (Гласник Зем. Муз. XVII, 1906, 470).

3 Упор. Ђорђе Стратимировић, Православна црква у Боци Которској (Годишњица XVII, 1897, 198)

4 О пишчевој личности опширно говори издавач у свом инструктивном предговору стр. VI—XXIV. Спис је приказао В. Ћоровић (Прилози IV, 1924, 67—74)

акцију против шизматика, иако писан с антиправославном тенденцијом — ипак ово дело има своју вредност. Судећи по опису Србије и прилика у њој, анонимни писац добијао је обавештења из добрих извора. Он је долазио с извесним одређеним циљем, да би испитао прилике „на терену". Аноним је из Србије отишао у Угарску и тамо преговарао с мађарским двором.

Анонимни описивач источне Европе забележио је о Бару, седишту истоимене архиепископије, ово: Од Бариа (у Италији) може се доћи у Бар преко мора за ноћ. Бар није на самој морској обали. Становници овог приморског краја чисти су католици и скоро сви Латини. Остали су, пак, у Србији, почев од краља, неверни шизматици. У Србији се католици гоне, цркве им се руше, и упропашћују, свештеници се нападају и затварају и уопште многа се зла чине. Тамошњи господарски еленат — то су најгори јеретици и шизматици, а уз то, тамо су окужени и многи хришћани католици.[1]

И Адам се жали да су и Латини и Арбанаси, католици, под неподношљивим и мучним јармом робовања мрском и нечовечном господарству Словена. Католички клир угњетен је и у мањини, латински и арбанаски епископи и попови бацају се у тамнице, племићи су искључени из наследства и позатварани, цркве и епископије беспрaвно се растурају, манастири руше. Народ је огорчен и устао би због тога против Словена, готов да пролије крв и положи живот, само кад би се нашао какав француски кнез, који би их повео против Словена, које — додаје Адам — није тешко покорити: довољно је само хиљаду коњаника и пет до шест хиљада пешака.[2]

Ту има претеривања, неоспорно, али има и нечег тачног, данас у потпуности нејасног. Политика српских краљева према католичкој вери и цркви тешко је падала Курији и папе су у неколико махова протестовале против поступања с католицима.

---

1 Anonymi descriptio 30—1. „Nec puri shismatici, nec puri heretici", које Аноним помиње били су богомили— В. Ћоровић, Архив за арбанаску старину, језик и етнологију I 1—2, 1924, 237 и Прилози IV, 68. Ћоровићу се чини да писац претерује, јер „под краљем Урошем и нарочито краљицом Јеленом католици су били довољно заштићени" (Прилози IV, 68)

2 Adam 484—5

ГЛАВА ПРВА

КЛИМЕНТ V (1305—1314)

У доба преношења папске столице из Рима у Авињон седео је на српском престолу краљ Стефан Урош II Милутин (1282—1321). Краљ Милутин је у историографији различито оцењиван. Једни су га стављали у ред оних владара, који су својим радом, својом политиком, својом замисли и резултатима дали обележје своме времену и истакнут је као способан владар и вешт политичар[1]. Други су га оцењивали као владара коме се не могу приписати неки далеки погледи[2]. Милутину се приписује неограничена и беспримерна себичност „кад су били у питању његови интереси и прохтеви" и одричу му се развијена морална осећања.[3] Нема сумње, Милутин је тога имао. Али Милутин је имао исто тако и одлучности, самопоуздања, опрезности, окретности, политичког духа, државничких способности и дипломатског таланта. Без претеривања могло би се рећи да је Милутин, уз Св. Саву и Душана, најспособнији владар династије Немањића и целе средњевековне српске историје — један од оних који су дали израз старе српске државе. Он је од северних византиских области створио јужне српске. Он је с успехом оперисао на источном фронту, у сукобу с Бугарима. Браничево је освојио, а у Мачви је имао успеха исто тако. У унутрашњој политици он успешно решава сукоб с братом Драгутином и с властелом окупљеном око његовог сина Стефана. Ако он у борби није имао скрупула, обзира, морала, то пре значи да је Милутин имао реалне погледе и схватања.

Нека стална спољна политика у старој српској држави не постоји. Политика, у колико се може овај модерни појам применити на Средњи век, ишла је за приликама. Средњевековна српска политика била је уперена и према Византији, према њој истина највише, и према Бугарској и према Мађарској и према Папској курији. Прилике су условљавале кад ће која политика да буде актуелнија. И према свакој од тих

---

1 Ст. Станојевић, Историја српског народа3, 1926, 143

2 Јиречек, Историја Срба I, 260

3 Владимир Ћоровић, Историја Југославије, 1933, 127

држава политика је била одређена, али се није претпостављала политика искључиво према једном фронту.

У Милутиновој политици постоје два изразита периода. У почетку његова је политика упућена према Византији. Доцније он води политику према северу и западу. Милутин је био владар земље која је за собом и у себи имала већ извесну политичку и верску традицију. Његов империјалистички дух тежио је да рашири државне границе, да увећа личну моћ и подигне углед земље. За сто година систематског и озбиљног рада Србија се подигла.

Не треба губити из вида, да су срећне спољне прилике ишле на руку и да је само требало умети искористити ситуацију и поћи за догађајима. А Милутину се то не може порећи. Милутин се упутио на Византију, у жељи да искористи њену слабост. Обновљено Источно римско царство, млада Византија првих Палеолога, није била опасан такмац. То је било доба када су сви пожудно бацали очи на Византију, жељни што више користи и успеха. У дугогодишњој борби с Византијом, тежњом да је што више окрњи на свој рачун, Милутин је јасно показао своју тежњу и своју политику, коју је нарочито Душан прихватио и спровео. Милутинова је тежња била: у офанзиви према Византији проширити јужне српске границе. Милутин је освојио Скопље, Полог, Злетово, Овче Поље, Пијанац.

У отпору према Србији Византинци су били несрећни. У опасности, када се не цени величина и вредност жртава, ради спаса, византиски император Андроник II Палеолог реши се збиља на тешку жртву. Иако на негодовање виших личности, Андроник даде своју кћер Симониду, која је била још у најпотпунијем смислу дете, за жену Милутину, како би родбинском везом створио пријатељство и прибавио својој земљи мира и сигурности са српске стране. Области, које је Милутин освојио од Византије, остадоше Милутину као мираз уз жену. Милутин је на почетку 14 века имао, углавном, чврст и сигуран положај и споља и унутра.

* *

Убрзо се, међутим, прилике изменише и повуше за собом и промену политичке оријентације. Вешти и окретни Милутин није ни за тренутак схватио политику сентиментално. Иако везан женидбом с Византијом, Милутин није одбио интимно пријатељство с Анжујцима, који су били непријатељски расположени према Византији. Милутин је склопио с Анжујцима, управо с Филипом Тарентским, сином Карла II, нама данас садржином ближе непознат уговор[1]. Зна се само да је (6 августа 1306) Филип „princeps Achaye et Torenti, Romaniae

1 Acta Alb I, 575; Arkiv za povjestnicu jugoslavensku IV, 1857, 356; Arkiv VII, 1863, 28

despotus et regni Albaniae dominus" јавио како је примио од рашког краља Уроша заклетву „о извесним стварима учињеним и утврђеним између Стефана скадарског епископа, легата поменутог краља, с једне и нас с друге стране."[1] Могло би се наслућивати да се Милутин чак и лично био састао током 1306 с Филипом Тарентским. У једној повељи којом Милутин потврђује извесне поседе које су били поклонили његов отац и мајка Жару, његовим синовима Марину Жару, барском архиепископу (1301—1307) и Ловри, као и Ловриним синовима каже се, између осталога, и ово: „А ту им милост испроси воевода Дабижив па Романи Луце, кади се стаја кралевство ми з деспотом."[2]

Од пада Латинског цариградског царства, на чијим је рушевинаме подигнута нова Византија (1261), живела је на западу идеја и жеља о обнови старог латинског царства на Босфору и успостављању негдашњег господства на истоку. У тој намери чињени су многи и разни пројекти, склапани су, с папским благословом, уговори, којима су детаљно подељиване сфере интереса и Византија је дељена на хартији међу претендентима.

На освитку 14 века интересовање за обновљење Латинског цариградског царства постаде јаче и дође понова на дневни ред. То интересовање потекло је после брачне везе (28 јануара 1301) Катарине, унуке Балдуина II од Куртене и Карла од Валоа, брата тадањег француског краља Филипа IV Лепог[3]. Катарина од Куртене, непосредни и директни потомак некадањег латинског императора, носила је титулу цариградске царице. На основу ове женидбене везе, Карло од Валоа оснивао је своје аспирације на Цариград, узевши и сам титулу цариградског цара. Карло је осећао да је ово, ипак, само празна титула, којој је требало дати и фактичког основа и на тај начин остварити толике до тад пројектоване лепе жеље, добре намере и неиспуњене наде. Карло од Валоа био је развио у том смислу жив рад и трошио је немилице новац. На своју политику према Византији Карло је утрошио 115.960 лира[4]. У том циљу Карло од Валоа отпоче читав низ најозбиљнијих преговора на широј бази о заједничкој сарадњи

---

1 Acta Alb. I, 580

2 Ibid. 581. Овде се под „деспотом" има разумети Филип Тарентски, који се помиње као деспот Романије (Acta Alb. I 168, 172). У основној Душановој повељи манастиру Св. Арханђела код Призрена помиње се „њива ниже Луке" и „ниже Сињавице Роман Дол"-Новаковић, Законски споменици 685 бр. XVII, 694 бр. CXXVI

3 Идеја о узимању цариградске круне није била оригинална Карла од Валоа. Њу је био развио Пјер Дибоа у свом делу „Sumaria doctrina", где је излагао и подвлачио тезу, да Француска треба да буде господар света. Он изричио напомиње да је Катаринина круна слободна и да би на њу требало да претендује краљ Филип за свога брата — Lavisse, Histoire de France II, 287-9

4 Новаковић, Срби и Турци 38

и акцији више држава, чији би крајњи резултат био уништење и освојење Византије и поновна њена територијална подела.

Таквим предлозима, примамљивим и пуним лепих изгледа на велику корист, лако је било наћи увек и свуда савезника. Склопивши још раније уговор с Филипом Тарентским (1305), Карло се обрати својим предлогом републици Венецији. После дугих преговора Карло од Валоа и млетачки дужд Петар Градонико склопили су уговор за одбрану вере и освојење Цариграда од Андроника Палеолога[1], који је убрзо и сам папа индиректно санкционисао. Папа је, наиме, послао био писмо свима црквеним великодостојницима у Италији, с наредбом да дижу народ на рат против шизматика у Византији, како би Византија могла да дође у Карлове руке. А „самозвани император Грка" био је екскомунициран.[2]

Други савезник, који се Карлу у овај мах учинио и моћан и необично погодан за остварење његовога плана, била је позната Каталонска компанија, пљачкашка војска скупљена од шпанских плаћеника, с којом је Византија имала већ довољно рђавог искуства и који су за Византију били у најбуквалнијем смислу страх и трепет[3]. Чак су Каталонци у тврђави око Галипоља сматрали Карла од Валоа за свог сењера, како то сазнајемо из тајне кореспонденције Јована Мономаха, управника Солуна и агента француске партије[4]. Једним писмом надахнутим, можда из личних неких мотива, симпатијама и љубављу према Карлу, позива Мономах Карла да дође што пре тамо где га са радошћу и задовољством ишчекују, „јер цела ова земља пропада и постаје права пустиња."[5] Константин Дука Лимпидар позвао је Карла од Валоа, да заузме стари престо на истоку, а јеромонах Јован писао је Карлу, изјављујући да Карло треба и мора да спасе „своје царство" од ропства и незгода[6]. Није случајно баш у ово доба (пред крај 1307 и у самом почетку 1308) дошао један Француз, доминиканац, да испитује прилике „на терену" и да упути меморандум Карлу од Валоа. Његов је задатак, утврђено је, био у овом случају да се обавести о приликама у Србији, да се увери какво је стање и расположење тамо, какви би Срби били као противничка снага. У том нас још више учвршћује оно што он говори о Србима. Срби су, и људи и жене, лепи, али мало храбри и нису вични оружју[7]. Мађари су, пише

1 Diplomatarium veneto-levantinum I, 49
2 Ibid. 53—5, 61
3 Велику студију Каталонцима посветио је Gustav Schlumberger, Expedition des „Almougavares" ou routiers Catalans en Orient Paris 1902. На основу података код Данила писао је о том Новаковић, Срби и Турци 31—7 и 40—52
4 J. A Buchon, Recherches et materiaux pour servir à une histoire de la domination française aux XIII, XIV et XV siècles dans les provinces demembrées de l' empire grec I Paris, 1811, 49; Delaville — Le — Roulx, La France en Orient, 45 н. 1
5 Buchon 49
6 Новаковић, Срби и Турци 63 н. 1
7 Anonymi descriptio 32

даље тај анонимни описивач источне Европе, ратоборни, а располажу великим и лепим коњима[1]. Пишчева је жеља — то је очевидно — да укаже Карлу од Валоа, да би могао евентуално да рачуна на помоћ Мађарске, која је, уз то, потпуно католичка земља.

Видећи толику Карлову активност, Милутин се, природно, узнемирио. Био је он свестан све опасности једног великог савеза. Знао је, исто тако, да овај савез, ако би се остварио, не би мимоишао ни њега. Да би предухитрио остварење савеза који би га могао скупо стати, Милутин изабра пут који је био природнији и умеснији у том тренутку. Милутин је видео добро коме се и с каквим предлозима треба обратити. Били су то папа, за кога је Милутин спремио примамљива обећања и лепе речи, после којих долази сигурна заштита, и Карло од Валоа, главни инспиратор савеза. Тих дана осетила се, збиља, на српском двору тенденција да српски краљ „политику српску веже с политиком француском."[2] Нема сумње, избор је срећно учињен у сваком погледу и Милутинова је политика била у истини „стварна и практична."[3] Обратити се папи — идеја није била нова ни први пут употребљена на српском двору. Те дипломатске односе с Куријом увели су већ Вукан и Стефан Немањић. И сам брат Милутинов, Драгутин, водио је интимну политику с Папском куријом. Познато је да је Драгутин молио папу за проповеднике католичанства у областима које је он уживао[4] и папа му је послао (1291) два фрањевца, добре познаваоце словенског језика, а Драгутина и његове области узе папа под заштиту Св. Петра[5]. Ми смо склони да верујемо да су баш те чисто верске симпатије краља Драгутина према католичанству биле повод да анонимни описивач источне Европе поднесе реферат о личном утиску о двојици краљева. Драгутин је на непознатога нам калуђера оставио утисак правична и добра човека, који воли и штити католике, чија је жена кћи католичког мађарског краља. Милутин је, међутим, у његовим очима подао и препреден, не

---

1 Ibid. 48

2 Мијатовић, Балшићи Гласник XLIX, 1881, 157—8

3 Новаковић, Срби и Турци 64

4 Краљ Драгутин је после 1284 године, добивши од таште Мачву, северо-источни део Босне, Соли и Усору, уступио Требиње мајци (В. Ћоровић, Подела власти између краљева Драгутина и Милутина Глас CXXXVI, 1929, 11). На основу једног места из Плеваљског требника, писаном на подручју дабарске епископије (Споменик LVI, 1922, 25), В. Ћоровић мисли да је Драгутин имао под непосредном влашћу дабарску област (Гласник историског друштва у Новом Саду V_2 1932, 221). Драгутин се у савременим изворима помиње под титулом „rex Serviae". Вероватна је претпоставка да су први употребили ову титулу за Драгутина Мађари, „па су од њих то примили и остали народи на западу" (Д-р Мих. Динић, Стефан Драгутин „rex Serviae" - Гласник историског друштва у Новом Саду IV_3, 1931, 436—7). Краљ Драгутин је имао свој новац, а 1309 изрично се помиње неко исплаћивање „in grossis Regis Serviae" (Гласник ист. др. у Н. Саду III_3, 1930, 459).

5 Mon. Hung. I, 377, 375

куне се на јеванђеље, Христово тело и светитељске реликвије, а католике силно мрзи и гони[1]. Ове Анонимове симпатије према Драгутину разумљиве су. Драгутин је био у родбинским везама с владајућом католичком кућом у Напуљу, он је зет мађарског краља, а његова је жена католичкиња.

Још од своје абдикације Драгутин није био у пријатељству с братом. Незадовољство и сукоби протезали су се читаво време, док најзад нису избили јасно и отворено. Драгутин је повео врло интимну политику с папом. Уз то Драгутинов син Владислав, Дежевским уговором одређени наследник српског престола, био је ожењен католичкињом Морозинијевом. До те брачне везе, без икакве сумње, дошло је иницијативом мађарског краља, преко кога су се и вршили преговори и договарања[2], пошто је Констанца била нећака Алберта III.

Чудно временско поклапање Анонимовог боравка у Србији и Милутиновог обраћања на папу и Карла од Валоа несумњиво има нечег узрочног и заједничког, на жалост ближе непознатог. Можда је баш тај боравак и прикупљање информација француског калуђера био непосредан повод да Милутин убрза са својом оријентацијом према западу. Из Анонимовог описа прилика види се да је писац добро обавештен, а добре информације морају да потичу, ако не из личног додира, оно свакако из врло блиских кругова.

Ма како стајала ствар, факат је да се Милутин обратио папи и Карлу. Милутин је јасно и отворено ставио до знања папи да би хтео да пређе у католичанство. Једнога дана у рано пролеће 1308 појавила су се у француској Прованси два изасланика српскога краља, који су имали нарочиту мисију.

Марко Лукарић и Трифун Михаиловић, добри познаваоци латинског језика, пођоше као опуномоћени посланици краља Милутина у Француску, да обавесте о свему врховног поглавара католичке цркве и да буду тумачи жеља српског краља. Милутин је више него ико од његових претходника био у срећном положају. Он је био законити син Јелене Анжујске. А Јелена је била, истина, жена и мајка „шизматичких" краљева, али дете католичке цркве[3] и кћи

---

1 Anonymi descriptio 34—6

2 Narodna starina II, 1923, 69

3 Јелена је, зна се, подизала и штитила католичке манастире (Јиречек I, 234). Једно папско писмо упућено је „Carissime in Christo filiae Elennae... lumini catholicae fidei" (Raynaldus IV, 109). На основу папске кореспонденције код нас се обично узима и пише, да је Јелена била католичкиња. Нарочито се изјаснио за Јеленино католичанство Милоје М. Васић (Прилози VII, 1926, 240-55). Он мисли да је Јелена остала „кроз цео свој живот верна католичкој цркви". Васић истиче да архитектура манастира Граца, манастири у Приморју и папска преписка сведоче о Јеленином католичанству.

Ипак Јеленино католичанство доводи у сумњу архиепископ Данило. Данило, на пример, описује њено узбуђење на самртном одру кад је угледала високо православно свештенство. Он даље изрично помиње да су поред краљичиног одра држали „надгробнаја пенија", а том приликом уз Данила био је и рашки епископ Павле. Њеном погребу присуствовао је и архиепископ Сава

француског народа. Милутин, је, дакле, имао сигуран ослонац кад је ушао у ту фазу своје западне политике. Шта је природније него да папа, рођени Француз, поверује у велики утицај своје земљакиње на сина и у искреност Милутинових изјава?! Јелена је уживала леп глас на Папској курији и Милутин је, нема сумње, рачунао у том тренутку на ту чињеницу.

* * *

Посланици нађоше папу у Поатиеу и изложише му детаљно циљ своје мисије. Њихов краљ и господар готов је у сваком моменту да пређе у католичанство, што му је, уосталом, била, говорили су посланици, давнашња жеља. Они су дошли из те земље да обавесте папу о тој великој жељи српскога краља[1]. Као већу гаранцију за истинитост својих изјава, предали су посланици Милутиново писмо упућено папи, из кога се папа могао лично уверити, да је читава ствар искрено и озбиљно схваћена и да су излагања посланика искрена и истинита. Није нам сачувано Милутиново писмо папи[2] и ми не знамо шта је све Милутин предлагао и излагао папи у тај мах, у ком је смислу преговарао и какве је он концесије правио и, vice versa, тражио. Цело ово питање познато је из

III (Данило 88—91). Из Данилове белешке да Јелена на самртном часу „знаменивши се рукоју својеју крстообразно" (l. c. 90) не може се утврдити на какав се обред мисли. Ми исто тако не знамо ни како се закалуђерила. Занимљиво је да је она дозвала „јединаго (нарочитаго от) чрнац своих... Јова", да јој он да монашки образ. Не треба губити из вида да је Јелена подигла себи за задужбину православни манастир (Градац), да је у њему сахрањена, а да Јелену сахрањује православно свештенство. Данас се са сигурношћу не може тврдити да је Јелена остала целога свога века католичкиња. С истом скепсом изишао је и Д-р Милан Кашанин (Портрет једне српске краљице, Време ускршњи број 1931). Јелена је на фресци насликана, ово је једини случај код нас, у монашком оделу. Уз Јелену налазе се њен муж и свекар, обојица насликани као монаси. Сликати се у православном манастиру као православна монахиња, зидати себи православни манастир за гробницу, сахранити се по православном обреду—све то заједно љуља код нас у историји примљено уверење о Јелениномкатоличанству. По себи се разуме да ја не искључујем могућност да је Јелена имала у души симпатија за своју девојачку веру, у којој је рођена и васпитана. Али је она свакако умела да разуме прилике у једној православној зимљи и да се њима прилагоди, да не кажем да се њеним католичанством оперисало из политичких разлога (Кашанин, l. c.) За питање да ли је Јелена била католичкиња прикупљао је грађу Иларион Руварац, али на то питање није одговорио (Гласник скопског научног друштва XII, 1932, 234 сеп. од 18). На моју молбу г. Д-р. Н. Радојчић послао ми је Руварчеве белешке о овом питању. Руварац је исписао шта је ко о овом питању писао; шта он о том мисли није стигао ни да забележи, ни да обиави. Ја сам захвалан г. Радојчићу на љубазној пажњи и услузи.

1 Raynaldus IV, 453

2 Занимљиво је да исто тако ни писмо Дечанскога папи ни писмо Душаново нису сачувани. Садржина се дознаје само из папских одговора на та писма.

папиног одговора Милутину и папиног писма одређеним посланицима за Србију.

Исти посланици, по свршеном разговору с папом, отишли су Карлу II од Валоа „цариградском цару", носећи и њему Милутиново писмо. Задатак посланика био је, да понуде Карлу у име свога краља савез и да поведу и приведу крају преговоре о стварању француско—српског савеза, како је то Милутин замислио, а чији би циљ био да се освоји цариградско царство од Андроника Палеолога. Милутин се обавезао да дигне војску о свом трошку. Ако, међутим, Милутин буде спречен каквим оправданим околностима и не буде могао да испуни обавезе — неће га теретити уговор. Карло се обавезао да буде Милутинов пријатељ, да му помаже, да ратује с Милутиновим непријатељима, али само не с Филипом Тарентским. Уговор предвиђа да се заједничким силама има поћи на Цариград. Милутин прима обавезу да буде пријатељ Карлу и његовим наследницима. Сматрајући да је он de iure наследник Византије, Карло је „поклонио" Милутину извесне поседе („скопску страну и овчепољску и полошку и дабарску"), које је Милутин освојио у борби с Византијом и које је, после женидбе са Симонидом, добио у мираз.[1] На пуноважност и искреност уговора, посланици су се заклели, додирнувши руком јеванђеље у име своје и „на душу краљеву". Занимљив је један детаљ овога уговора. Српски посланици понудили су тада Милутинову кћер из брака с Мађарицом Јелисаветом, принцезу Царицу за жену Карловом сину. У уговор је унесена клаузула да би Царица, ако би дошло до брака, имала да пређе у католичанство[2]. Уговор је потписан 27 марта 1308 у опатији

1 Новаковић, Законски споменици 477 бр. II

2 Питање принцезе Царице врло је мутно. Диканж је, побркавши име оца и стрица, мислио да је она Драгутинова кћи (Histoire de Constantinople sous les empereurs françai Paris, 1657, 237), идући за Орбинијем који је мислио да је Владислав Милутинов син. Барски архиепископ Гијом Адам у свом познатом делу „Directorium ad passagium", упућеном 1332 француском краљу Филипу VI, забележио је да Милутин с Јелисаветом није имао деце, него да је имао два сина „ex diversis concubinis (Adam 437). Анонимни описивач источне Европе зна за једно женско дете из Милутиновог брака с ћерком мађарског краља (Anonymi descriptio 36). Српски летописи и родослови не помињу Милутинову женску децу. Две фреске, једна у Дечанима друга у Грачаници, приказују две Милутинове кћери с чудним именима - Царицу и Брнчу (Стојановић, Записи VI бр. 9883-4). И Орбини зна за две Милутинове кћери (I. с. 253). За Брнчу В. Р. Петковић мисли да није Милутинова кћи (Народна Енциклопедија Ст. Станојевића IV, 277), него сестра-Narodna starina II5, 1923, 98

Први је истакао да је Царица имала да се уда за сина Карла од Валоа Руварац (Краљице и царице српске, Матица III, 1868, 412). Неразумљиво је у читавом овом питању зашто Милутин у уговору с Карлом од Валоа помиње да даје Карловом сину „unicam filiam suam", кад се зна да је у то доба сигурно била у животу кћи му Ана (Јиричек I, 247, 266—7) или Неда (Ст. Станојевић, Историја српског народа 145), жена бугарског краља Михаила.

Lys код Мелена (данас у општини Домари—Ле—Ли у департману Сен е Марн)[1].

По свршеним преговорима у Француској, пошли су у Србију, заједно са српским посланицима, и Карлови делегати: Пјер л Риш, поддекан из Шартра, Филип д Монсо, Жак Фезан д Вилен, Пијетро Квирини и најзад вођ делегације Жан Монтлисон, каноник из Гастина, носећи са собом богате дарове[2]. Што се тиче женидбеног пројекта, с којим је изишао Милутин, Карло је остао резервисан. Он је, ипак, овластио своје посланике да виде принцезу о којој је реч, па-у случају да им се девојка допадне-он је био готов да отпочне преговоре „de conditionibus et dote" и да се замоли папа да дозволи и благослови брак. Изрично је, међутим, напоменуто да несклапање брака неће повући за собом кршење уговора, који има да сачува сву своју важност и пуну снагу. Милутин је ратификовао уговор у своме шатору (15 јула 1308) „apud Goliqueline", непознатог иначе локалитета[3]. У ратификацији не помиње се ни једном речју женидба. Можда је ова српска принцеза оставила на посланике својом појавом такав утисак, да су они сматрали за беспредметно, у смислу добивених инструкција, да расматрају и то питање. Ту престају извори о Царици и даља принцезина судбина није позната[4].

* * *

Ни на Курији појава српских посланика није остала незапажена ни њихов рад без резултата. Већ 1 априла 1308[5] папа шаље из Поатиеа писмо из кога се види да је питање Милутинова преласка у католичанство у тај мах било врло

1 Уговор је издао још Ducange op. cit. Recueil 59-62. Новије је издање Убичинија, Уговор о савезу и пријатељству међу Карлом од Валоа и посланицима српског краља Уроша—Гласник XXVII. 1870, 310—41. Упор.: Joseph Petit, Charles de Valois Paris, 1900, 112 и Гавриловићеву рецензију на ту расправу у Срп. књ. гласнику од 16 јула 1901. Специјално о уговору писао је M. Gavrilovitch, Ouroche II Miloutine, roi de Serbie, et Charles de Valois—La patrie serbe 6, 1917, 252—60. О топографији детаљније: Archiv f. slav. Philologie XIII, 1895, 257.

2 H Mouraville, Les projets de Charles de Valois sur l'empire de Constantinople (Bibl. de l' école des chartes LI, 1890, 76).

3 У основној Душановој повељи манастиру Св. Арханђела чита се: „Село Брези и с забслом Голими Х'лми" (Новаковић, Законски споменици 690 бр. LXXX), што би значило да то место треба тражити у околини Призрена. 14 септ. 1308 Милутин је био у Врх-Лабу, где је издао извесне повластице Дубровчанима (Новаковић, Законски споменици 163 бр. XIX). Ту је, свакако, у Врх-Лабу, провео Милутин цело лето у својој летњој престоници, која је често била само разапети шатор (Стојан Новаковић, Немањићке престонице Глас LXXXVIII, 1911, 14).

4 Издавач Гијома Адама нетачно реферише, да се Царица верила с Карловим сином (стр. 480 у нап.). Несуђени муж српске принцезе, млади Карло од Валоа, оженио се (1314) Жаном, ћерком грофа од Жоањи (Petit, Charles de Valois, 112)

5 Mon. Slav. I, 130

озбиљно схваћено на Курији и врло актуелно, па се чак сматрало као свршен чин. Писмо је било упућено фрањевцу Гргуру у Котору, коме папа јавља о најновијим Милутиновим намерама и ставља Гргуру у задатак да буде духовни свештеник на краљевом двору.

Истога дана (1 априла 1308)[1] папа шаље писмо и краљу Милутину. Папа, очевидно задовољан, истиче како је Бог, који нас у свакој неприлици теши, недавно отворио и Милутинове очи, светлошћу разбио велики мрак, те Милутин увиђа и сам да треба прићи св. римској цркви, мајци верних. Многи су, наставља папа, осетивши и увидевши у чему је права вера, пришли католицизму. Па, ево, и Милутин то види и прилази, да би што боље учврстио спас душе, али-папа не пропушта да то изрично помене-и свој престо. За папу су ово дани радости, дани када се толике изабране овце враћају великоме стаду Господњем. Саслушавши Милутинове посланике, који су „отворено, паметно и искрено“ изложили папи све, папа прима у крило римске цркве и под своју заштиту Милутина, па му чак шаље и своје посланике, који ће њему и „онима из његовог краљевства“ дати корисна обавештења о католичкој вери и животу Божјих изасланика. Папа даље скреће краљу пажњу, да од тих посланика може слободно тражити све савете, од чега ће, наравно, имати само користи, ма да је папа углавном, изнео Милутину у чему се састоји католичка вера, коју хоће да прими краљ, клир и народ. Као своје изасланике папа је изабрао патријарха Града, Егидија, доминиканца Лапа и фрањевца Артемизија, угледне и часне људе, беспрекорна живота, снабдевене знањем светих списа, да изврше мисионарски посао и да спроведу краљево примање у католичку веру, одликујући новог члана вере папском заставом-знаком привржености за цркву и бранича вере.

Папа ставља на срце Милутину да ове људе лепо и срдачно прими, да послуша њихове речи, које ће употпунити изјаве Милутинових посланика, а папа се нада да ће рад његових посланике у Србији донети несумњива плода, после чега ће се у новој католичкој земљи архиепископи, епископи и свештеници бирати „канонским избором“, а тако се и постављати: ниже прелате потврђиваће њихови претпостављени.

Истовремено посебним писмом[2] папа обавештава изабране своје посланике о њиховој мисији. Моли их да се својски заузму да се тај посао сврши и српска земља стави под заштиту папске столице. Изасланици у папино име предаће заставу српском краљу, која ће симболизирати борбу против неверника у тим областима. Том приликом напомиње се да папски легати гледају на сваки начин да утичу на Милутина

1 Mon. Slav. 127-30

2 Bull. Franc. V. 110; Ill. sacr. VII, 61

да овај подели свом ванбрачном сину Стефану ма који део своје државе, како би га син могао примити и имати[1].

Овај моманат привлачи пажњу. Ово је доба мешања Милутинове таште Ирине (рођене Јоланте Монфератске) у чисто унутрашње српске ствари. Видећи да брак њене кћери с Милутином нема и неће имати деце, Ирина је почела да ради, да резервише српски престо за једног од својих синова[2]. Ми бисмо поставили вероватну комбинацију: Млади Стефан, видећи да му се престо Ирининим акцијом љуља, и знајући да је, после Милутинове смрти, одређен за наследника престола Владислав, желео је на неки начин да прибави извесне територије које би му и папа потврдио. Занимљиво је да је овај факат временски близак с чињеницом, да се у међувремену 1309 и фебруара 1314 Стефан помиње као очев наследник у Зетском Приморју[3]. Није искључено да је Стефан добио Зету убрзо по преговорима српског двора и Курије, где је можда издао и писмо Дубровчанима, којим дозвољава слободно кретање дубровачким трговцима по његовој територији[4].

* *

Баш кад су вршени ови преговори између Милутина и Карла и Милутина и папе, настаде нов политички обрт. Када су папски легати били дошли у Србију с одређеним задатком, стигао је у Србију и глас да су прилике на западу промењене. Године 1307 (12 октобра)[5] умрла је Катарина, жена Карла од Валоа, а њеном смрћу Карло је напустио „све своје велике и скупоцене планове" о обнови некадањег западњачког господства на Истоку Два крупна и јака разлога приморала су Карла да напусти своју политику према истоку. Венеција, најважнији савезник, на чију је флоту Карло рачунао, била је дошла у сукоб с папом, па је сукоб у крајњој линији одвео бацању папске анатеме на Венецију (1309).[6] С друге стране, после атентата на немачког краља Алберта Аустриског (1 маја 1308),

---

Bull. Franc. V, 50 n. 2 Милутинов брак с трећом женом Аном Тертеријевом, сматран је као незаконит, јер су у доба склапања Милутиновог трећег брака биле у животу обе његове раније жене. Најзад, кад се Милутин оженио по четврти пут Симонидом Палеологовом, његов трећи брак морао је да буде разведен и дете те везе сматрало се да је рођено „са разведеном женом" (coniugatus genuit de soluta), а дете као ванбрачно. Отуда и папино устручавање да призна легитимност брака и детета тога брака.

2 Ch Diehl, Fugures byzantines II Paris, 1908, 240

3 Јиречек I, 247; Arch. f. slav. Phil. XVII, 1895, 258. По Данилу (124), Милутин је сам одредио сину Зету. Зета са Скадром, уосталом, у доба Немањића била је често земља престолонаследника — Jireček, Ill. alb. Forschungen I, 105

4 Стојановић, Повеље и писма I1, 40

5 „Die jovis post festum beati Dionysii martyris" - Recueil des historiens des Gaules et de la France XX, 1894, 595

6 Доцније су Млеци отворено устали против негдашњег свог савезника и од 1313 одбијали су да признају претензије Филипа Тарентског и Карла од Валоа на Византију— Gay 22

јавио се као озбиљан кандидат и претендент на немачку круну Карло од Валоа и то је скренуло његову пажњу на ту страну.

Сазнавши за развој догађаја на западу, Милутин је отворено показао да су његове жеље биле мало озбиљне. Слободан и сигуран, он је лако одрекао све. Он папским легатима, који су дошли у Србију, стави до знања, да је њихов рад немогућ у његовој земљи и да он њихов рад не може дозволити. Учтив изговор, или можда обазриво чување отступнице, била је мотивација да не сме да пређе у католичанство, јер се плаши мајке и брата.[1] Занимљиво би било знати да ли је и какав је став заузела према овом питању српска црква, којој је у то време био на челу способни архиепископ Јевстатије. Јевстатије се мешао у чисто политичке ствари и имао је утицајну реч у политичким питањима.[2] Без икакве сумње њему је била позната Милутинова сарадња с Папском куријом.

Драгутин, који је читаво време био у затегнутим односима с Милутином, тражио је везе, на које би могао да рачуна. Он је био у интимним односима с мађарским двором и с Папском куријом. Током 1309 вођени су преговори, да се један Драгутинов син, Владислав или Урошиц, ожени ћерком трансилванског војводе Владислава Апора, која је била католичкиња. Папа, дознавши за овај брачни пројект, наредио је свом легату у Угарској, Гентилу, да гледа да ни на који начин не дође до те брачне везе, док краљ и његов син не буду прешли под окриље католичке цркве, што се папа нада да ће ускоро бити. Тек онда нек Апора ступи у пријатељство, друштво и родбинске везе са српским краљем, поводом чега је Гентил пријатељски посаветовао Апори, да учини по папиној вољи.[3]

У земљи се водила борба двојице браће Драгутина и Милутина, чији су нам мотиви документовано мало позна-

1 О мисији папских легата оставио нам је помена и епископ Бернар Гвидонис, биограф Климента V, у изводу свог дела „Flores chronicorum.“ Он зна да је рашки краљ преко посланика изјавио да жели да се потчини католичкој цркви, али је вратио папине посланике, плашећи се да пређе у католичанство (Vitae paparum avenionensium I, 65). Исповедник папе Јована XXII, Паулин, бележи под 1309 год. да су папски посланици отишли у Рашку. Он је јасно уочио узрок пропасти мисије. Милутин је видео да после Катаринине смрти рад неће напредовати и због тога је вратио легате (Ibid. I, 81).

2 Ст. Станојевић, Српски архиепископи од Саве II до Данила II (1263—1326) Глас CLIII, 1933, 68—9.

3 Mon. Hung. 823—5. Апорина кћи звала се Христина (Muratorius, Antiquitates italicae VI, 128 C). Ст. Станојевић мисли да је тај брак имао да буде с Владиславом (Из српске прошлости Београд, 1923, 94). Владислав је од 1293 био ожењен Констанцом Морозинијевом. За Урошица не знамо ништа. Он је сахрањен у Ариљу, а Ариље је подигнуто негде око 1296 7 године (Д-р Влад. Р. Петковић, Старине Београд, 1923, 36). Кад је Урошиц умро није познато, али сигурно је да је после 1297.

ти.[1] Најзад браћа се измирише, а тадањи игуман манастира Хиландара, Никодим, оде у Цариград да тражи посредничку помоћ царског и патријаршиског двора. У критичном тренутку борбе с братом, Милутина спасава православни клир. Драгутин је својим наслањањем на Курију и мађарски двор био онемогућен код српске властеле и код српског клира. Милутин је, међутим, био експонент жеља и потреба православног клира, који је стао на Милутинову страну, да би парирао католички утицај и католичке тенденције, с којима је ушао у борбу Драгутин. Треба погледати како се решава овај сукоб. Интервенција се тражи из Цариграда, и тражи је хиландарски игуман. Непосредно иза завршене борбе међу браћом, православни манастир Бањска постаје привилегована игуманија.[2] Али из Драгутинових интимних веза не сме се закључивати, као што неки желе[3], да је Драгутин напустио православље и прешао у католичанство. У питању је била чиста политика. Драгутин је до краја живота остао члан православне цркве. Он се пред смрт закалуђерио и сахрањен је у једној од најстаријих Немањиних задужбина, а о томе је средњевековни конзервативни клир водио рачуна. Најзад, папино писмо Гентилу[4], изричито помиње (1309) да је Драгутин православне вере.

* * *

На почетку 14 века био је барски архиепископ Марин Жаре, из угледне барске племићке породице, који је некада био дворски свештеник краљице Јелене Анжујске, а уживао је леп углед и код самог краља Милутина.[5] Када је његовом смрћу барска црква била упражњена, поставио је папа на тај положај фрањевца Андрију (25 фебруара 1307).[6] Папа хвали Андрију као наученог и чувеног говорника, пуног честитости, који има и других врлина, те се папа нада да му може поверити стадо и управу барске цркве. Папа је истог дана[7] известио и Милутина о новопостављеном епископу, па, знајући да Милутин штити цркву и црквена лица — препоручује му Андрију, с молбом да му помогне у границама могућности.

Али се папа тешко преварио и наде му беху узалудне. За време Јована XXII стигоше на Курију прво непријатни гласови, па онда и тужбе барског каптола због многих епископових скандала. Андрија је компромитовао положај, заложио је папски палиум и заменио га је лажним, фалзифико-

1 Игуман Никодим нејасно, неодређено и кратко јавља о сукобу: „бивши убо некој распре вели... между господином ми превисоким краљем Урошем и между братом му краљем Стефаном (Стојановић, Записи I, 52). На основу анонимног описивача источне Европе на почетку 14 в. говори о хронологији ове борбе В. Ћоровић — Прилози IV, 71
2 Јеричек I, 256
3 Klaić, Poviest Bosne 88; Jelenić, Kultura i bosanski franjevci I 49, 50
4 Mon. Hung. I, 823—5
5 Šufflay, Ill. alb. Forsch.I, 214
6 Bull. Franc. VI, 74; Ill. sacr. VII, 61
7 Ibidem

вао неке исправе, збацио једног свог суфрагана, а на његово место именовао неког свештеника и свог пријатеља Лазара из манастира Св. Александра. Непријатно изненађен, папа је, под претњом екскомуникације, захтевао од Андрије, да му се у року од три месеца лично јави и оправда[1]. Андрија је, међутим, својевољно напустио архиепископски положај.[2]

* * *

Извојевавши с много мука своју самосталност, дубровачка архиепископија била је у рђавим односима са Србијом због своје тежње да се увећа на рачун барске дијецезе. У току српско дубровачких сукоба изгубила је дубровачка црква Требиње, а требињски епископ, који је седео у Дубровнику, добио је два мала манастира бенедиктинског реда на острвима S. Maria Anunciata на Мркану и S. Petrus de medio mari (Супетар), вршећи службу викара дубровачког архиепископа и носећи титулу „Episcopus Mercane".[3]

У мају 1303 послао је дубровачки сенат честитку Вартоломеју, јављајући му да је изабран за архиепископа. Он је посвећен 15 октобра исте године. Припадао је фрањевачком реду и остао је на положају дубровачког архиепископа девет година.[4] После његове смрти (1312), дубровачки каптол изабра Вартоломеја II, што и папа потврди[5], али је он остао кратко време на том положају и отишао је на папин позиву у Апулију[6].

* * *

Босна, која је још и у првим десетинама 14 века имала мало католика[7], имала је свог католичког епископа. Седиште босанског католичког епископа било је Бан—Брдо, у жупи Врх—Босни, одакле је средином 13 века пренесена у Ђаково[8]. Босански епископ Гргур, који се истакао као противник краља Карла I, није могао да остане дуго на том положају и „због извесних умесних разлога" поднео је оставку, коју му је и папа усвојио (23 јануара 1314)[9].

---

1 Mon. Slav. 135—6; Acta Alb. I, 196
2 Bull. Franc. VI, 378; Ill. sacr. VII, 66, 196
3 Јиричек III, 95
4 Ill. sacr. VI, 121
5 Mon. Slav. 131
6 Ill. sacr. VI, 123
7 Један извештај јавља да су у Босни све сами шизматици — Mon. Hung. I, 456
8 Шишић мисли да је пренесена столица у Ђаково почетком 14 века — Гласник Зем. Муз. XV, 1903, 329. Тај се пренос мора временски помаћи и може се ставити у прилично узан оквир. Још 1244 било је седиште босанског католичког епископа Бан — Брдо (у Врх — Босни, у данашњем Блажују — Jireček, Die Handelsstrassen 31, 61). Већ 8 маја 1252 изасланик травунског епископа предао је босанском епископу папско писмо у Ђакову „пред кућом у којој је становао епископ босански" — Cod. Dipl. IV, 494—5
9 Mon. Hung. I, 445; Cod. Dipl. VIII, 348

ГЛАВА ДРУГА

ЈОВАН XXII *(1316—1334)*

После смрти Климента V (20 априла 1314), састали су се кардинали у епископском двору у Карпантри ради избора новог папе. Старе свађе избише и овога пута. Мишљења и жеље за кандидата биле су подељене. Италијани су желели да се папа врати у Рим; други су били за то да папа остане у Француској. Одуговлачење избора огорчило је масе. На челу с двојицом рођака покојнога папе Климента V, упаде оружана руља у град где је заседавало изборно тело. Варош је пљачкана и паљена, маса је помамно викала: „Смрт италијанским кардиналима! Смрт! Хоћемо папу! Папу хоћемо!" Не свршивши ништа, кардинали се разиђоше да се састану тек две године доцније у Лиону с истим задатком. Принц Филип, брат Луја X, позове кардинале у Лион, и то сваког посебно, не обавештавајући их због чега их позива. Објаснивши им да их је позвао да изаберу папу, желео је да их остави потпуно мирне у решавању, али, кад се заседање отегло данима и без резултата, Филип затвори кардинале у један доминикански манастир и примора их да „мисле озбиљно" на црквене потребе и стави им до знања, да из манастира неће изићи док не изаберу цркви поглавара. Под притиском, кардинали се најзад сложише у погледу личности и избор паде (7 августа 1316) на Жака Еза, који је, примајући се папског положаја, узео име Јован XXII. Нови папа из угледне племићке породице, имао је прилике да стекне лепо образовање и заузимао је угледно место професора грађанског права на каорском и тулуском универзитету, а затим је постао епископ Рима. „Некада је", духовито примећује један историчар, „папа био епископ Рима; овога пута епископ Рима постаје папа"[1].

Јован XXII био је човек пун воље и амбиције. Он је ставио себи у задатак, да што више уздигне папску моћ и да створи слободну и независну папску државу. Мали, ружан, нежан и блед, Јован XXII располагао је изванредном живошћу духа, талентом и енергијом. Подмукао, брзо је продирао у тајне политичара, који су покушавали да му подвале, а уз

---

1 R. Brun 20

то био је невероватно вредан. Жеља му је била да баци Запад у борбу за св. места и да рашири хришћанство чак међу Татарима.[1]

* * *

Милутин нападе по други пут Дубровник (1317–8). Можда је оправдана претпоставка да је овај сукоб с Дубровником у некој узрочној вези са великим савезом који се створио против Милутина, и коме су и Дубровчани пришли. Република Св. Влаха забринула се. Плашећи се да манастир Св. Томе пред Пилама не искористи непријатељ за своју стратегију, јер га није било тешко освојити, Република нареди да се фрањевачки манастир поруши, а да се фрањевцима у замену подигне у граду нов манастир са свим потребама.[2]

У том се у Авињону сазнало, да се католичко становништво северне Албаније побунило и устало против краља Милутина. Папа је ових дана показао живо интересовање за српско питање. Сазнавши да је букнуо устанак против Милутина, папа свом силом ради да охрабри устанике у акцији. Он у тим данима ствара обруч којим стеже Србију. Све суседе краља Милутина, за које је веровао да могу бити заинтересовани, окупио је у велики савез против српског краља. Савезници у овом случају били су: мађарски краљ Карло Роберт, Филип Тарентски и Младен Шубић. Уз њих одмах пристадоше и неке угледније личности Албаније[3]. Нарочитим писмом[4] обраћа се папа Филипу Тарентском, носиоцу титуле цариградског цара, да прими на себе организацију већег савеза и напада на неверног и шизматичког краља Милутина. Папа се даље обраћа „nobilibus viris“ Ментулу Мусакиу, клисурском кнезу, Андреји Мусакиу, маршалу краљевине Албаније и протосевасту Теодору Мусакиу. Затим се обраћа протосевасту Виљему Бленисте, протолегатору Виљему Арианиту, кнезу Калојовану Бленисте, Павлу Матарангу и „осталим баронима краљевине Албаније“, као и Владиславу Гономи, кнезу Дукље и приморске Албаније[5], који су под тешком тиранијом српског краља, пот-

1 Mollat 60—1; Gregorovius 188
2 Rastić 105; Cod. Dipl. VIII, 512—3; Ill. sacr. VI, 123
3 Ст. Станојевић, Историја српског народа 153; dr. Milan Šufflay, Srbi i Arbanasi Beograd, 1925, 40
4 Mon. Hung. I, 830
5 Ibidem 830. Виљем Бленисте син је казнаца Блевисци (Acta Alb. I, 167). Изгледа да је седиште ове породице у пределу Миридита. Materango, или правилније, Matarango из породице су Аријанита Комнина (Acta Alb. I, p. 196). Предео Klissanie треба да буде предео око Klissura, Clausura — тврђава изнад реке Војуше, недалеко од Београда и Канине (Acta Alb. I p. 195, 214). О лицима: Acta Alb. I, 195—6. По Руварцу, Владислав Гонома могао би бити идентичан са жупаном Владиславом, који се помиње у Милутиновој повељи манастиру Св. Богородице Ртачке (Arch. f. slav. Phil. XVII. 1895, 565). Папа га апострофира са „nobilis vir“ — што Шуфлаја наводи на помисао да је, можда, био Словен и православан (Ill. alb. Forsch I, 239; Srbi i Arbanasi 41).

пуног непријатеља римске цркве. Они су за папу „изабрани синови“, „католички људи“.[1]

Тек што је био завршио рат с Дубровником, сукобио се Милутин с баном Младеном. Овај сукоб изазвали су заправо хумски Бранивојевићи. Младен је одржавао врло пријатељске везе с баном босанским Стефаном, па је једном приликом чак и интервенисао код папе, да папа одобри Стефанов брак с ћерком грофа Мајнхарда Ортенбуршког, за који се не да утврдити да ли се остварио[2]. Дубровчани се живо заузеше да не дође до рата и радили су свим силама, да се завађене стране измире. Изгледа да је пристанак на мир први дао Милутин, пошто је српски посланик у Дубровнику изјавио да краљ жели да буде у пријатељству с баном. За време вођења преговора и док се ови не би привели крају, бан Младен оставио је у Дубровнику као таоца свога брата и осталу родбину, који су били под заштитом општине и града Дубровника[3]. Дубровчани били су решили у Малом већу (20 септембра 1319), да се ради „извесних ствари“ пошаљу Младену посланици Мартин Тодузић и Маргарит Крусић[4]. Најзад, на састанку Милутиновог посланика и бана Младена, у архиепископском двору у Дубровнику, завађене се стране измирише.[5]

У јуну и јулу 1319 године писао је папа у Албанију, албанским угледним личностима, у јулу бану Младену, а већ у августу мађарски краљ Карло Роберт, желећи да врати области које је Милутин био присаједињо својој држави, поче офанзиву према Милутину и пренесе тежиште борбе у Мачву[6]. Успешно изведен операциони план довео је једно мађарско крило до Колубаре. Друго крило мађарске војске, под вођством Стефана Лацквија, освоји Београд.[7] Идуће године (2 јула 1320) на Папској курији у Авињону знало се о сјајној победи Карла Роберта у Мачви[8] над шизматицима. Папа, под утиском успешне мађарске офанзиве, пожелео је краљу лепог успеха у борби са шизматичким и неверним Србима. С пуно одушевљења и симпатија папа храбри Карла Роберта, да слободно нападa Милутина, тога човека који је „perfidus schismaticus et religionis christiane totaliter inimicus“. Папа пише (2 јула 1320) немачком краљу Фридриху Лепом, да се, после сјајне победе мађарског краља над тиранином Милутином,католичка вера раширила у у Србији. Папа моли Фридриха да у овом моменту не одбије своју корисну помоћ Карлу Роберту[9]. Папа ради нз ор-

1 Šufflay III. alb. Forsch I. 239
2 Mon. Slav. 135; Cod. Dipl. VIII, 508; Glasnik Zem. Muz. III, 1892, 210
3 Mon. Rag. V, 142; Rastić 108
4 Mon. Rag. V, 121
5 Rastić 108, 113. Дубровчани су очекивали Младена још 24 јула — Mon. Rag. V, 146
6 Šufflay, Srbi i Arbanasi 40—1
7 Glasnik Zem. Muz. V, 1893, 186
8 У писму управо стоји „regnum Macedonie“ (Mon. Hung. I, 470—1), али је јасно да се мисли на Мачву (Јиречек I, 259 н. 6)
9 Mon. Hung. I, 470—1

ганизацији већег савеза, чији би циљ био да коначно сруши и уништи Србију. Он је у том смислу предузео кораке код чешког и пољског краља[1]. Велики и стваралачки дух папе Јована XXII желео је да велики проблем верског питања на блиском истоку реши, па ако не мирним путем, онда и оружаном силом. Папа Јован XXII носио је широку концепцију о идеји, позиву и улози цркве и ширењу и учвршћавању католичанства.

Папин план о већој офанзиви према Милутину пропао је. Сукоб Срба и Мађара завршио се без нарочитих последица. Милутин је себе сматрао победником и гордо се називао непосредно иза овог рата господарем области „De culfo Adriatico usque ad flumen Danubii magni"[2].

Милутин је, вероватно погођен капљом[3], умро 29 октобра 1321 у свом двору у Неродимљу. Краљева смрт дала је повода великој борби о престо. Три претендента, два краљева сина и синовац, отимала су се о власт и престо, истичући сваки своја легитимна права и жеље да заузме престо. Занимљиво је да два савремена извора, ондовремени барски архиепископ Гијом Адам и Миха Мадијев, с пуно симпатија истичу Владиславово право на престо и обојица оспоравају Дечанском право као ванбрачном детету. Барски архиепископ о том дословно пише: „Ако ико у Србији има нека права, то има Владислав, који не само да не влада, него је изгубио сва права"[4]. У борби Константин, проглашени краљ у Зети, погину, док су Владислав и Стефан продужили рат. Стефан је, ипак, успео да као мученик, као жртва освете краља — оца, као слеп, који је чудом и Божјом помоћу добио очни вид, стекне симпатије и крунисан је (на Богојављење 1322) за краља. Борба с Владиславом продужила се и доцније. Владислава је помагао и један део властеле и мађарски краљ и босански бан. Из борбе изишао је као победилац Стефан, а Владислав је морао да потражи гостопримства и склоништа у Угарској, где и „конац приемљет."[5]

Тек што је био извојевао победу, Дечанском умре[6] жена,

---

1 Mon. Hung. I, 471

2 Arkiv IV, 350

3 Данило 156. Данило помиње да се Милутину завезао језик и да није могао ништа да говори. Још 23 октобра полазили су скадарски епископ Петар и ћефалија Илија у Дубровник по св. димитарски доходак. Из реченице: „Знајте да је господин краљ послао нас..." (Acta Alb. I, 672, Cod. Dipl. IX, 34) могло би се закључити да је Милутин био још здрав.

4 Adam 446

5 Стојановић, Родослови и летописи 72—3

6 Голубински је мислио (Краткиј очерк 523) да је Дечански намеравао да се разведе са женом. Ту комбинацију развио је и Рад. М. Грујић (Краљица Теодора, мати цара Душана — Гласник скопског научног друштва I, 1926, 316—7): „...мајка цара Душана није умрла ни 1322, ни 1323 год., већ се развела... и доцније замонашила, а умрла је тек 7 априла 1355 год." Тим питањем детаљно се позабавио М. Ласкарис (Византиске принцезе у средњевековној Србији Београд, 1926, 92—6) и несумњиво утврђује да се епитаф, за који Грујић мисли

Бугарка Теодора, свакако почетком 1322[1]. После њене смрти настао је нов политички обрт, који узнемири понова и Папску курију и српски двор и суседе и водио је очекивању других резултата. Понова изби на дневни ред старо верско питање, које заинтересова Курију. Питање је и овога пута било постављено као важно и озбиљно. Радило се, наиме, о овоме: после женине смрти, Дечански се обрати на анжујски двор, тражећи себи за жену Бланку, кћер Филипа Тарентског. Био је по среди добро смишљен план, да се ороди с Филипом Тарентским, који се пре неколико година истакао као противник његовог оца. Везан женидбом, Дечански је рачунао на заштиту. Не треба, даље, губити из вида, да је питање сукоба између њега и Владислава још увек било нерешено и да је требало тражити пута и начина да се што боље утврди новодобивени краљевски положај. Дечански је, преко својих посланика упућених Филипу Тарентском, изишао са својим женидбеним пројектом. Ми данас не знамо шта су српски изасланици јавили Филипу, нити нам је позната садржина Стефановог писма Филипу. Ни један податак није очуван који би потицао директно од краља Стефана. Читава ова комбинација о Стефановом браку с Бланком позната је из папиног писма. Из папиног писма сазнајемо, да је Филип обавестио папу, како српски краљ жели да се заједно с клиром, племством и свим народом краљевине Србије (cum clero, nobilitatibus totoque populo Regni Serviae) придружи католичкој цркви и да прими њено учење.

Идеја да се ороди с анжујском кућом јавила се већ пред крај 1322. Дубровачка Република, сазнавши за жељу краља Дечанског, од првог дана узела је видног учешћа у овом питању и интервенисала је код Филипа да се овај брак оствари. Дубровачко веће с пуно интересовања узе о томе да решава. Већ пред крај јануара 1323 решило је Велико веће да да српском краљу општинске галије „ad eundum in Apulia pro filia domini principis Tarentini et ad ipsam conducendum Ragusium".[2] У рано пролеће сам краљ пошао је био на запад у Бар и Улцињ. Тим поводом решило је Мало веће[3] да се српском краљу пошаљу у сусрет четири угледна амбасадора с лепим поклонима. Поред пригодних речи и поклона, амбасадори су имали да преговарају с краљем, да купе земљу и винограде око Шумета (Junchetum) и Затона (Molfa). Из инструкција посланицима види се да је Република била готова да да две хиљаде перпера или оружја у истој вредности. Велико веће са своје стране дозволило је Србима да слободно и без бриге могу

да се односи на Теодору, односи на другу жену Стефана Дечанског Марију Палеологину. Ст. Новаковић, Хрисовуљ цара Стефана Душана гробу мајке му краљице Теодоре — Споменик IX 1891, 5; Acta Alb. I p. 207

2 Mon. Rag. I, 75

3 Ibid. 79

однети у Скадар хлеба, вина и других потребних ствари за краљеву женидбу[1].

У току априла стигли су у Дубровник и посланици краља Дечанског, Марко Лукарић[2] и ђакон Вите, који су имали да иду у Апулију на Филипов двор. Посланицима је Република ставила на расположење своја подвозна сретства.[3] Печетком августа 1323 дубровачко Веће Умољених решило је да пошаље једног свог посланика, заједно с послаником Стефана Дечанског, барским ђаконом Витом, Филипу Тарентском „ad tractandum, comparendum et ordinendum quod parentella que diu tracta fuit inter predictos dominum regem et dominum principem, compleatur cum illa commissione"[4]. Преговори се, међутим, разбише изворно неизвесно због чега[5]. Бланка се (1327) удала за Петра од Рибаргосе и Ампурије[6], а Стефан се, мени се чини највероватније 1324[7], оженио девојком „от Солунскаага града, царскааго корена," Маријом Палеологином, ћерком солунскога намесника паниперсеваста Јована.[8]

* *

Сазнавши преко Филипових посланика о намери српског краља да напусти православље и пређе у католичанство, папа

1 Mon. Rag. I, 82

2 Занимљиво би било знати да ли је ово исти онај Марко Лукарић који је 1308 ишао као Милутинов посланик у Француску. Ако је то исто лице онда треба отклонити претпоставку да је он за време свог бављења у Француској, прешао у службу Карла од Валоа (Bibl. de l'école des chartes XXXIV, 1873, 117)

3 Mon. Rag. I, 81—2

4 Idid. 90

5 Јован Радонић (О деспоту Јовану Оливеру и његовој жени Ани Марији — Глас XCIV, 1914, 83) заступао је хипотезу да су „Анжујци вероватно сматрали за законитог краља Владислава, сина краља Стевана Драгутина", те да стога нису дали Бланку Дечанском. Ту хипотезу усвојио је и Јиречек (I, 265). Не сме се, ипак, губити из вида да је услов да Дечански пређе у католичанство морао да буде одсудан у овом питању.

6 Heinrich Finke, Acta Aragonensia I Berlin u. Leipzig, 1908, 502

7 Јеричек (I, 265) је узео да је то било 1326. Радонић мисли (Глас XCIV, 83) 1324, пошто се у једној листини императора Андроника III из те године Дечански помиње као Андроников зет. Нићифор Григора је о тој женидби забележио ово: „Идуће године (између 1 септ. 1325 и 31 августа 1326) отишла је кћи паниперсеваста да се уда за српског краља" (Ласкарис, Византиске принцезе, 83—4). Посланство из Византије, које је имало да решава неко питање у вези с оцем нове српске краљице, славило је Ускрс 23 марта 1326 на српској територији (Matković, Rad XLII, 153). У једној песми Манојла Фила, Дечански се помиње као Иринин зет, јер ова моли Св. Анастасију, да јој излечи од болести зета, српског краља (Ласкарис І. с. 87). Дечански је, зна се, био болестан у новембру 1326. Тада је на краљеву молбу дошао из Дубровника магистер Егидиус да га лечи (Mon. Rag. V, 205). Дечански је боловао и у мају 1327 (Ibid. 240). У вези с тим, треба одбацити и Растићево причање (Rastić 112) како су дубровачке галије отишле у Апулију по вереницу и довеле је у Дубровник, где је Бланка свечано примљена, да су јој указане све почасти, и да је млада одведена краљу у Србију. Ослањајући се и поводећи се за Растићем, Иван Марковић (Slaveni i pape II, 339) упао је у грешку тврдећи да се Дечански венчао с Бланком.

8 Цамблак 67

ће заинтересовао за ствар. На Курији у Авињону мислило се да је положај српског краља тежак и да је Дечанском стало до пријатељства и родбинских веза с Филипом Тарентским. Не могући оружаном силом, систематски организованом код српских суседа против краља Милутина, да покори „шизматички и неверни народ Рашке", покушао је папа Јован XXII да овога пута мирно реши то питање.

Јован XXII због тога одмах после писмо краљу Стефану Дечанском (12 јуна 1323).[1] Дознао је, пише папа Дечанском, од Филипа Тарентског, да се Дечански у велико спрема да пређе „правој вери", да напусти и одбаци старе шизматичке заблуде, да се с клиром, племством и читавим народом придружи светој римској цркви. Истовремено папа му јавља, да га је Филип обавестио и о жељи Дечанскога да се ороди с Филипом. Ако српски краљ збиља жели да узме Бланку, онда је, наравно, апсолутно потребно да се Дечански одрекне православља и прими католичанство. Папа, даље, обавештава Дечанскога да му шаље својо легате: Бертранда, архиепископа Бриндизиа, Бернарда из Парме и доминиканца Јована Доминика, добре говорнике, спремне и научене људе. Ови папски посланици обавестиће га подробно о доктринама католичке вере, а народ ће анђеоском мирноћом поучити католичанству. Папа је радостан што ће се толико њих вратити стаду Господњем и цркви. Легати ће спасти краља, клир и народ као дављенике после страшног бродолома, пригрлиће их нежно и довести их у пристаниште пуно мира и правог спаса. Вера којој ће их поучити легати, вера је „без које је немогуће допасти се Богу". Папа даље врло опширно излаже карактеристику и битне особине католичке вере, њену доктрину, поредећи разлику и отступања од православља. Учење католичке цркве, по себи се разуме, најтачније је, пошто је то једна и јединa црква у целом свету.

Истога дана послао је папа писмо и одређеним легатима,[2] којима је био ставио у задатак да оду у Србију и спроведу примање Дечанскога у католичанство. Цело то писмо одише извесном наивношћу, која је чак по мало и смешна. По папином наређењу, дужност је легата да „озбиљно и лепо" објасне у чему је католичка вера. Пошто је Дечански изјавио преко Филипа Тарентског, да жели људе који би дошли у његову земљу и поучили народ правој вери, папа их обавештава да је у ту сврху изабрао њих, да они приме Дечанског с клиром и народом у католичанство.[3] Папа им даје врло детаљне инструкције у сваком погледу. Краљ, прелаги,

1 Mon. Hung. I, 488—90

2 Mon Hung. I, 490—2

3 Иван Марковић мислио је (Slaveni i pape II, 339—40) да је Дечански примио католичку веру и да је на Курији био сматран као католик. Њега је, свакако, завео Растић својом причом о доласку Бланке Тарентске у Дубровник и њеном одласку у Србију. Познато је да је услов за женидбу био Дечансков прелаз у католичанство.

великаши и народ, скупљени „in parlamento publico", слушаће кад им се слободно и јавно буде објашњавало о правој вери. Папа је, сматрајући ово већ као свршен факат, отишао још даље. Он је саставио формулу, коју би Дечански имао да прочита, изјављујући да је сад тек познао праву веру, коју прима свим срцем и обећава да ће увек држати и никад неће од ње одустати и напустити је. Учење католичке вере прима у потпуности, а, да би то било пуноважније, потписаће и својим печатом потврдити. Ту изјаву имао би Дечански на глас да прочита народу, пред отвореним јеванђељем, позивајући Бога и св. јеванђеље да му помогну онако како он буде право говорио и поступао. У писму легатима папа се дотиче и питања Дечансковог легитимног рођења. Он ставља легатима до знања, да је Милутин Дечанског родио с разведеном женом (coujugatus genuit de soluta); легати нека озаконе брак, а легитимни синови Дечанског наслеђиваће оца у части и власти.

Из свега излази да се на Папској курији мислило врло озбиљно о превођењу српског краља и народа у католичку веру и да је овога пута то сматрано као готов чин, који је папа имао да санкционише преко својих легата.

Занимљиво је и важно како је папа све ово замишљао. Да ли је формулу Дечански имао да прочита на српском, па онда на латинском, или само на српском? На који је начин папа замишљао да преведе српски православни клир на католичанство и да ли би тај исти клир, примивши католичку веру, имао да служи мису новим верницима и на ком језику? То се не каже. А све би то било врло занимљиво за разумевање папске политике и, истовремено, за обавештеност Курије о приликама у Србији. Из писма се исто тако не види где би имало да се обави свечано одрицање српског краља „шизме". Могло би се претпостављати да би то требало да буде у престоници краљевој, можда на „сабору српске земље", или — мање вероватно — код неког од познатих манастира Жиче или Пећи.

Ма како стајала ствар, папино писмо легатима показује да Курија, која је неоспорно имала свог циља, није била потпуно обавештена о стању ствари у српским земљама и било је врло наивно што се веровало у неки успех и резултат у питању превођења српског краља у католичанство. Није у тај мах био ни дух ни расположење народа за промену вере. Краљ не би могао да прекрши традиције, које се повлаче још од Немање и Св. Саве и не би напустио православну цркву и веру, која је била његов моћан наслон. У ово доба, после напорног и успешног рада Немање и Св. Саве и њихових следбеника, православље је било на српском двору и у српским земљама у 14 веку већ утврђено, иако је ово доба кад се још законом мора да прописује и наређује у шта се сме и мора веровати. Свештенство, васпитано у пра-

вослављу, иако по законским одредбама не баш у сјајним социјалним и економским околностима, никад не би променило веру. Високи клир одсудно је био за православље и он је водио важну реч у решавању свих питања. Народ у масама можда би се колебао, али би се увек поводио за свештенством. Промена религије у тај мах није било тако просто и једноставно питање; та је ствар захтевала више решавања и размишљања у многом погледу. Краљ Дечански морао би да прекине традицију, да анулира рад Св. Саве, а баш тај рад Св. Саве био је највећи морални капитал.

Папа је поставио, дакле, услове непријемљиве исто толико по убеђењу, као и по традицији и осећању. Дечански те услове није могао да прими. Он је због тога напустио и своју комбинацију да се ожени Бланком Тарентском.

* * *

Године 1328 поставио је папа за которског епископа Сергија, сина Домоње де Болице, из познате трогирске породице и те године изузео је папа Сергија и которску епископију испод јурисдикције италијанског бариског архиепископа[1]. Сергијев избор не само што није био лепо примљен у Котору, него је изазвао незадовољство и отворену борбу. Сергију нису дали да уђе у Котор, а брата новоизабраног епископа, Марина Болицу, с неколико њихових рођака, ухватили су и послали краљу Стефану Дечанском, да их баци у затвор. Имање им конфисковаше. У жалби, упућеној папи, скренута је папи пажња, да которски статути прописују, да нико ко је Которанин пореклом и рођењем, не може бити у свом родном граду епископ, пошто се због тога стварају велике злоупотребе, протекције, рођацима се дају лепи положаји и т. д.[2] Папа није био задовољан овим образложењем. Он је отишао и даље: екскомуницирао је и анатемисао Котор, захтевајући одлучно да Которани приме Сергија. У истом смислу обратио се папа которском каптолу и краљу Стефану Дечанском[3]. Папине претње остале су без резултата. Сергије је остао само номинални, а не и фактички, епископ Котора. Како је незадовољство Которана било велико, папа је морао (1 априла 1331) да премести Сергија за пуљског епископа, а на његово место постави Рајмунда Агути де Кларето[4]. Сергије, по свом одласку у Пуљ, иако увређен, замолио је папу да нареди свом легату, да ослободи которско екскомуницирано свештенство и грађанство, пошто им он све прашта што су према њему чинили[5]. Ни Рајмунд Кларето није дуго остао на власти. Њега је позвао (1334) папа к себи на Курију[6], поставивши му за заменика улцињског епископа Тому.[7]

1 Mon. Slav. 171—2
2 Ibid. 178—9
3 Mon. Slav, 179—81; Cod. Dipl. IX, 520—5
4 Ibid. 183—5; 553—5
5 Cod. Dipl. IX, 562—5
6 Mon. Slav. 189—90
7 Cod. Dipl .X, 115—6; Acta Alb. I, 778

* * *

На дубровачкој архиепископској столици био је прво Вартоломеј, па онда Бенедикт. За Бенедикта папа пише, постављајући га на то место, да је добар говорник, познавалац литературе и скроман[1]. После његове смрти, папа именова за тај положај (1318) Петра, једног врло религиозног и наученог фрањевца, дотадањег епископа у Етрурији.[2] Ни Петар није дуго остао као дубровачки архиепископ. Он је умро вероватно још крајем 1321, пошто у јануару идуће године папа поставља на његово место Ловру[3]. И за Ловру папа пише да га красе лепе особине, те се због тога нада, да ће под његовом управом напредовати и цветати дубровачка црква. Дубровачка црква није, међутим, била срећна са својим архиепископима. Само после непуне две године и Ловро је умро, а Дубровачка Република изабра прокураторе, којима стави у дужност, да се брину о добрима и имању дубровачке цркве, пошто нема архиепископа да се о томе побрине[4]. У мају 1324 поставио је папа за новог архиепископа у Дубровнику Тому.[5]

* * *

Пошто је барски архиепископ Андрија захвалио на положају, папа је поставио за барског архиепископа Гијома Адама[6]. Гијом Адам је једна од најзначајнијих фигура католичке цркве у српским земљама у 14 веку. Рођен је средином 13 века, по свој прилици у Галији, и припадао је доминиканском калуђерском реду. Путовао је много. Пропутовао је Архипелашка Острва, Индију, Етиопију и т. д. Путујући, долазио је у додир с многим народима и могао је да упозна народе и прилике на читавом Истоку. Бавио се у Цариграду (1307) и ту је изближе могао да посматра Византију. Био је и у Персији (1313 и 1314). Током 1318 послао га је папа Јован XXII у Јерменију, заједно с доминиканским калуђером Ремоном Стеваном, потоњим ефеским архиепископом, да ради на сједињењу јерменске цркве с римском[7] Као барски архиепископ није дуго дошао на своју столицу. Био је у Француској и живео је у Авињону и Нарбони. Изгледа да је тек на молбу барског каптола дошао у своју дијецезу.

Адам је био папин агент на истоку и фанатички противник свих шизматика. „Врло оштроуман, врло критичан, а пун опажања“[8], Адам је врло лако и врло брзо упознао све стране живота на Истоку. Плод његовог бављења на истоку

1 Mon. Slav. 133
2 Ibid. 133—4: Cod. Dipl. VIII, 514
3 Mon. Slav. 152; Cod. Dipl. IX, 43-4
4 Mon. Rag. I, 103
5 Mon. Slav. 156—7; Cod. Dipl. IX, 191—2
6 Mon. Slav. 159; Acta Alb. I p. 208-9
7 Ch(arles) K(ohler), Quel est l'auteur du Directorium ad passagium faciendum? — Revue de l' Orient latin XII, 1911, 104—11
8 Dr. Milan pl. Šufflay, Vjesnik Zem. arkiva XIII, 1911, 144

био је његов исцрпан меморандум, упућен француском краљу Филипу VI под насловом „Directorium ad passagium faciendum". За крсташе, који би пошли на исток, да освајају света места, Адам предлаже сувоземни пут: Аквилеја—Истра—Далмација—Солун. Ти крсташи, по њему, морају бити у тесној вези с византиским царем и српским краљем. То је, међутим немогуће, јер су Грци и Срби одељени шизмом од римске заједнице, а савез с њима био би злочин с гледишта католичанства. С друге стране, мало се може имати поверења у ова два неискрена народа — као и сви источњаци што су — задојена нарочитом мржњом против Француза. Адам подвлачи да с њима не треба правити савезе, него их треба напросто освојити.[1]

Поред својих идеја и погледа на који се начин може доћи до светих места, Адам је у меморандуму оставио и доста података о оновременој Србији. Он је, види се, био врло добро обавештен о савременим приликама у Србији. Он баш нарочито истиче прилике у Србији као олакшицу за извођење источног плана. С мало заједљивости и не без нарочитих мотива, Адам бележи прилике које су разривале Србију његових дана: породичне освете, борбу о престо. За десет година (од 1321-1331) десиле су се у Србији две велике борбе о престо, обе завршене трагично. Србија је видела тих дана, забележио је Адам, борбу о престо, крвопролиће, оцеубиство. Душан је оца ухватио, везао, лишио части, вргнуо у тамницу и уморио више него на грозан начин.[2]

Адам је остао у Бару све до своје смрти, а умро је сигурно пре 17 децембра 1341, чак можда још 1338 или 1339 године.[3] На његово место изабран је (1342) Јован, ђакон и каноник барски.[4]

* * *

Остаје нам да прегледамо папску политику у Босни у ово доба. Босна је првих деценија 14 века бала пуна јеретика, што је задавало велику бригу папи. Јерес, која се у Босни помиње, није била ни нова ни непозната. Она је била ухватила широке размере још одавно и силне је муке задавала Папској курији. Против јереси много се радило и борило разним начинима и многим средствима, без очивидног резултата. Како се мислило о овој јереси, колико је тај проблем био тежак и напоран за Курију, најбоље сведоче неколике речи Енеа Силвија Пиколоминија, потоњег папе Пија II, који је с болом, с пуно разочарања у немоћ и неуспех свих својих претходника казао да сав рад, сва средства Папске курије

1 Delaville — Le — Roulx, La France en Orient, 91-3
2 Adam 438
3 H. Hagenmayer, Byz. Zeitschrift XVII, 1908, 525
4 Acta Alb. I, 828-30, p. 251 н. 3

не помогоше ништа против ових „рђавих људи" који се сами називаху „добрим хришћанима".[1]

Пошто се босански епископ Гргур одрече достојанства, именовао је папа за епископа (23 јануара 1314) Гвискарда. Он се, међутим, брзо одрекао тога положаја и умро је 22 јануара 1317. Њега је наследио доминиканац Бенедикт, човек врло учен, кога је препоручио папски посланик Гентилис папи. И он се није дуго задржао, било да је умро, или да је захвалио на положају (1316)[2]. Папа је, како сам каже, дуго тражио погодно лице за тај положај. Најзад, избор је пао на доминиканца Петра и папа га је поставио (1317) за босанског епископа.[3] Папа има пуно лепих речи за новог епископа Петра. Он је познавалац светих списа, побожна и примерна живота, а има и других врлина. Због тога је папа баш и поверио њему управу те цркве, а Петра моли да поднесе овај терет и да гледа да залутале овце понова падну на католичке мајчине груди и врате се великом стаду Божјем. По обичају и већ утврђеном реду папске канцеларије, известио је папа босански каптол, да му је нашао новог епископа и наређује му да га слуша и да му буде веран.[4] Папа је известио о Петровом постављењу и краља Роберта. Петар је оправдао папину жељу и наду. Старао се да поправи изопачене народне обичаје и да све придобије за хришћанску побожност и врлину, не само речима, него и делом.[5]

У питању јереси папа је осећао да је позван да се јави као највећи њен противник и заштитник католичке вере. Овога пута рад Папске курије био је озбиљнији и ширих размера но до тада. Папа Јован XXII, иако стар, био је још свеж и пун енергије. Он је био прожет идејом, да придобије српски елеменат за католичанство онда кад је давао инструкције Мађарима против Срба, онда кад је храбрио албанске кнежеве да пођу на краља Милутина. Та идеја осећа се и овога тренутка. Само сада се бира лен, миран пут и гледа се да се другом тактиком дође до остварења намера. Папа је предузео одмах кораке. Велики број калуђера доминиканског и фрањевачког реда вршио је с успехом своју дужност. Пуни верског фанатизма и одушевљења, нарочито васпитавани, ђаци учитеља инквизитора, који нису бирали казне за оне који се огреше о веру, они су имали једини идеал послужити добро и корисно папи, цркви и вери. Као већ искусне и опробане, папа је послао чланове ова два калуђерска реда, да се боре против неверника и шизматика, а то су били, са гледишта католичке цркве, сви они који нису били католици. „Узмите у поглед", пише Мијатовић[6], „ону гвоздену след-

1 Гласник Зем. Муз. V, 1893, 220
2 О овим брзим променама в. Шишић Гласник Зем. Муз. XV, 1903, 332-3
3 Mon. Hung. I, 458-9; Cod Dipl, VIII, 451
4 Mon.Hung.I, 453-4; Cod.Dipl. VIII, 459
5 Ill. sacr. IV, 56
6 Гласник XXXV, 129

ственост, ону неуморност и ону пробираност средстава, којом се католичка пропаганда тако одликовала". Од тада, па за читаво остало време, срећемо у Босни ове калуђере, нарочито калуђере реда Св. Фрање Асишког, назване из скромности „Мала Браћа". С просјачким штапом, огрнуте грубим сукном, опасане ужетом, са Св. Писмом у руци, виђао је народ у Босни ове људе. Њихов рад у Босни био је дуг и знатан, њихов утицај велики.

Оно што је најинтерасантније за Папску курију, њен рад и политику, то је — то се мора нарочито истаћи и подвући — да је Курија у Авињону босанску јерес схватила озбиљно и да је у Босну слала своје најистакнутије и најспремније људе, опробане и искусне мисионаре, људе сигурне и поуздане, од чијег је рада очекивала велике резултате и завидне успехе. Папа је одмах изабрао једног од најистакнутијих и најпознатијих људи, човека с искуством у придобијању за веру и уз то још и инквизитора. Мисија уништења јереси, утврђивања католичанства и спровођења инквизиције у Босни била је поверена инквизитору Фабијану (10 маја 1325).[1] Ускоро (5 јуна),[2] папа брижно опомиње Карла Роберта, како у Босни од давнина постоји јерес, те га моли да поведе бригу, пошто се јерес шири и хвата корена. Папа шаље краљу Фабијана, који ће му на сваки начин добро доћи и корисно помоћи.

Једно папско писмо дотиче се бана Стефана[3]. Папа је дознао да се велика група јеретика са свих страна скупила у Босни. Они су стари непријатељи католичке вере и освојили су католичке душе препреденошћу и отровом своје лажи. Они кваре те невине душе својом обманом, било кад то чине неопажено и потајним говорима, милећи плашљиво као рак, или отворено. То су стари грабљиви вуци, заогрнути овчом кожом. Ипак не могу ти јеретици, мисли и пише Јован XXII, да обману оне праве и просте Христове овце, нити могу под хришћанским именом сакрити животињско своје беснило. Истина, многи су већ окужени изопаченим јеретичким учењем, те би бан требало да потражи куги лека и спасе стадо од болести. Требало би да се свом снагом дигне бан против јеретика, највећих непријатеља душа. Папа шаље инквизитора Фабијана са своје стране, заједно са још неколико инквизитора, да оборе јеретичко учење и заблуде и да народ изведу на светлост праве вере. Папа би желео да бан читаву ову ствар схвати озбиљно, да помогне, да буде од користи и изиђе на сусрет инквизиторима, а сав рад стоји под највишим

3 Cod. Dipl. IX, 234
2 Ibid. 241-2; Fermendžin 21
1 Ibidem

благословом и врши се по највишој жељи и заповести[1]. Папа, уплашен да јерес не усталаса и друге области, не бира сретства. Он препоручује да се јерес сузбија и ништи оружаном силом и инквизицијом. Јерес је ухватила дубоког корена на подручју Босне у првом реду, али папа, кад је реч о јереси, не изузима ни „partes Serviae et Rassiae".[2]

Две године доцније (1327) враћа се папа понова на питање босанске јереси, која из дана у дан узима све више маха, што папи није мило. Папина писма из Авињона речито говоре колико је папа озбиљно мислио о јереси, коју треба спречавати и ништити. Папа се обраћа (1 фебруара 1327) доминиканском провинциском приору и мађарском краљу[3], обавештавајући их да им шаље инквизиторе, чија ће дужност бити да униште јеретичку струју. Занимљиво је да је папа имао информације, да су јеретици дошли у Угарску „из далеких крајева Немачке и Пољске". Да дивљи вуци не би шчепали и растргли овце Господњег стада, папа моли викара и приоре, да с братијом отпочну проповед за крсташки рат против Трансилванаца, Босанаца и оних који насељавају области Sclavoniae, који су јеретици.[4]

* *

Одређен од Курије, Фабијан је дошао у Босну. Он је схватио врло добро и правилно циљ своје мисије и рада. Жељан да оправда указано му поверење, он свим силама спречава развој јереси и кочи њен напредак. Када је он дошао у Босну, јерес је била ухватила све слојеве. Чак и сама духовна лица, позвана природом своје службе и свог положаја да се боре против јереси, пристала су уз њу.

Рад два калуђерска реда, фрањеваца и доминиканаца, у Босни на сузбијању јереси, на утврђивању „праве вере", почео је успешно, добро и корисно и давао је изгледа на лепе и завидне резултате за оне који су их очекивали. Задојени подједнаком мржњом према јеретицима, имајући одређен циљ, оба су реда радила с пуно воље, смисла и енергичности.

Међутим, у моменту кад је изгледало да се осећају све добре стране и сви лепи успеси рада, плану сасвим неочекивано свом жестином борба између самих фрањеваца и доминиканаца, праћена личном узајамном мржњом и завишћу[5]. У

---

1 Око 1323 даје бан Стефан веру кнезу Вукосаву. Акт је писан на Мојиштри „у гости великога хижи у Радослали". Бан с братом Владиславом даје веру пред великим дедом Радославом, пред великим гостом Радославом, пред старцем Радомиром, Жумбором и Вучком (Гласник Зем. Муз. XVIII, 1906, 404—5). Из овога ја бих закључивао да је бан Стефан био патарен.

2 Ill. sacr. IV, 58

3 Mon. Hung. I, 511—2

4 Ibid. 513

5 Ст.Станојевић, Историја српског народа 158. О овој борби фрањеваца и доминиканаца писао је опширно Antál Hodinka, Tanulmányok a bo-

мах су брзо и лако занемарили и заборавили прави циљ свога позива, дужности и рада. Место тога избише дуга објашњења ко управо има права на спровођење инквизиције у Босни — фрањевци или доминиканци. И једни и други доказивали су с пуно самоуверења и врло убедљиво своја права, бранили себе и међусобно оспоравали права једни другима. Да би оправдали своје претензије, доминиканци су се позивали на једно писмо Јована XXII, из кога се види да папа право инквизиције у Босни даје доминиканцима. Папин генерални инквизитор, најугледнија и најпознатија личност у овом тренутку у свој Босни, поменути већ Фабијан, задржавао је право инквизиције за фрањевце.

Да би загарантовао право инквизиције фрањевцима, Фабијан лично пође у Авињон и изложи папи колико жалосну, толико незгодну по саму Курију ситуацију у Босни, изневши, без икакве сумње, своје мишљење и погледе, створене на основу личног посматрања прилика у Босни, како ће се и на који начин радити и којим је путем најзгодније и најбоље по Курију кренути. Да би оправдао своје захтеве, Фабијан је понео собом на папски двор и разна писма бивших папа, која су очевидно доказивала, да једино и искључиво право на инквизицију у Босни имају само фрањевци и нико више. Уверивши се, после Фабијанових излагања, папа је изјавио да је раније био обманут лажним обавештењима. Он опозва своје недавно издато писмо и свечано објави (1 јула 1327)[1], да се уверио како су још његови претходници, Никола IV и Бонифације VIII, дали право на инквизицију против јереси „in partibus Serviae, Rassiae, Dalmatiae, Croatiae, Bosnae, atgue Istriae et in arhiepiscopatibus Duracensi, Antibarensi, Spalatinensi et Jadrensi" фрањевцима и ови то већ подуже врше. Због тога папа овом приликом објављује, да једино основано и истинско право за спровођење инквизиције у тим крајевима имају само фрањевци. Исто тако обавестио је папа и мађарског краља[2] о раду инквизитора у његовој области, па га позива да, као верни и добар син католичке вере, буде наклоњен фрањевцима и помаже им у раду, пошто само они имају право инквизиције у тим крајевима. Мало доцније (12 августа 1327)[3] папа у новом писму Карлу Роберту пише о великом броју јеретика „скупљених с многих и разних страна у Босни, на граници Далмације", који не само да су против католичке вере, него сеју јерес. Папа се врло похвално изражава о краљевој жељи и готовости да помогне у истребљавању јеретика и истовремено бираним речима захваљује што је лепо примио папине мисионаре, који су одређени да врше инквизицију. Папа је исто тако обавестио и задарског и сплитског

---

snyák — djakovari püspökség történeltböl (Јован Радонић, Летопис матице српске 194, 1898, 166—70)

1 Mon. Hung. I, 514—5; Cod. Dipl. IX, 354—9; Fermendžin 22

2 Cod. Dipl. IX, 349—51

3 Mon. Hung. I, 517—8; Cod. Dipl. IX 354—5; Fermendžin 22

архиепископа[1], да право на спровођење инквизиције имају фрањевци, а не доминиканци.

Док се ово дешавало у Босни, папа је био заузет другим стварима. Тада се баш свечано крунисао у Риму немачки краљ Лудвиг (17 јануара 1328) на велико папино незадовољство.[2] Папа огласи крунисање за неважеће и поче озбиљно да проповеда крсташки рат против немачког императора. Папа исто тако устаде и против римског грађанства које је примило цара.[3] Нападнут, Рим је одговорио истим мерама, користећи прилику да каже све оно што га је мучило и што му је лежало на срцу. Папа и цар ставише се један против другог. Не признавајући „свештеника Јакова од Каорсе" за папу, Лудвиг је изабрао новог папу. Био је то неки Петар Рајналучи из Карбаре, који је, постављен за папу, узео име Никола V (12 маја 1328).[4] Борба је, ипак, завршена папином победом. Противпапу Николу V пошаљу у Авињон (1330), где овај с конопцем око врата паде пред ноге Јована XXII. Папа га је задржао као заточеника и противпапа умро је после три године.[5]

Док је вођена борба између папе и немачког императора, нема трагова да је папа обраћао пажњу Босни. Али већ пред крај 1329 папа упућује једно писмо краљу Карлу Роберту[6], којим му јавља да је дознао како јерес у Босни још није престала и да се сеју још заблуде у тим краљу подложеним областима. Моли стога краља да што више и што искреније помаже у раду инквизитора Фабијана.

Затим питање фрањевачко-доминиканског сукоба није било брзо и дефинитивно решено. Године 1330 враћа се папа понова на то питање сукоба око права вршења инквизиције. Доминиканци су се осећали погођени папском наредбом, којом им се ускраћује право на спровођење инквизиције. Они су, свакако, желели да, ако не потпуно самостално и независно, онда бар поред фрањеваца раде. То је дало повода папи да се врати понова на то питање, у жељи да се нађе нека средња линија и згодан компромис. У том циљу папа се обраћа задарском и сплитском архиепископу[7] с молбом да они пораде нека оба реда пошаљу на Курију своје привилегије и документа, која се односе на питање права инквизиције, како би се могло упоредити, расмотрити и утврдити коме управо припада то право у поменутим областима, како би Курија својим ауторитетом изгладила спор и смирила духове.

* * *

У Пологу на Горњем Вардару, издао је 22 јануара 1333

1 Cod Dipl. IX, 337—8
2 Gregorovius 143
3 Ibid. 148-9
4 Ibid. 150-6
5 Ibid. 172
6 Cod. Dipl. IX, 492-3
7 Ibid. 499-500; Mon. Hung. I, 526

Душан листину Дубровчанима[1], којом им уступа у баштину „Рат стонски са всеми међами своим и са заселки и с људми... и оште им придах од Превлаке ускрај мора до дубровачке међе ... и Посредницу како оптече Неретва до мора." Дубровчани су се обавезали да за то плаћају пет стотина перпера годишње. Идуће године Душан је ову повељу потврдио у Добрушти код Призрена.[2] Три дубровачка властилина — Жуњ Вукасовић, Жуњ Журговић и Николица Мартинушевић—заклеше се том приликом српском краљу „да пребива поп србски и да поје у црквах које су у Стону и у Рату."[3] Српски поп на Стону био је неки Братослав, који је од Дубровчана имао два солда (удела) земље, недалеко од утврђења Св. Михаила и једну малу башту код цркве Св. Петра.

Исто тако 15 фебруара 1333[4] под Сребрником уступио је босански бан Стефан Дубровчанима „вас Рат и (Стон) и Превлаку и отоке које су около Рата и са свијем што се находи унутра Рата и Превлаке и горе и поља (дубраве), лиес, траве, воде, села и все што је од Превл (аке до Лоишта) и судац бо и глобе и крви умиру ... да држе до виека виекома", а Дубровчани плаћају исто тако пет стотина перпера.

Примивши Стон, Дубровчани су се били обавезали да плаћају пет стотина перпера Босанцима на дан Св. Влаха и пет стотина перпера Србима „на Воскресеније."[5] Трибут, који су примали Срби, дизали су често католички свештеници у Приморју,[6] док га 1348 Душан није поклонио манастиру Св. Арханђела у Јерусалиму.[7]

Православна епископија на Стону, коју је још Сава био створио, почела је да губи свој значај већ од 1252 Православни хумски епископ повукао се у манастир Св. Петра на Лиму и Стон је за православље и православну веру „од друге половине XIII в. почео да губи свој значај." Као разлог томе Ћоровић наводи околност, да су се српски владари ширили низ Вардарску Долину и „све су више напуштали западне области."[8] Да Србима, уосталом, није било много стало до Стона „види се најбоље по томе што су 1333 године коначно пристали да га предаду Дубровачкој Републици."[9]

Чим је постала господар Стона, Дубровачка Република почела је да га уређује на свој начин и по својим законима. Дубровачки закони прописивали су да Републичини поданици морају бити католици. На Стону је, међутим, живаљ био православне вере, „нити је тамо било помена о католичкој вери" (nec erat ibi mentio de cultu catholicae fidei)[10]. Још око средине

---

1 Стојановић, Повеље и писма I_1, 48-52
2 Ibid. 53-4
3 Новаковић истиче да овде „српски" значи управо православни (Годишњица XXXI, 1912, 9 н. 1).
4 Стојановић, Повеље и писма I_1, 45—6
5 Jireček, Dohodak stonski 527
6 Ibid. 518—9
7 Новаковић, Законски споменици 707
8 Владимир Ћоровић, Значај хумске епископије 11
9 Ibidem
10 Fermendžin 54

14 века, иако је православни епископ био напустио Стон, православног елемента било је доста на Стону, тако да је то изазвало потребу, да се у писменом уговору, којим Душан уступа Стон, нарочито подвуче да тамо треба да живи православни поп и да служи службу.

Да би остала верна законима и традацији, да би вером јаче привезала за себе ново становништво, Република Св. Влаха поче одмах да поставља на Стону свештенике, који су имали да служе католичку мису. Само по себи то није значило ништа и остало би незапажено, да се није почела да врши пресија на Стоњане. Директно се инсистирало да Стоњани приме католичанство. Такав поступак нових господара изазвао је, сасвим природно, негодовање у народу, па су Стоњани затражили чак и Душанову интервенцију.[1] Сазнавши шта се дешава на Стону, Душан се наљути („порасрчило се беше краљевство ми") на дубровачку властелу. Или ће Дубровник поштовати уговор и оставити на миру православни живаљ—или ће се Стон одузети Дубровчанима! Пред озбиљном Душановом претњом, Дубровчани нису могли да остану и даље упорни у извођењу своје политике и спровођењу својих намера. Једно дубровачко посланство, оно коме је Душан у Добрушти потврдио Стон, понизно је молило српског краља, да им остави Стон, изјављујући да су Дубровчани готови да изврше „все хотјеније" Душаново и „присташе на всу вољу" Душанову, полажући још и заклетву „да пребива поп србски и да поје у црквах које су у Стону и у Рату, како јест повељевало краљевство ми".[2]

Да би покатоличила Стон, Дубровачка Република пошла је другим путем и чинила је то под другим изговором и на други начин. Она је почела спровођењем аграрне реформе. Аграрна реформа, наравно, погодила је и православно свештенство на Стону. Такав свој акт Република је могла вазда да правда и да доказује, да она само „правно уређује земљишне поседе"[3]. Православни манастир на Стону, цркву Св. Богородице, предала је Дубровачка Република (пре 22 августа 1335) католицима.[4] Дубровачко Мало веће одлучи (17 јуна и 22 августа 1335) да се на Стон пошаљу један свештеник и један „clericellus", који би имали да поуче стонско становништво католичком символу вере.[5] Почело је активно да се ради на ширењу католичанства на Стону.[6]

И због аграрне и због верске реформе, коју је Дубровачка Република систематски спроводила на Стону, становништво није било задовољно и опирало се. Последица тога било је протеривање попа Братослава и још неких свеште-

---

1 Епископ Никодим, Стон у средњим вековима 25

2 Стојановић, Повеље и писма I₁, 53-4

3 Ћоровић, Значај хумске епископије 13

4 Ibid. 13—4

5 Mon. Rag. II, 359—60

6 Епископ Никодим, Стон у средњим вековима 94

ника са Стона. Дубровчани су потражили помоћ из Босне у намери да продуже акцију на ширењу католичанства. Доцније дозволио је папа (21 марта 1347), да се фрањевцима на Стону подигне и манастир.[1] Али и поред озбиљног рада на спровођењу католичанства, у половини 14 века на Стону имамо сигурних трагова о бављењу православних попова, а тројици су чак позната и имена: Братослав, Илија и Милата[2]. Од средине 14 в. православље на Стону гаси се и Стон се покатоличава. Сами потомци и наследници попа Братослава нису више били ни свештеници, па чак ни православни[3], а земљу, коју је поп Братослав некад био добио од Републике, Република, приликом ревизије катастра, одузе и поклони цркви.[4]

* * *

Била је још једна област која је припадала Дубровнику. То је добро позната жупа Конавли, између Дубровника и Новога. Конавли су били насељени православнима, чији је главни центар био код цркве Св. Ђорђа у Доњој Гори, код данашњег села Поповића. Већина становништва Канавала била је православна, а богомила било је врло мало.[5] Нема података о конавоском католичком становништву, ма да је у два маха (1344 и 1346) которски епископ Сергије радио преко папе да може држати Конављe у својој јурисдикцији и купити десетак у целој области од Будве до Дубровника па, између осталог, тражио је и цркву Sancta Maria de Canal[6]. Занимљиво је да се католичанство спроводило на тај начин што су се православне и богомилске слуге и слушкиње, кад су хтели да служе по властеоским дубровачким породицама, морали одрећи своје вере и усвојити веру господара кога служе.[7]

* * *

Папа Јован XXII умро је 4 децембра 1334 год. Јован XXII био је велики дух и крупна фигура у историји цркве, иако му пребацују раскош, свађе и интриге. Јован XXII био је један од оних папа који је показао много интересовања за католички живот и католичку цркву у српским земљама. Он је, после повећег застоја, обратио понова велику пажњу приликама у Босни и кренуо с много воље и жеље питање босанских богомила. За време његовог понтификовања рад фрањеваца и доминиканаца, рад инквизитора, био је врло жив и врло велики у Босни. Жеља Јована XXII била је да реши крупно верско питање у Босни, да уништи шизматизам и јерес у Босни и да утврди тамо католичанство.

1 Ђоровић, Значај хумске епископије 14
2 Ibid. 12
3 Ibid. 14—5
4 Jireček, Dohodak stonski 530
5 Д-р Р. М. Грујић, Конавли под разним господарима од XII до XV века — Споменик LXVI, 1926, 120—1
6 Ibid. 115
7 Ibid. 115 н. 2

ГЛАВА ТРЕЋА

БЕНЕДИКТ XII *(1334—1342)*

После смрти Јована XXII, скупише се кардинали да изаберу наследника Св. Столице. Као и код избора Климента V и Јована XXII и овога пута не могоше се одмах и брзо погодити око личности. И овога пута затворише кардинале, тражећи од њих да изаберу папу. Јавиле су се две жеље: жеља да папа буде Француз и жеља да папа буде Италијан.[1] Најзад, изабран је (20 децембра 1334) Жак Фурние, син неког хлебара из грофовине Фуа. Био је то врло скроман човек, познат под именом „бели кардинал", назван тако по монашкој ризи коју је увек носио. Папски избор затекао га је на положају епископа Мирепуа. Крунисан је за папу 8 јануара 1335 у цркви доминиканског манастира у Авињону. Бенедикт XII био је одлично упућен у теологију, марљив, правичан, енергичан, без икаквих обзира према својима, с много реформаторског смисла и духа[2], ма да савременици знају и за неке његове негативне особине.[3]

Непосредно по доласку Бенедикта XII на папску столицу дошло је, маја и јуна 1335, до српско-мађарског сукоба. Мађарска војска продирала је у унутрашњост Србије. Међутим, стиже глас да се Душан с војском креће у сусрет и да је већ близу Жиче. Угарска војска, сазнавши то, нададе у бекство и многи се подавише у Сави, тражећи спаса.[4] Српско-мађарски сукоб изби понова 1339. Сазнавши за овај сукоб, Бенедикт XII показао се као и његов претходник. Он се заузео да дође до рата, храбрећи мађарског краља, а посебним писмом праштао је свима који буду пошли да се боре „cum paganis et shismaticis", непријатељима католичке вере.[5]

* * *

Босански католички епископ Петар, у намери да обаве-

1 V. Forot, Comment on a fait les papes? Paris, 1907, 54

2 Mollat 66, 70—8

3 Оптужују га да је волео много вино и Петраркину сестру (Muratorius XXII, 1009 CJ. Пребацују му да је био егоист, тврдица, тврдоглав, неповерљив и некарактеран (Mollat, 78—8)

4 Данило 230; Марковић, Летопис 221, 16

5 Mon. Hung. I, 629

сти папу о приликама у Босни, пође у Авињон. Он, међутим, на путу или у Авињону умре, негде пре 2 јуна 1334[1]. Иако је право избора босанског епископа папа био резервисао за себе, босански каптол изабрао је за епископа Ловру Лоранда, каноника босанске цркве. Мађарски краљ Карло Роберт поставио је на своју руку за епископа неко световно лице. Овај епископ забрани сада Ловри да дође на посвећење. Такав поступак изазвао је озбиљну папину опомену краљу[2], да уклони свог кандидата, да прими за епископа Ловру Лоранда и да се новом епископу дозволи слободан долазак у Авињон. Ствар се одуговлачила и Ловро је постављен тек 8 децембра 1336,[3] о чему је обавештен босански каптол, клир, народ у босанској дијецези, бан Стефан, краљ Карло и калочки архиепископ.[4]

Старо питање јереси у Босни није било скинуто с дневног реда. Сам бан Стефан Котроманић и његова жена Јелисавета изјаснили су се отворено и без устручавања као њени заштитници. Узалуд је папа писао бану да се одрече лажне вере, залуд је претио свемоћним средњевековним црквеним казнама: анатемом и интердиктом, залуд су калуђери фрањевачког реда, неограниченом слободом као инквизитори, радили на уништењу јереси.

Да би сломио бана Стефана, папа се обраћа великашима с намером да створи савез, чији би задатак био да нападну босанског бана. Тако се папа (22 маја 1337) обратио крбавским кнезовима Будиславу, Гргуру и Павлу Курјаковићима, а затим Ђурђу, Младену и Павлу браћи Шубићима[5], да у договору с кнезом Нелипићем помогну инквизиторе у раду против Стипоша (Stipotium), босанског бана, јер је Стефан, а и још неки великаши, заштитник јеретика[6]. Не зна се да ли је што учињено од овог пројектованог крсташког рата. Сигурно је, међутим, да Шубићи нису пошли, али зна се да је пошла једна босанска војска пут Клиса на кнеза Нелипића[7]. Тада баш, иницијативом сплитског архиепископа Доминика, склопе Сплит и Трогир савез против босанских јеретика. Трогирски епископ Ламбредије забранио је сваки додир с босанским патаренима, а патаренима да долазе у град и на територију Трогира, под казном забране воде и ватре. А ако неко, и поред ове наредбе, покуша какав додир с патаренима, има се бацити у затвор. На католичком земљишту, на подручју католичког Трогира, не сме се јавити нико, било да је јеретик, било патарен, или ко други с јеретичким идејама. Ако се, и поред овога, нађе неко ко би прекршио на-

1 Гласник Зем. Муз. XV, 333
2 Mon. Hung. I, 608—9; Cod. Dipl. X, 250—1; Fermendžin 23
3 Mon. Hung I, 609—10; Cod. Dipl. X. 286—8; Fermendžin 23
4 Mon. Hung. I, 610; Cod. Dipl. X, 288
5 Klaić, Poviest Bosne 121; Vjekoslav Klaić, Bribirski knezovi od plemena Šubića do god. 1347. Zagreb, 1897, 146 и .д
6 Mon. Hung. I, 616—7: Fermendžin 24
7 Klaić, op. cit. 121

рећење и утврдило би се да је јеретик да се сагори у прах и пепео без одлагања[1].

И поред овако строге наредбе трогирског епископа, нису ипак постигнути жељени резултати. Тада баш (1338) кретала се једна босанска војска, под вођством жупана Остоје и Богдана Грдошевића, да нападне Клис. Епископ Ламбредије изјавио је тада, да ће бацити анатему на сва лица, духовна и световна, која би ступила ма у какву везу с јеретичком босанском војском. Овакав епископов став даје се објаснити лако. Био је по среди лични разлог, пошто је Ламбредије био осумњичен да је исправан епископ и добар католик, па је чак послан био на суд пред папу[2]. Ово је био згодан моменат да се сви увере у велику епископову искреност и колико њему лежи на срцу жеља за добро и корист католичке цркве.

Епископова наредба, међутим, није била поштована. Кад је босанска војска пролазила, сенат посла у сусрет босанским војводама посланство с богатим поклонима и храном, дозвољавајући војсци да пређе преко трогирског земљишта. Истовремено умолило је посланство да војска не чини никаква насиља. Увређен непоштовањем и непажњом, која му је била отворено показана, епископ анатемиса чланове посланства и сенаторе. Тада се диже да објасни епископу читаву ствар један од посланика који су били изишли пред босанску војску. Неки Гаузије Сточић живо је бранио и правдао поступак посланства. Није посланство изишло на сусрет Босанцима од своје драге воље, објашњавао је легат епископу, већ из потребе коју је диктирала близина војске. Они су војсци дали хране — то је истина, али требало би да епископ помисли да би у противном случају војска била у стању да почини велику штету, да уништи усеве и упропасти трогирска плодна поља у данима жетве (ово се догађало у августу)[3]. Уосталом, ако је ово грех, онда је још већи грех што је учинио сам епископ. Епископу се пребацивало да је недавно у Клису, без папине дозволе, венчао бановог брата Владислава, оца потоњег бана и краља Твртка, с Јеленом Шубићевом, иако су овај брак спречавале блиске крвне везе[4].

Кроз читаво ово доба боравка папа у Авињону чују се речи о јереси у Босни, коју требаништити, али која је упорна и необорива. Бенедикт XII био је ватрени противник јереси некада члан инквизиторског суда и страх и трепет јеретика[5]. Као што је пре једне деценије папа био послао у Босну познатог фрањевца Фабијана с одређеним задатком, тако озога

---

1 Ill. sacr. III, 317, IV, 377; dr. Ivan Strohal, Statuti i reformacije grada Trogira (Mon. hist. jur. Slav. Mer. X, 1915, 7—8)

2 Rad VII, 179

3 Ill. sacr. IV, 377

4 Klaić 121. Ово је венчање било „или у почетку године 1338 или у другој половини године 1337" (Иларион Руварац, Бановање Твртка бана — Гласник Зем. Муз. VI, 1894, 227).

5 Mollat 65—6

пута (1339) Бенедикт XII шаље понова једну истакнуту личност, способног и угледног човека. Овога пута послат је сам генерални министар фрањеваца Герард, Француз, доктор и професор Сорбоне. Путовао је много, располагао је великим и лепим знањем и још за време папе Јозана XXII истакао се као поборник и бранич нове доктрине, коју је изложио Јован XXII[1]. Ова је околност важна за оцену папске политике, јер се за рад у Босни бирају најспособнији и најугледнији људи. С једне стране велики рад, слање најспособнијих људи, инструкције које дају најширу слободу у раду — слаб успех и мало видљиви резултати с друге стране.

* * *

Герард Одонис (Odonis, Eudes), од 1329 генерал фрањеваца, стигао је у Босну „концем год. 1339 или почетком 1340".[2] Од Герардова доласка у Босну, фрањевци се стално настањују у њој[3]. Неки извори претстављају Герардов долазак у Босну не као папину жељу, него да је Герард дошао од своје воље. По завршеном концилу у Асизи (1339), пошао је Герард у Угарску.[4] Пут га је водио кроз Босну. Запањен оним што је видео да се дешава у Босни, да ова земља плива у јереси и не живи по прописима католичке вере, Герард сврати бану, изложи му своје утиске и успе да придобије бана за своју идеју, да пређе у католичанство. [5]

Босански бан лепо прими Герарда и саслуша га.[6] Герард је реферисао папи о свом сусрету с баном, о разговору с њим и из једног папиног писма (од 28 фебруара 1340), упућеног бану Стефану,[7] сазнајемо у ком се од прилике правцу кретао разговор између Герарда и бана, шта су један другом предлагали и излагали. Герард је обавестио папу, да је Босна пуна јеретика и да је њихов рад врло жив. Крајње је време да се овакво стање поправи, а срушене и опустеле католичке цркве подигну и поправе. Папа потсећа бана, да за њега и за његове наследнике може да буде опасно, ако јерес ухвати корена у Босни, те би на сваки начин јерес требало ништити и онемогућити јој свако развијање. Папа му обећава своје пријатељство и наклоност и готов је да му укаже помоћ сваке врсте.

Из папиног писма Герарду[8] види се да је Герард јавио папи како га је бан лепо примио и радо чуо „речи католич-

---

1 Mollat 57—9

2 dr. fra Julijan Jelenić, Problem dolaska franjevaca u Bosnu i osnutka Bosanske Vikarije (Nova revija V, 1926, 363); Jelenić, Kultura i bosanski franjevci 26; Jelenić, Biobibliografija franjevaca Bosne Srebrničke I Zagreb, 1925, IX

3 Jelenić, Problem dolaska franjevaca 343

4 Starine XXII, 1890, 6

5 Jelenić, Problem dolaska franjevaca 343-9

6 Jelenić, Kultura i bosanski franjevci 78-9

7 Mon. Hung. I, 633; Cod. Dipl. X, 525

8 Ibid. 633-4; 626; Fermendžin 24

ке истине и спаса." Бан је готов, саопштавао је папин изасланик, да истера јеретике из земље. Бан би то давно био учинио, додаје Герард даље, али врло добро зна, да би то било тешко извести и остварити, пошто би јеретици позвали у помоћ шизматике. Папа је нудио своју помоћ бану, само ако бан буде хтео да устане против јеретика.

Папа се, у вези с тим питањем, обратио писмом и мађарском краљу.[1] Обавештава га како му је Герард јавио, да је озбиљно разговарао с баном Стефаном о прогоњењу јеретика, којих има много у Босни. Бан би их врло радо протерао, само кад би му неко притекао у помоћ. Папа, стога, моли мађарског краља да изиђе на сусрет бановим жељама и помогне му „свим начинима, силама, настојањима, саветом и потпором", како би бан истерао јерес из Босне која је тамо већ доста стара и да се црква очисти и обнови.[2]

Герард отпоче врло жив рад великога стила. Непосредно иза свог доласка, он је основао Босанску Викарију, а за босанског викара поставио је Перегрина Саксонца, с којим ћемо се доцније срести као с босанским епископом. Био је то ретко вредан човек, с много смисла, знања и воље, чији је рад у Босни за католичку веру био од великог значаја. У таквим приликама, по себи се разуме, требало је више свештеника. На Герардов позив дође доста фрањеваца. Међу њима се истакоше нарочито Јован Арагонац, некада посланик португалске краљице Беатриче, и Перегрин Саксонац[3]. И сам се папа заузео да створи што већи свештенички кадар. Једним писмом[4] (11 јуна 1339) папа наређује да се на студије шаљу и фрањевци мађарске и словенске народности. Разлог је очевидан: створити што већи број оних који знају језик земље где се треба сузбијати јерес и ширити католичка наука.

Питање уништења јереси схваћено је врло озбиљно. Акција Папске курије у Босни у првој половини 14 века надмашује својом обимношћу, озбиљношћу и радом све дотадање акције у том правцу у Босни. Две узастопне мисионарске експедиције, на челу с најистакнутијим црквеним лицима, систематски рад-јасан су доказ о организацији и плану. Али, и поред оволико великог и систематског рада, Папској курији није пошло за руком да створи у Босни у целини солидан и погодан терен за католичанство и да католицизира читаву Босну. У Босни је било још увек доста православног и патаренског елемента.

---

1 Mon. Hung. I. 632-3; Cod. Dipl. X. 527; Fermendžin 24

2 Из овога Клајић је закључивао да је бан Стефан прешао у католичанство (Klaić, 123). То је мислио и Марковић (Летопис 222, 19). Али то се не потврђује ничим, нити је католичанство било у Босни утврђено.

3 Jelenić. Kultura i bosanski franjevci 33

4 Cod. Dipl. X, 469-70

ГЛАВА ЧЕТВРТА

КЛИМЕНТ VI *(1342—1352)*

После смрти Бенедикта XII изабран је за папу (7 маја 1342) Петар Роже. У доба избора он је био архиепископ Руана и важио је као један од најбољих говорника свога доба.

У данима ступања Климента VI на папски престо, стање Истока и Европе било је тешко. Било је пуно несређености и неизвесности; духови су били узбуђени и узнемирени. У ово доба Турци постављају мост и ступају на европско земљиште. У читавој Европи прилике су врло несређене.[1] Рим је преживљавао дане најпотпуније анархије. Разрушен, пун беде, без управника, у борби и отимачини, без икакве помоћи сем самоодбране.[2] Рим је у тим данима спасавао Никола де Лауренцио (Кола ди Риенцо), који је радио свим силама на стишавању духова, како би могао у мирну и сређену Италију да доведе папу, који је напустио Рим после толиких столећа проведених у њему.[3] Рад Коле ди Риенца пратили су с незадовољством француски кардинали, плашећи се да се Курија не врати у једном сређени Рим. Под притиском кардинала, наредио је папа (7 окт. 1347) да се Кола збаци и постави нов сенатор.[4] Кола је морао да напусти Рим и отишао је у Авињон да служи папу.[5]

* * *

Источна политика папе Климента VI заслужује пажњу. Можда више но и један од авињонских папа, Климент VI обраћа пажњу источном фронту, залажући се сав за одбрану хришћанства и борбу против ислама. За време његова понтификовања Турци су ступили на европско земљиште. Никад и нигде се није више мислило и радило на сузбијању турског таласа као у доба Климента VI на папском двору у Авињону. Ради спаса хришћанског истока, папа је прокламовао крсташки рат. Већ крајем 1343 папа је почео рад у том смислу. Сачувано нам је једно писмо, упућено из папске канцеларије остро-

---

1 Camau 169—70
2 Gregerovius 241, 316, 318
3 Ibid. 245
4 Ibid. 289
5 Ibid. 305, 331—46

гонском и калочком архиепископу и њиховим суфраганима,[1] којим папа наређује да се тамо отпочне с проповедима за крсташки поход на Турке.

Као што је Андроник III Палеолог покушавао да се приближи римској цркви (1341),[2] тако се и његов наследник Јован обратио папи. И он је тражио помоћ и заштиту, истицао своју наклоност према Св. Столици, обећавао чак да ступи под окриље католичке цркве[3]. Грци су, као и Срби, у неколико махова већ излазили с таквим предлозима у моментима опасности, али су, кад би несрећа прошла, заборављали обећања. Папа одлучи да с родским витезовима, кипарским краљем, Ђеновом и Венецијом предузме поморску експедицију против Турака. Моћна папска флота, под командом Ђеновљанина Мартина Захарија и флота Републике Св. Марка, под командом Петра Зена, појави се пред Смирном. Омар-беј јуначки је бранио Смирну, али узалуд Смирна паде хришћанима у руке (1344). У Авињону се триумфовало, а успех и сувише прецењивао. Већ идуће године хришћанска флота беше поражена и Турци повратише Смирну.[4] Млечани су се исто тако живо заузели за стварање савеза против Турака. Њихов посланик Марино Венерато преклињао је српског краља да напусти рат с Византијом, како би се ратовало с Турцима.[5]

У Византији је после смрти Андроника Палеолога избила борба о престо; Француска је била у рату с Енглеском, који је изгледао да се неће брзо свршити. И баш тада стигоше на Курију узбудљиви гласови да Турци нападају.[6] Византија је била забринута. По наговору тадањег царског коморника Алексија Апокавка, послао је млади византиски император Јован папи писмо пуно нежности и симпатија за папу и Св. Столицу, тражећи офанзивни савез с Латинима. Ана Савојска, царица удова Андроника Палеолога, потсетила је папу да је у младости била васпитавана у латинским законима и латинским обичајима. Па она није то ни на истоку, међу православнима, заборавила! Још увек је то тако дубоко урезано у њеној души и она у срцу своме признаје још увек догме католичке цркве и папин ауторитет. Византија је у опасности, она преживљава двоструку кризу, она страда и споља и изнутра. Помоћи може само папа. Ако би папа хтео да пружи помоћи византиској царици против непријатеља, могла би Ана Савојска, једном победилац, отворено да испољи своју веру и да пријеђе слободно под папско окриље.[7] Примивши овакве извештаје са Босфора, папи се учинило да су они убедљиви и искрени. Из папске канцеларије у Прованси послати су извештаји у Вазантију: Апокавку, патријарху,

---

1 Mon. Hung. I, 658—62, 697
2 N. Jorga, Latins et Grecs d' Orient (Byz. Zeit. XV, 1906, 183)
3 Camau 170
4 Delaville — Le — Roulx, La France en Orient 104: Gay 41
5 Listine II, 174, 191
6 Gay, Le pape Clement VI 33-6
7 Gay 47

архиепископима и епископима, као и грчким калуђерима на Св. Гори Атонској,[1] чији је утицај на народ у Византији папи вероватно био познат.

„Унутрашње промене, које су тако дубоко трансформирале Малу Азију и Балканско Полуострво, врло су мало занимале Курију."[2] Тешко је веровати да Курија није била обавештена, чак можда и у детаљима, о приликама на Балканском Полуострву после Душанових ратова с Византијом, после избијања на политичку позорницу једне тако истакнуте личности као што је Душан. Није очуван ни један документ из кога би се, ма и нејасно и непотпуно, могло да види какав је став заузела Курија после Душанова крунисања царском круном и уздизања архиепископије на степен патријаршије-два врло крупна и врло важна догађаја оновременог балканског политичког живота. Без икакве сумње папа је био обавештен о свему томе.[3] Само шта се мислило на Курији, како се гледало на развој догађаја на Балкану тешко је утврдити.

Да ли је папа остао индиферентан, претпостављајући да, далеко од цариградског патријарха, нова патријаршија мора остати сама и без иницијативе, јер је самовласни Душанов проглас патријаршије изазвао негодовање у Византији, па чак и анатемисање новог цара и патријарха? Или је папа мислио да ће ово удаљавање од Византије створити погодније услове за интимнију политику између Курије и српског двора? То је неизвесно. Ма како стајала ствар „карактеристично је за папску политику у Авињону, да није умела ни мало да искористи прилике после прелома између Србије и цариградске патријаршије за владе цара Стефана."[4]

Убрзо, у тешким данима беде и страдања, почели су првог српског цара тешко да прекоревају. Пребацивало му се што је напустио краљевску власт својих предака и зажудео за царском чашћу, што је архиепископију претворио у патријаршију. Народ је почео, разочаран и у беди, да тражи узрок и објашњење стању које је завладало Србијом. Данилов настављач с болом примећује како је цар Стефан, венчавајући се на царство, изабрао себи српског патријарха „не по закону ни с благословенијем цариградскааго патријарха, јакоже подобајет."[5] Много доцније жалио се биограф деспота Стефана Лазаревића, Константин Костенски, како Душан „преступи предели отаца својих и постављајет се самовластно цар."[6] Деспот Угљеша, господар Драме, из личних интереса наравно, писао је у Византију и љуто проклињао Душанов рад. Душан се, писао је Угљеша, полакомио за туђе градове, пљач-

---

1 Gay 48
2 Ibid 151
3 Треба отклонити Шуфлајево мишљење (Ill. alb. Forschungen I, 215; Srbi i Arbanasi 97) да је охридски архиепископ Никола, кога срећемо на Душановом крунисању, био католички охридски архиепископ.
4 Јиречек III, 89
5 Данило 380
6 Гласник XLII, 1875, 257

као, ништио слободе. Па не само то. Он је „погазио старе црквене уредбе и грдно порушио од отаца остављене границе, начинивши се као неки небесни судија и законодавац"[1]. Душаново доба Ст. Станојевић црта с ова неколика реда: „Властела није била задовољна са владом Душановом, јер је он држао у стези... свештенство је у већини било незадовољно, зато што је он погазио традиције Св. Саве и што је због тога раскинуо с грчком црквом; народ је био огорчен, јер су ратови Душанови и трошкови око њих тражили средства."[2]

* * *

Србија је одржавала врло живе трговачке везе са суседима, а уз то развила је силно своје рударство, доласком Саса. Саси су уживали масу привилегија: имали су свој суд, свога нотара, своје цркве и своје попове, који су потпадали под јурисдикцију которског епископа, а свештеници били су пореклом највише из Котора или Албаније.[3] Велики број најважнијих тргова средњевековне Србије имао је доста католичког живља, а на трговима увек су се скоро виђали Которани, Барани, Сплићани, Корчулани, Задрани, Млечани и др.[4] Због тога централна Србија имала је у Душаново доба доста мањих католичких цркава и манастира.

Сачувана су нам из 1346 два папска писма упућена из Авињона Душану, из којих се види шта је све хватала которска дијецеза. У писму од 6 јануара 1346[5] папа истиче да у посед которске епископије спадају бенедиктински манастири: Св. Богородица у Будви, Св. Никола de Petranica, Св. Лука у Кртолима, Св. Михаило de Tembe, Св. Петар у Градцу, Св. Богородица у Рисну, Св. Петар de Campo (код Требиња, сада рушевине Петрова манастира код Чичева), Св. Марко на Превлаци, Св. Трифун у Цавтату, Св. Мартин у Конавлима (сада Придворје), Св. Богородица у Призрену, Св. Петар више Призрена[6], Св. Трифун у Брвенику[7], Св. Трифун у Трговишту и друге још цркве, као и острва и села у дијецези, а које се налазе у Душановој држави.

Душан је, изгледа, почео да спроводи извесне реформе,

---

1 Новаковић, Срби и Турци 152—3; Ст. Станојевић, Цар Душан (Братство XVI, 44)

2 Станојевић, Братство XVI. 43

3 Јиречек III, 108

4 Jireček, Važnost Dubrovnika 43

5 Mon. Slav. 215; Cod. Dipl. XI, 179—80

6 Црква Св. Петра помиње се у Душановој Арханђеловској повељи — Новаковић, Законски споменици 686 бр. XXVI, XXVII, XXVIII

7 За Брвеник Јиречек је мислио (Die Handelsstrassen 54, Историја Срба III, 111) да је на ушћу Брвенице у Лаб. В. Р. Петковић (Годишњак XXIV, 1910, 287) и доцније Ал. В Соловјев (Гласник скопског научног друштва III, 1928, 27—8) истакли су да је Брзеник на Ибру и да је, према томе, ту, као месту которске и дубровачке колоније, била католичка црква. Руварцу није било јасно у ком је Брвенику била та католичка црква Св. Трифуна (Гласник XLVII, 1879, 179 н. 1)

које су погађале католичко свештенство, а неке католичке цркве потчинио је својој задужбини. Папа потсећа Душана како нико од рашких краљева, Душанових претходника, није заузимао манастире, цркве, острва и села, а он, Душан, који их сада држи, својевољно преуређује све. Папа препоручује Душану которску цркву и моли га да остави на миру епископа, манастире, цркве, острва и села. Основна Душанова повеља манастиру Св. Арханђела Михаила и Гаврила код Призрена, дотиче се католичких попова у селу Шикљи, у Горњем Пилоту[1]. Ове попове приложио је и потчинио Душан Арханђеловом манастиру. Једном одредбом Арханђеловске повеље наређује се да „попове латинсци који су у Шикљи, тере држе винограде баштине, да даје всаки поп чабар вина цркви, а ине работе да им нест ни поданка."[2] Исто тако овом повељом било је предвиђено да Арбанаси из Бара, а они су били католици, судећи по извештају Гијома Адама, имају доносити цркви Св. Арханђела десет товара масла, а сваки товар од по четврьезет стари[3]. Уосталом, читава група села католичких Арбанаса у Горњем Пилоту, заједно с Богородичиним манастиром у Дању, припадала је Арханђеловом манастиру.[4]

У другом писму (7 јануара 1346) Душану дотиче се папа понова которске цркве.[5] Папа извештава Душана да под јурисдикцију которског епископа Сергија спадају: Конавли, Требиње, Будва, Рисан, Драчевица, Ластово, Призрен[6], Ново Брдо[7], Јањево, Трепча[8], Остраће[9], Рогозно[10], Копорић[11], Пла-

---

1 У Шикљи биле су цркве Св. Варваре и Крсти — Новаковић, Законски споменици 691 бр. LXXXIX

2 Ibid. 691 бр. XC

3 Ibid. 692 бр. C

4 Šufflay, Ill. alb. Forsch. I, 233; Srbi i Arbanasi 93

5 Mon. Hung. I, 701; Cod. Dipl. XI, 265; Acta Alb. II, p. 4

6 У 14 веку било је у Призрену две католичке цркве за стране трговце. 15 августа 1370 неки Мароје Бенешић протестовао је против својих земљака Јаке Соркочевића и Ђива Пуцића. Протест је писан „in la gliesia di Santa Maria di Prisrino" (Jireček Die Romanen II, 16). 1375 frater Johannes ep Presren тестаментом је завештао фратрима на Стону неке књиге (Јиречек III, 112 н. 4). Цркву Св. Николе код Призрена Душан је приложио својој задужбини (Новаковић, Законски споменици 685 бр X)

7 То је „Саска црква" Св Николе, некада седиште „plebani Novi Montis" (Јиречек III, 112). Доцније новобрдска црква припала је барском архиепископу (Die Handelsstrassen 48 н. 155)

8 Ту је била црква Св. Богородице (Јиречек III, 111), дубровачки конзул и велика дубровачка колонија, а било је и Сплићана (Die Handelsstrassen 54)

9 В. н. 11

10 „Рогозно все с рудинами" дао је краљ Милутин Бањској — Авр. Н. Поповић, Горњи Ибар средњег века (Годишњица XXVI. 1907, 147). Копорић, Остраће, Рогозно. Трепча била су рударска места и седиште дубровачких и саских насеобина, а налазила су се у долини Ибра — Годишњица XXVI, 147

11 То је било седиште дубровачко-саске колоније (Die Handelsstrassen 53 н. 173). 1395 Милица, Стефан и Вук даровали су трг Копорић с метохом, мeђама и правима, као и село Остраће са заселом и метохом манастиру Св. Пантелејмона на Атону — Новаковић, Законски споменици 517 бр. III

на,[1] Брсково,[2] Рудник,[3] Липљан, Хум, Сава, Мачва, Голубац и Београд. Све су ово били мањи католички манастири, створени због локалних прилика и потреба, јер је у рудничким крајевима и на трговима било дубровачких, саских и далматинских насеља. Ове цркве изгубиле су своју важност кад је нестало самосталног живота Србије и кад католички пословни свет није ничим више био везан за подручје Србије. Постепено ове католичке капеле губе се, јер српски живаљ није био за њих везан.

Душан је био прилично нетолерантан према католицима, Истина, он је имао угледне и високе државне функционере католике, али он католичанство у народу, у масама, није трпео. Карактеристично објашњава Орбини Душаново држање и расположење према католицима. Душан је, по њему, био према католицима лепо расположен, него је краљица Јелена „donna perversa" мрзела силно католике.[4] Ипак занимљиво је, да је папа примио негде на почетку 1347 извештај од скадарског епископа Марка, да Душан, надахнут духом светим, бринући се за спас душе своје и свога народа, хоће да напусти шизму и да падне у наручје свете католичке цркве, пошто се уверио да се изван ове цркве и ове вере нико не може удостојити милости и спасења. Заинтересован, папа се обраћа краљевом протовестиару, познатој и најутицајнијој личности на Душановом двору у то доба Николи Бући,[5] с молбом да утиче на Душана да овај прими католичанство. Папа, који се брине као добар пастир за све овце, не желећи да изгуби ни једну, брине се и о Душану и прима га у очински загрљај. Истовремено обраћа се папа и другим личностима оновремене Србије. Читава серија писама упућена је из папске канцеларије у Србију: ћесару Гргуру Голубићу, кнезу Михаилу у Котору, Дубровчанину Марину, барском кнезу Михаилу, скадарском кнезу Петру Крамури и барском капетану Скањазару.[6] Све је њих папа молио да пораде код Душана о ономе, о чему је Курија била обавештена. Тај факат, да се Душан обраћа таквим предлогом и занимљив је и важан — у толико пре и више што то Душан чини у напону своје

---

1 Ту је била дубровачка колонија с конзулом (Радомир М. Илић, Ибар, Насеља срп. зем. III, 1905, 545 н. 1; Die Handelsstrassen 53)

2 У писму епископа Доминика из Котора од 1285 помиње се капела Св. Богородице, коју је сазидао у Priscoua неки Heinz de Bibanis и поклонио дубровачким доминиканцима (Die Handelsstrassen 48 н. 155). Године 1303 биле су у „краљевини Србији" католичке цркве: у Брскову, Руднику, Рогозну, Трепчи и Грачаници (Die Handelsstrassen 48 н. 155). Католика је у овим крајевима било још и у почетку 17 в. кад их (1610) помиње барски архиепископ Марино Бици (Jireček, Važnost Dubrovnika 88 н. 66). Данашњи католици у Јањеву већином су дошљаци из Босне и Херцеговине (Јиречек III, 109)

3 На 200—300 метара од градића на Руднику налазе се рушевине које се зову „Миса" (Јов. Мишковић, Опис рудничког округа Гласник XXXIV, 1872, 219)

4 Orbini 261

5 Mon. Hung. I, 734; Acta Alb. II, 29

6 Mon. Hung. I, 735

моћи. Недавно крунисани „цар Срба и Грка" излази с предлогом да прими католичанство. Где ваља тражити томе узроке? Да ли у томе што му је, после незадовољства Византије прогласом српског царства и патријаршије, било све једно да ли ће га примити ко други, кад већ неће византиска црква? Или је већ тада Душан хтео да почне сарадњу с Куријом?

Из Душановог Законика (1349) види се да је Душан отворено иступио против католичанства и ширења католичке вере у Србији. Страшним казнама прети се онима који се буду нашли у „латинској јереси".[1] Наређено је законом да се сви хришћани, који су прешли „в азимство" врате (§ 6). Њих ће одвратити од католичанства протопопи, које ће поставити патријаршиска црква — „Црков Велика" (§7). Један члан (§8) стаје на пут ширењу католичанства, чега је несумњиво било, када је изазвало ову одредбу. Сваки рад у том смислу забрањен је, а ако се нађе какав латински свештеник, да обраћа хришћане у католичанство — кажњава се. Исто тако једним чланом (§9) забрањује се брак хришћанке с „полуверцем".[2] Полуверац може узети хришћанку, али мора у том случају прећи у православље. Одбије ли то, дужан је да се растави са женом и децом, оставивши им део куће, а он да се протера. Исто тако строге су казне за јеретике. Они се имају жигосати по образу и протерати. Ако би се неко нашао да их крије и он да буде жигосан (§10).

Душан је, доносећи ове верозаконске одредбе, збиља био на муци. Политичке прилике захтевале су да буде попустљив према католицима, али исто тако Душан је морао да води рачуна и о томе какав ће став заузети према врло утицајном православном високом клиру и монаштву. Требало је тражити неку средњу линију, која би измирила обе стране. Компромисно решење дало је сва права католицима странцима и онима који су у земљи, али им се стало на пут с пропагандом и развијањем католичанства.[3] Говорећи о законодавној радњи, која обухвата верске прилике и верски однос у Душановој држави, Соловјев напомиње да је све ту „у духу византиског права"[4] и да ту треба гледати утицај византиског права и законодавства, који је нашао израза и одјека и у Душановом Законику.[5] Међутим, ми не бисмо гледали у томе директни утицај Византије и чини нам се да ове законске одредбе треба објашњавати друкчије. То је: концесија грчком православном клиру. Душан је био православни цар — то се не сме губити из вида. Он је желео да такав буде и то му

1 Новаковић, Законик 153—4
2 Новаковић је мислио (Законик 154) да „полуверац" значи јеретик. Јиречек истиче да се под овим именом помињу Франци, Аламани, Мађари, Јерменци и др. (Das Gesetzbuch des serbischen Caren Srephan Dušan — Arch. f. slav. Phil. XXII, 1900, 211)
3 Соловјев, Законодавство Стефана Душана Скопље, 1928, 167
4 Ibidem
5 Ibid. 162—8

је било потребно. Душан је богато обдаривао манастире на Св. Гори, а Св. Гора зна се шта је била и шта је претстављала. Она је била средиште и луча православља. Мишљења Светогораца тражена су и утицај светогорског монаштва био је велики[1]. Душан, кад се најсвечаније крунише за цара, зове и светогорске калуђере. А то је све важно да се види колико је Душану стало да се покаже и сматра као православни цар. Законским одредбама Душан ставља до знања да он неће никакву пропаганду католичанства и он је забрањује. У моментима кад је требало бити попустљив, Душан је попуштао, али то никог није могло да буни. Те су концесије биле диктиране потребама.

Није у потпуности јасан Душанов рад и Душанов став према католичкој вери и католичкој цркви. Било је нечега у Душановој политици што је задирало у католичку верску политику и што је изазивало огорчење на Курији. То се наслућује из, у појединостима данас непознатог, става Курије. Курија је радила преко Дубровачке Републике, да Дубровник интервенише како би Душан напустио своју политику према католицима.[2]

Папа је (1350) понова размишљао о Душановој политици, којом су били погођени католици. Он је овога пута радио преко свог легата у Падови. Папин легат, кардинал Гвидо, писао је (25 маја 1350) мађарском краљу, млетачком дужду и магистру Јовановаца[3], да Стефан Душан, који се самовласно начинио ћесаром Рашке, силом и насиљем вуче неке хришћане у својој држави вероломству и неверништву. Исте, противно црквеним обредима, даје крштавати, стварајући на тај начин осетан губитак хришћанској вери. Легат тражи од њих да укажу, у колико је то могуће, заштиту тим хришћанима и да не допусте да их Душан привлачи, па ако им се учини потребно и згодно, нека лично напишу цару (кога он назива краљем), да нешто слично не сме више учинити и да не понавља тај жалосни случај.

У вези с Душановим радом и писмом кардинала Гвида биће свакако папино саопштење драчком архиепископу Антонију, дубровачком архиепископу Илији и трогирском епископу Бартолу.[4] Папа је чуо да у неким крајевима краљевине Рашке, Албаније и Славоније „као и у другим оближњим областима", народ мисли и верује да се Христово тело налази у примању пресног хлеба, крштавају се противно обредима и одредбама католичке цркве, тунику Господњу поцепали су и упропастили, пробудило се опасно шизматство, уведене су нове секте и сеју разне заблуде, на основу којих лажно, али упорно, верују да дух свети произлази само од оца, а не како то

1 Соловјев I. с. 79
2 Марковић, Летопис 223—4, 160—1
3 Listine III, 186
4 Mon. Hung. I, 802—3; Cod. Dipl. XII, 33—5; Acta Alb. II, 87

учи света римска црква, а исто тако сасвим друкчије говоре и мисле о Христовом телу, крштењу и т. д. Папа, стога, моли ова црквена лица да растерају шизматике, да униште секте, уклоне заблуде, поправе ову велику удаљеност и незаконитост, да једном речи, залутале душе приведу јединству католичке вере и врате обредима и обичајима латинске цркве, па ако је потребно да би се све то постигло — нека употребе и световну власт.

Има података који говоре да је Душан био пажљив према католичкој цркви. Он је чинио поклоне цркви Св. Трифуна у Котору.[1] Кад се крунисао за цара, Душан се сетио католичке цркве Св. Николе у Бариу и дао јој је за душу својих предака и свој спас приход од две стотине перпера, који су му Дубровчани плаћали.[2] Кад је долазио с Јеленом у Дубровник, Душан је посетио многе цркве и богато их је обдарио[3]. По једној повељи,[4] врло сумњиве аутентичности,[5] Душан је дао врло велике повластице Котору.

Као некада краљ Милутин, и Душан је покушао да се приближи француском двору. Он је, датумски тачно непознато али негде око 1350, затражио за свог сина Уроша, у ово доба још дечака, кћер француског краља. Као просилац ишао је познати и нема сумње поверљиви царев протовестијар Никола Бућа[6]. Српски просилац био је на француском двору прилично хладно примљен. На француском двору речено је да се поводом овог предлога нема ништа против и да би се ово учинило више него драговољно, само кад би младожења и његов отац припадали оној вери којој и девојка. Због разлике у вероисповести предлог је био одбијен. У два маха српски владари, дакле, нагињали су Француској, у два маха покушана је интимнија сарадња и тешње везе. Иако моћан, Душан је осећао да му недостаје неки ослонац. Сви који су га окруживали били су или слаби, или његови директни непријатељи. Душан се не обраћа случајно на Француску. Он је знао и веровао да иза француског краља стоји папа и да би могао преко француског краља да дође у везу с папом и да с њим отпочне неку акцију већег стила. Савез са световним лицем није повлачио веће и крупније захтеве и лакше би био примљен. Нема сумње, Душанова комбинација да ороди сина са француским двором имала је другу позадину. Полазна идеја била је успостављање везе с Куријом.

---

1 Ill. sacr. VI, 449
2 Новаковић, Законски споменици 715—6
3 Rastić 132; Annales Ragusini 39
4 Cod. Dipl. XII, 63—6
5 Јиречек III, 105 и н. 1. Аутентичношћу ове повеље нарочито се позабавио Љубомир Ковачевић у својој расправи „И по трећи пут краљ Вукашин није убио цара Уроша" Београд, 1886, 12 н. 37
6 Orbini 266—7; Ill. sacr. VII, 72. Француски краљ одликовао је Бућу златном лиром, коју „послије по нарочитој дозволи стави на свој грб, те постаде знаком властеоске породице Бућа" (Стратимировић, О прошлости Боке Которске — Споменик XXVII, 5)

* * *

У Котору био је од 1334 до 1343 год. епископ Тома де Рипатранзонис, доминиканац, некада епископ у Улцињу[1]. После њега помиње се на том положају Сергије III, каноник которске цркве[2], кога је папа био препоручио Душану. За време Сергијевог управљања црквом у Котору, обећао је (1344) Душанов протовестијар Никола Бућа да сазида, из љубави према доминиканцима, а и за спас своје душе, цркву у славу и име Св. Николе на месту званом Патиана, близу которске реке. У цркви се имало живети, радити и њоме управљати по прописима Божјим и св. римске цркве. На челу цркве биће шесторица браће проповедника[3]. У овом раду учествовали су и дали свој пристанак Бућина жена Добра и њихов син Петар. Доминиканци су убрзо добили (1345), по папиној дозволи, још једно место у Котору и једно у Скадру, као и још три места у другим варошима, сва под управом српског краља. Фрањевци су, опет, добили једно место на Стону и једно у Ђакову[4].

Сергије III умро је 1348, а папа повери бригу о которском стаду Вартоломеју и препоручи га каптолу, клиру, народу и мађарском краљу[5]. Вартоломеј, међутим, остаде на том положају врло мало и на његово место постављен је Адам, који исто тако не остаде дуго, а за њим је дошао Сплићанин Дујам.[6]

Онда када се најозбиљније и свом снагом радило на ширењу католичанства на Стону, изби спор који је за собом повукао и Дубровник. Извесни Марин са Стона назвао се самовласно корчулским епископом. На седници Великога већа решено је да се читава ствар повери двојици делегата, који ће кренути у Авињон, да папи објасне случај, затраже његово мишљење, али у сваком случају имало се радити против самовољне кандидатуре брата Марина са Стона[7]. Марин, бенедиктинац и опат манастира Св. Кузмана и Дамјана, прогласио се самовољно и за шибеничког епископа (1344) и није допустио Бонифацију, кога је папа био поставио за епископа, да заузме тај положај, што је изазвало озбиљну папину наредбу, да се Марин збаци, пошто је прави епископ Бонифације[8]. Питање брата Марина није било брзо скинуто с дневног реда. Још у фебруару 1346 дубровачко Велико веће решава спор између дубровачке општине и корчулског епископа[9]. По одлуци већа, кнез и савет добили су одрешене руке и пуну слободу, да предузму кораке код папе и да се поради да

1 Ill. sacr. VI, 445
2 Mon. Slav. 208; Cod. Dipl. XI, 96
3 Cod. Dipl. XI, 164—5
4 Cod. Dipl. XI, 259, 333; Acta Alb. II, 18; Fermendžin 28
5 Mon. Hung. I, 765; Cod. Dipl. XI, 478—9
6 Ill. sacr. VI, 448.
7 Ibid. 330
8 Cod. Dipl. XI, 170—1
9 Mon. Rag. I, 222

папа у спору постави за арбитра дубровачког архиепископа Илију Сараку, који ће то питање сигурно решити. Изабрана делегација поводом ове ствари отпутовала је на Курију. Ни брат Мирин није остао скрштених руку. Он је лично отишао папи на двор и обавестио папу о свом раду на Стону. Он је за све време свога бављења на Стону говорио народу и клиру слово Божје и вршио црквене обреде. Многи су били примили тамо шизму, будући под рашким господством, али — има већ десет година — они се постепено враћају од заблуда и прилазе католичком спасу и истини. Папа је са своје стране послао свог капелана Виљема де Норвико да испита целу ствар, па — у случају да Марин има права — нека баци анатему на кнеза, град и општину дубровачку[1]. Ту престају извори и развој спора није познат.

У Дубровнику умро је био архиепископ Тома, а на његово место постављен је (1342) за архиепископа Илија из угледне и познате дубровачке породице Сарака[2]. Илија Сарака је једна од најистакнутијих личности у Дубровнику и дубровачком јавном животу. Он се није бавио само чисто црквеним питањима, него је улазио и у друге световне проблеме и политику. На челу дубровачке делегације, која је имала да честита мађарском краљу победу (1349), био је архиепископ Илија. С драчким архиепископом и трогирским епископом, ишао је (1351) Илија у Србију и Албанију, крајеве „пуне шизматика и јеретика", да ове врати из заблуда истини и из шизме у праву веру.

* * *

У Бару је од 1341 до 1349 био архиепископ Јован Залини, а те године папа је поставио за барског архиепископа Доминика, дотадањег архипрезвитера цркве Св. Петра у Бару[3].

* * *

У Босни, пошто је епископско место остало упражњено после смрти Ловре Лоранда (1347/8)[4], бирао се нов епископ. Алберт, секретар угарске краљице Јелисавете, протежирао је на Курији за босанског епископа свог сестрића Николу Хенриха из Острогона[5]. За епископа, међутим, буде постављен неки Бонојован, али за врло кратко време. По бановој жељи (1349), положај босанског епископа заузео је фрањевац Перегрин Саксонац, један од оних који су највише радили за католичку веру у Босни. Перегрин је, пошто је Герард постао антиохиски патријарх, добио место првог ге-

1 Ill. sacr. VI, 331—2
2 Mon. Slav. 211—2
3 Mon. Slav. 201—2; Acta Alb. I, 785; Ill. sacr. VII, 71
4 Последњи помен о њему је од 9 септембра 1347 (Гласник Зем. Муз. XV, 334 н. 3)
5 Cod. Dipl. XI, 342—3

нералног босанског викара.[1] Да би био постављен Перегрин, бан је затражио и млетачку интервенцију на Курији. Млеци се радо одазваше бановој молби и послаше писмо своме посланику на Курији, руковођени извесним обзирима према бану и кандидату, препоручујући топло Перегрина[2]. Побожни Перегрин Саксонац радио је врло живо и савесно за католичку веру у Босни и, како извори бележе, придобио је многе за католичанство. Босански бан писао је папи (1347) како брат Перегрин „који ради за католичку веру и спас душа има мало сарадника, а нарочито је мали број оних који знају словенски језик.“[3] О Перегриновом раду на католицизирању босанског „јеретичког“ и „шизматичког“ живља бележи кратко Туроц у својој угарској хроници: „Тако патарене из Босне, који се и сувише беху намножили, пуне разних заблуда, привео је вери и крстио на краљеву опомену господин Перегрин, епископ босански, фрањевац, човек велике побожности и знања.“[4] И Петар Ранцани у свом „Epitome rerum Ungaricarum“ бележи да су у то доба многи патарени, Босанци по народности, одбацили своју манихејску јерес, којој су врло дуго били одани, и пришли су правој вери и јединству. Али, превртљиви људи, наговорени од свога јерезијарха, вратише се убрзо пређашњим заблудама[5].

Перегрин је радио много на ширењу католичанства у Босни. Рекли смо већ раније, да је 14 в. доба најживљег и најактивнијег рада Папске курије у Босни. На Курији није могло да се види, да Босна у целини није имала воље и расположења да напушта своја верска схватања и убеђења и да креће новим верским путем. Богомилство је имало јаког корена у Босни. Било је мало озбиљно када је бан Стефан јавио папи како жели да се што више јави оних који би проповедали католичку веру на народном језику, или кад предлаже да се „новопридобивени“ сместе у манистире где би се учили науци свете римске цркве. Бан Стефан тежио је да сачува пријатељство и наклоност Курије. С друге стране, и ту Шишић можда има права[6], бан Стефан тражио је црквену самосталност у Босни и тежио је, свакако, да католички босански епископ дође из Ђакова у Босну. У томе ми бисмо гледали банову тежњу и жељу да се одупре Мађарима. Епископ, међутим, није дошао из Ђакова. Завараван бановим обећањима, папа пише фрањевцима у Босни да, у жељи да се што више рашири католичанство, приме места у Стону и Ђакову и да тамо подижу манастире.[7] Да би сиромашни фрањевци имали што више новаца и што успешније проповедали, они су имали папску дозволу да купе десетак по босанској

1 Гласник Зем. Муз. XV, 334
2 Listine III, 107; Fermendžin 29
3 Fermendžin 28
4 Schwandtner I, 197
5 Ibid. 377
6 Гласник Зем. Муз. XV, 334
7 Cod. Dipl. XI, 360—1

дијецези[1]. Бан је чак подигао фрањевцима у Милешеви на Босни цркву Св. Николе, где је спремио себи и својој жени гробницу[2].

И банова жеља није остала незадовољена и рад Млетака није био узалудан. Перегрин је постављен за босанског епископа (1349)[3]. Ни даље Млеци нису губили интерес за Босну и своју пажњу према њој. 1351 препоручио је млетачки савет Перегрина републичиним кардиналима и прокураторима у Риму[4].

---

1 Mon. Slav. 211—2
2 Ill. sacr. IV, 60
3 Mon. Hung. I, 768—9; Fermendžin 30
4 Fermendžin 31

ГЛАВА ПЕТА

ИНОЋЕНТИЈЕ VI *(1352–1362)*

После смрти Климента VI изабран је за папу (18 децембра 1352) Етиен Обер, који је, поставши папа, узео име Иноћентије VI и крунисан је 30 децембра исте године. Пре избора за папу имао је већ лепу каријеру. Био је у Тулузи професор црквеног права и епископ Клермона. Био је човек простих обичаја, скроман, научен, побожан и строг. Жеља му је била да поврати мир и среди прилике у Италији, да тамо одржи своју власт и да припреми земљиште за папски повратак у Вечити град.[1]

У Србији у ово доба прилике су се измениле. Нова патријаршија на Балкану била је анатемисана, али је она показивала и жеље и воље да живи. Душан, од пре неколико година цар, господар великог дела Балкана, тукао је успешно и снажно грађанским ратовима разривену Византију. Душан се носио идејом да освоји Цариград и Византији је запретила озбиљна опасност. Међутим, тада баш појавили су се Турци и скренули на себе пажњу Византије и Србије у првом реду. Било је јасно да су Турци противник који се мора респектовати и такмац кога се треба плашити.

Као узроке турском успеху и пропасти хришћанских држава Мијатовић је наводио[2]: омаловажавање Турака, неслогу и међусобну борбу у целој Европи. „Да су грчки, бугарски и српски народи", пише Мијатовић, „могли да живе у миру и пријатељству један с другим, турска нога не би никад могла ступити на балканско земљиште; ... да је између грчке и римске цркве било мање мржње, да је међу Грцима и Латинима било више узајамног поверења и да је на католичком Западу било мање раздора, Турци не само Цариград не би освојити могли, него би по свој прилици још пре свршетка петнаестог века из Европе прогнани били." Као узрок турском успеху Мијатовић истиче даље православну цркву, „црквену хијерархију, духовништво и свештенство", живот и схватања клира, велику и врло утицајну власт свештенства. Мијатовић

1 C. P. 179
2 Отаџбина књ. XXVIII, св. 111, 1891, 327 и д.

исто тако подвлачи незадовољство народа, ондашњу српску социјалну структуру с клерикалско-властеоском организацијом. Земља је била у рукама цара, цркве или властеле, а сељак је имао обавеза према земљевласнику. Те су обавезе тешко падале и то је учинило да се сељак не одушеви неким великим идеалима. Турци, међутим, штитили су сељака и гледали су да га задобију, излазећи му на сусрет. Најзад, Мијатовић подвлачи и околност, да су Турци имали стајаће војске, врло дисциплиноване и добро организоване.

Ст. Станојевић истиче као важно питање да ли је православна црква један од узрока који су помогли турском успеху. Он на њега, с разлогом, одговара потврдно. По Станојевићу, православна црква крива је „као феудни господар" и на тај начин иде у групу индиректних узрока, док је директни био „сам тај систем, или боље рећи последица његова развића"[1]. Новаковић је дао врло тачну карактеристику оновременог схватања турског надирања: „Историја показује, да је и у тим последњим тренуцима мало ко нашао довољно снаге да чини оно што дужност заповеда. Просвећени људи и мислиоци тога времена објашњавали су то што се збива судбином и говорили су да род хришћански на овом крају света постизава заслужена казна за његове грехове."[2]

Душан се губио у лепим, али тешко остварљивим идејама. Његов империјалистички дух прецењивао је снагу и његову и народа и земље. Он је у доброј мери искористио стање у Византији, али није благовремено предвидео и довољно осетио сву несрећу од Турака, који су надирали на Балкан. „У цара Душана је била чудна смеса реалних погледа на ствари и нереалног схватања прилика, грубих поступака и сентиментално-романтичних наступа, испуњених са пуно осећајности."[3] Могло би Душану да се пребаци да није показао сву еластичност духа, широкогрудост и онда кад је требало искористити папску помоћ, која је, можда, у првим данима турске инвазије могла да стане на пут напредовању Турака. Али везивање за папу захтевало је другу оријентацију. Све и да је Душан добио неку помоћ од папе, односно западних католичких владара; све и да су запад и папа показали много добре воље и наклоности — Душан би био у тешком положају. Та помоћ није могла да буде велика — то је вероватно. Али требало је рескирати много — то је сигурно. Опасност од турске силе није на Западу била довољно јасна. А да се турска сила сузбије папском помоћу, уз услове које је постављала Курија, претила је опасност да букне незадовољство у земљи. Незадовољство је иначе већ имало корена у земљи. Чести војни походи, обавезе, социјалне и економ-

1 Летопис матице српске 194, 1898, 151

2 Новаковић, Срби и Турци 99

3 Ст. Станојевић, Наши владари Београд, 1927, 34

ске прилике, које ни новим Закоником нису биле упућене бољим током, верске прилике — све је то исцрпело снагу физичку и духовну. Само је чврста Душанова рука још држала све. Маса хетерогеног елемента тешко се прилагођавала новим приликама, различитим у сваком погледу: и економским и социјалним и верским. Србију је Душан брзо изградио. У његовој земљи су: Срби, Грци, Арбанаси, Латини, маса незадовољног елемента,који самим тим није могао да буде конструктиван. Било је ту елемента с другом, често супериорнијом културом, с другим верским убеђењем, с другим схватањима и појмовима, васпитаван под другим околностима и приликама. Крупно је и важно је питање да ли је у таквим околностима Душан могао да поведе интимну политику с Куријом у Авињону.

Душан, услед конзервативних схватања православног свештенства, није могао да ради с Куријом. Свештенство је било значајан и утицајан фактор. На западу, опет, нису били довољно обавештени шта значи продирање Турака. Душан је то осетио врло добро. Кад он тражи од папе да буде заштитник и капетан хришћанства, то не значи да је он хтео да задобије папу само да га овај сачува од Мађара. Душан је видео да турско надирање може да буде судбоносније, него што се то узимало и мислило у тај мах. Требало је тражити неки разумни споразум између Курије и Душана. А тај споразум, са свима резервама, био је немогућ без решења, ма и формално, верског питања. Курија је на тој бази тражила сарадњу — Душан на тој бази није могао да прими сарадњу. Једна страна није хтела да одустане од својих предлога — друга није могла да их прими Папа се устезао кад је требало изићи на сусрет. Шизматици, ти који не знају шта је права вера, не заслужују помоћ верника. Ти неверници и иначе не припадају заједници римске цркве. Због чега их помагати?

Доцније кад су Турци, свом жестином и снагом, закуцали на врата католичке Угарске, папа је показао већу агилност и жељу да пружи помоћ. Онда је наређивао проповеди против ислама. Истина, тада је била у питању егзистнција или пропаст државе католичког краља и верних католика.

У тешкој ситуацији, Душан је озбиљно помишљао на опасност. Он је био претрпео пораз у сукобу с Турцима, а Мађари су га притискивали. Морао се тражити пут којим ће се извући из тешке ситуације. Мађари су били продрли дубоко до Рудника, а у јулу 1354 краљ Лудвиг био је у Београду. Душан је с војском пошао Мађарима у сусрет и биваковао је на Пакларима, одакле је упутио писмо патријарху Јоаникију, да чим пре дође у Жичу. Том приликом разболе се патри-

јарх и онако болан крете пут Пећи, али га смртни час стиже у Полумиру на Ибру (3 септембра 1354).[1]

Мађари су на прагу, рат се продужио, читава северна Србија била је опустошена. Требало је учинити какав корак. Душан се сад обраћа на папу.

На договору с патријархом Јоаникијем, Душан је разговарао не само о томе како се треба бранити од Мађара, него и о верском проблему. У противном, што би му био потребан патријарх?! Душан је тада, ја то узимам само као претпоставку, говорио с патријархом како би био примљен, у првом реду код клира, царев преговор и сарадња с Куријом. Не зна се данас у ком су смислу текли ови „Жички преговори", али је врло вероватно да је у овом питању тражено патријархово мишљење и пристанак, да се отпочне с извесним преговорима с Куријом, али таквим, наравно, преговорима, који не би засецали дубље у читав склоп унутрашњег и на првом месту верског живота. Није јасно ни какво је гледиште заступао српски патријарх, али је врло симптоматична његова нагла смрт, баш кад су вођени договори између њега и Душана. Можда је ту било жучног објашњења и да је патријарх примио к срцу Душанове намере.

Душан је покушао с једном старом комбинацијом. Он је отправио посланство у Авињон. Као Душанови посланици били су одређени: генерални дворски судија Божидар, Грк Нестонг,[2] потомак угледне породице, историчар, намесник града Сера и трећи члан био је прокуратор и апокрисијарх Дамјан из Котора. Млечани, стари добри Душанови пријатељи, сазнавши за намеру српског цара, живо се заузеше на Курији да се ово питање приведе крају. 16 јуна 1354 млетачки сенат узе да решава ово питање и закључи да се пошаљу писма на Курију папи и Републичиним кардиналима, којима ће се истовремено препоручити и посланици српског цара[3]. Српско свечано посланство имало је да однесе папи Душаново писмо и усмено да изјави, како је њихов господар готов да прими католичку веру и да призна папу. Католицима ће се живот поправити, имали су посланици даље да кажу, цркве и манастири, који су били одузети, вратиће им се, а исто тако и виша и нижа црквена лица заузеће своја места. Посланство је имало да испоручи Душанову жељу да што пре дођу у Србију папини посланици с којима би се

---

1 Данило 379; Марковић, Летопис матице српске 223—4, 164—5. 14 августа 1354 Душан је потврдио Хиландару село Лесковљане, дар госпође Вишеславе и синова јој Богдана и Богоја. Писмо је писано „на Брусници под Рудником"—Новаковић, Законски споменици 428

2 Неколико помена породице Дука Нестонгос наводи Соловјев и мисли да је ова породица „вероватно била... словенског порекла" (Судије и суд по градовима Душанове државе — Гласник скопског научног друштва VII—VIII ,1930, 157 н. 69). Дука Нестонг, серски кефалија, „раб господина цара Уроша", бис је 1360 у Серу члан суда — велики папија — (Соловјев l. c. 157)

3 Listine III, 264

Душан о свему поразговорао. Пријем српске делегације на Курији био је свечан. Папа, окружен кардиналима, у свечаној сали за аудиенције, слушао је излагања српских посланика. Отворено јеванђеље опомињало је посланике да ће се на њему клети у истинитост својих речи.

Отправљање српске делегације на Папску курију само по себи није било ништа ново. И до сад су ишла посланства на Курију. Али врло је занимљив и важан састав овога посланства. Њега сачињавају: један Србин, један Которанин, по свој прилици католик, и најзад Грк Нестонг. Та делегација, дакле, имала је да претставља на Курији једнодушност и готовост свих елемената у Душановој држави, да се поведу пријатељски и искрени преговори с Куријом. Састав делегације имао је то да потврди и да створи расположење на Курији. Душан је имао пред очима другу идеју. Као најмоћнији, он је с разлогом сматрао да може противстати Турцима. Папина помоћ добро би му дошла. Душан је желео да буде „капетан" хришћанства против Турака, кога би сам папа именовао.

На Усекованије (29 августа) 1354 известио је папа Иноћентије VI из свога дворца у Вила Нове, где је летовао, Душана да су му дошли српски поклисари и донели Душаново златопечатно писмо. Лепо их је папа примио у присуству куријалних кардинала и пажљиво их је саслушао. Српски посланици „паметно, обазриво и с поштовањем" изјавили су, да је њихов господар спреман да призна католичку цркву, да призна папу и да се покори. Посланици су изјавили даље, да ће се католицима у Србији дати верска слобода, а одузета им добра вратити. Обновиће се све цркве, изузев шест манастира, а свештенство ће мирно моћи да проповеда католичку веру. Папа је оваквом изјавом врло задовољан. Срећан што Душан има такве жеље, папа обећава да ускоро пошаље своје људе[1].

Друго писмо Душану папа је послао из Авињона на Бадњи дан 1354[2]. Цело писмо одише жељом, да папа што пре види Душана с целим народом међу вернима римске цркве. Народ у Душановој држави, нарочито у источним крајевима, страда од Турака. Душан би се врло радо примио да поведе на Турке крсташки рат, ако би га папа именовао „капетаном" против тих неверника. Папа је радостан што чује за такав предлог и готов је да му укаже не само своју апостолску наклоност, него ће му изићи у сусрет и другим жељама такве врсте. А када се буде свршио свети бој, збацио тирански јарам неварника и непријатеља Христове вере и цркве, кад сунце слободе буде огрнуло потиштени народ, кад се све буде смирило и утишало, Душан ће моћи мирно, слободно

1 Mon. Hung. II, 8—9
2 Ibid. 11—3

безбрижно и срећно да живи. Душаново задовољство биће у толико веће, што ће га крепити сазнање, да га штити света римска црква и католичка вера. После свега тога папа му жели дуге дане и срећан живот. Папа се радо одазива Душановој жељи да му пошаље посланство. Изабрао је људе врло учене и на гласу са свога одличног познавања светих књига. На Душану је само да им укаже лепо гостопримство и да их саслуша, а легати ће га у свему лепо поучити.

Друго писмо[1], писано истог дана кад и Душану, упућено је царици Јелени, Душановој жени. Јелена је, зна се, имала великог утицаја у Србији. Занимљиво је да папа ни једном речју не помиње Јеленино нерасположење према католицима, о коме прича Орбини. Папа пише Јелени како је сазнао о жељи њенога мужа, да врати црквена лица на своје старе положаје, да понова отвори цркве и манастире, који су католицима били одузети и да укине наредбу о крштењу Латина. Папина писма говоре о некој, нама данас ближе непознатој, Душановој антикатоличкој политици. Види се да је Душан стао на пут католичанству, да је затварао католичке богомоље и вршио пресије на католике.

У истом смислу писао је папа и младоме краљу Урошу[2] и српском патријарху Јоаникију,[3] који је, међутим, још у септембру био умро. Папа не пропушта прилику да напомене, како је Јоаникије незаконитим путем дошао на патријаршиски положај. То сведочи да је Курија била врло добро обавештена о приликама и политичком животу у Србији. У писму патријарху папа изражава радост што су се Душану отвориле очи и што српски цар излази на светлост истине и правог спасења, јер, ко је изван вере — тај се не може надати спасењу и блаженству. Папа скреће пажњу патријарху да би он требало међу првима да сазна и позна истину и тим путем да поведе своје стадо. А легате, које ће папа убрзо послати, нека патријарх лепо прими. Нека патријарх поради, да се српска црква што пре препороди на опште добро и спас, а Бог ће патријарха за то наградити. Посебним писмом[4] обратио се папа високом клиру „у Рашкој, Србији и Албанији", препоручујући своје делегате, молећи их да им буду на руци и од користи, пошто се ради о вечитом животу и блаженству. Друга серија писама упућена је на Божић 1354 великашима у Србији с истим циљем и у истом смислу.[5]

Папа је исто тако написао писмо и својим изабраним легатима, који имају да пођу у Србију[6]. Папини легати били су Француз Петар Тома из Перигорда, од скора епископ у Пати и Липари (на Сицилији) и трогирски епископ Вартоломеј. Петар Тома, или Томазиус, рођен је Перигорду, у кући си-

1 Mon. Hung. II, 13
2 Ibidem
3 Ibid. 13—4
4 Ibid. 14—5
5 Ibid. 15—6
6 Ill. sacr. VII, 75—6; Wadingus 103—7

ромашних родитеља. Гоњен бедом, пође у свет и поче да учи. Мучећи се и радећи, истакао се и био је запажен, па је чак дошао са службом и на Курију (био је „in theologia regens“). Свршивши успешно, као папски нунције, мисију која му је била поверена у Апулији, папа му је од 16 новембра 1354 дао епископско место у Пати и Липари. И даље је Петар Тома играо врло важну улогу и имао је разне мисије.[1] У писму папа потсећа легате да је Србија пуна шизматика. Њихов је задатак да изведу из заблуда тај народ, поправе погрешке и оно што је изопачено, да заблуделе врате правом јединству католичке цркве. Легати су собом носили и папина писма за цара, царицу, младог краља Уроша, патријарха Јоаникија, српске епископе, севастократора Дејана, деспота Оливера, великог логотета Гојка, ћесара Прељуба, команданта немачких најамника Палмана и друге српске великаше.[2]

Посланство је ишло преко Италије. У Пизи папини посланици нашли су се с немачким царем и чешким краљем Карлом IV. Карло IV дао је папиним посланицима своју препоруку за српског цара.[3] Врло је симпатично расположење Карлово према Душану. Душан је за њега „драги брат“, за кога га везује, поред владарске титуле и „племенити словенски језик.“ Пут папиних легата био је врло рђав и тежак. Брод који је носио Петра Тому у Србију замало што није пао у турске руке, али се спасао тобоже силном маглом, која је одједном пала и учинила да Турци изгубе из вида Петрову лађу.[4] Легати су дошли прво у Угарску, чијем су краљу били препоручени.[5] а одатле одоше на Душанов двор.

У мају 1355 појавише се на српском двору папски посланици, али не наиђоше ни из далека на онај пријем какав су замишљали. То посланство „дочекано је с веома мало обзира и предусретљивости.“[6] То је имало свог узрока. Угарска је напала на Србију. Мађарски напад на Србију учинио је да се разбију преговори с папом.[7]

Сачуван је опис сусрета папиног легата Петра Томе с Душаном.[8] Петар Тома изишао је пред цара. Цар је био нај-

---

1 О Петру Томи опширно: N. Jorga, Philippe de Mézières 1327—1405 et la croisade au XIV siècle Paris, 1896. 131—44 нарочито и. ј. н. н. м.

2 Acta Alb. II, 100; III. sacr. VI, 450; VII 74

3 Писмо Карлово Душану прештампао је Мита Костић, Зашто је основан словенско-глагољашки манастир Емаус у Прагу? (Гласник скопског научног друштва II, 1927, 163 н. 6)

4 Acta Sanctorum ianuarii II, 998. Овај одељак који говори о Томиној мисији у Србији презео је на српски и издао Ђ. Даничић (Гласник XXI, 1867, 277—88)

5 Mon. Hung. II, 11

6 Ст. Станојевић, Цар Душан Братство XVI, 63

7 Да је узрок прекиду преговора био баш Угарска потврђује једна белешка у житију Иноћентија VI. Ту се говори о папском посланству у Србији, које је имало задатак да крсти краља и народ (помиње се само Петар Тома), али се посланство врати не учинивши ништа, јер је тада баш напао угарски краљ (Vitae paparum avenionensium I, 333)

8 в. н. 4 У Bulletin de l' Institut pour l' étude de l' Europe sud — oriental VIII 3—4, 1921, 33—5 штампано је

већи телом од свих људи свог времена и страшна изгледа, пише Филип Мезијер, који је врло детаљно обавештен о овом раду посланства у Србији. По обичају, који је владао у Србији, кад неко дође пред цара, пре поздрава пољуби му ногу. Петру су већ раније били напоменули, да се, ако ово не би учинио, излаже великој опасности. Петров биограф, Филип Мезијер, с поносом прича да је легат дошао и стао пред цара „sine inclinatione aut aliqua reverentia." Цар, окружен војницима и властелом, примио је охоло папског нунција, али је лепо и пријатно разговарао с њим. Нунције изложи отворено и јасно циљ своје мисије.

За време свог бављења и преговора у Србији, легат је увек служио службу Божју. То није било по вољи цару и он тирански, из мржње према католичкој цркви, забрани под казном вађења очију, да се нико, па ма он био и католик, не сме интересовати и присуствовати миси папског легата. А тамо је било много угледних Немаца плаћеника тога цара (Душан се ту иначе назива краљем). Чувши за овакву царску наредбу, многи су се католици заплашили. Али када нунције објави да ће служити свечану мису и да ће се радовати ако буде видео верне на њој, многи прекршише цареву наредбу и, не плашећи се смрти, дођоше на службу. На миси било је око три стотине Немаца. Ражљућен, цар нареди да се позову сви Немци и упита их: „Зар се нисте плашили да прекршите моју забрану? Не знате ли како сам наредио да ћу вам очи повадити, ако будете слушали мису нашег непријатеља?" Надахнут духом светим, немачки капетан одговори у име свију: „Истина је, господару, да смо чули за твој едикт, али се ипак плашимо више Бога него Вас. И како би отац служио сам без нас?! Знајте добро да смо ми сви католици и припадници римске цркве, па ако хоћете очи да нам извадите — даћемо не само њих него смо сви ми готови умрети за католичку веру". Чувши то, цар поче да се диви толикој постојаности. Од тог часа цар с таквим почастима и комплиментима, додаје Мезијер, прима Петра како је тешко описати.

Хладно дочекано, посланство је морало да напусти Србију и, уместо да спроведе Душаново примање у католичан-

---

писмо Филипа Мезијера синовцу Јовану, канонику ноајонском, у ком саопштава синовцу како му је Петар Тома причао о својој мисији у Србији. Садржина писма подудара се са садржином Мезијеровог причања у биографији Петра Томе. Мало је само друкчије саопштен одговор вође немачких најамника Душану: „Краљу, Теби војну службу дугујемо, али Богу веру католичку. Наша је дужност била да се Богу више покоравамо него људима. За љубав Христа спремни смо смрт или затвор издржати. Чина с нама шта хоћеш!"

Занимљиво би било знати где је био сусрет Душанов с папиним легатима. Зна се да је Душан у првој половини маја 1355 држао сабор на Крупишти, на Овчем пољу (Новаковић, Законски споменици 429—32, 433—4, 718—20). Према томе изгледа врло вероватно да је папино посланство разговарало са српским царем на Крупишти код Костура, на сабору који је можда баш због овог питања сазван.

ство, посланство се врати не учинивши ништа.[1] Средином пролећа 1356 дошао је Петар Тома у Авињон, а 1 маја исте године позвао је папа трогирског епископа Вартоломеја[2] да дође што пре к њему, пошто би желео усмено да се поразговара с њим о раду и мисији у Србији. Пре но што је дошао у Авињон, Петар Тома свратио је у Мађарску, где је радио да наговори краља Лудвига да пође на Србију. Лудвиг је био скупио војску, али нема помена о каквом сукобу из тих дана.

Тако је Душанов рад и жеља да поведе војску под барјаком римске цркве пропао. Место Душана, заставу генералног капетана добија, на своју изричну жељу, мађарски краљ Лудвиг (1356)[3]. Далеко од турског домашаја, Угарска је показала мало пажње догађајима на том фронту. Турци мирно надиру. А када Душановом смрћу (1355) нестаде једне велике личности, која је донела са собом, носила у себи и однела са собом сав сјај и величину — отворен је био пут Турцима. Велика Душанова држава, после творчеве смрти, почела је да преживљује кризу. Слаби Душанов наследник није имао очеве способности. Он је посртао под теретом огромне земље и тешке круне „цара Срба и Грка".

* * *

Питањем Душанових преговора с Куријом забавио се Мита Костић[4]. Он износи једну врло сугестивну тезу. По њему, папа Иноћентије VI је „на почетку преговора са српским краљем Душаном засновао далекосежне планове, да помоћу Карла и словенског богослужења у Чешкој . . . постигне жељено јединство вера". Из писма Карла IV види се да би служба имала да се врши „in vulgari lingua Slavonica" и Костић се домишља да би то словенско католичко богослужење имали да врше емауски калуђери глагољаши.[5] Ако би се утврдила нека ближа веза у целом овом питању, онда је свакако папина идеја била врло добра да преко словенског свештенства отпочне католичку пропаганду у Србији, преко свештеника које би народ разумео. Садање стање извора, међутим, не дозвољава да се ово узме као полазна тачка за развијање ове хипотезе и доношење убедљивих резултата.

Душановом смрћу решено је једно велико и крупно пита-

1 Господин проф. Ст. Станојевић скренуо ми је пажњу да се у збирци Шафарикових рукописа у Прагу налази и Душаново писмо из пакла упућено папи Иноћентију VI. Било би занимљиво пронаћи то писмо и видети шта се сматрало за потребно у том писму да напомене.

2 Mon. Slav. 234; Cod. Dipl. XII, 345

3 Jorga, Byz. Zeit. XV, 217

4 Мита Костић, Зашто је основан словенско глагољашки манастир Емаус у Прагу?—Гласник скопског научног друштва II, 1927, 162

5 Ibid. 164. Раније од Костића дотакао се овог питања Др. Владимир Петковић у свом чланку L'art dalmate au Moyen Age (Revue Yougoslave 1re année № 5—6, 1—16 mai 1919, 271)

ње, које је дуго било на дневном реду и вазда актуелно решено је питање српско-папских односа. После Душана нема више никаквих односа између српског двора и папе.[1] Видећи да се немају чему више надати, да на Курији има мало смисла и разумевања за политику на Балкану, а ако би се показало разумевање и готовости да се пружи помоћ, онда се тражио прелазак у католичанство — Срби се потпуно окрећу од папе. Српска политика напушта сваки однос с Куријом и интерес Срба престаје за Папску курију. Наступали су тешки часови, проклињао се горко Душан што је зажудео за царством и патријаршијом, али се није помишљало да би све то излечило папство. Мирно се трпело и сносило све. И баш од тих дана трагедије и несреће почиње православна вера у српском живљу да хвата све дубљег корена и да постаје синоним национализма, у колико се може говорити о национализму у то доба.

Под притиском Османлија, губи се лагано једна по једна католичка црква на српском подручју и међу српским елементом. Католици који су били везани својим послом за поједина места у Србији, после промене стања, напуштају та места, а цркве нису имале у народу присталица[2]. Везе, дакле, средњевековне српске државе с Куријом и католичанством, узајамни односи и политичка сарадња све је то престало Душановом смрћу.[3]

Пошто је нестало Душана, Угарска прва искористи прилику да отме што се да отети. У јулу 1356 Лудвиг извештава папу, како је Рашка, која је била његових претходника и његова, пуна шизматика и неверника, пуна оних који презиру католичку веру, а које би требало привући правој вери[4]. Папа се заузео да се Србија уништи. Кад је избио спор између Лудвига млетачког дужда, папа се живо заузео да се то непријатељство изглади. Папа је био срећан кад је сазнао да Лудвиг купи војску да пође на шизматике и да тамо разгони мрак и посеје хришћанску веру, да ослободи „поробљене вернике" у краљевини Рашкој. Папина радост, међутим, претвори се у жалост, уживање у бол, кад је сазнао да се Лудвиг спрема на Млетке.[5] Папа свом силом ради, да дужд Јован Градонико

1 Голубински 524

2 „Саска црква" у Новом Брду претворена је 1466 у џамију (Jirečck, Die Handelsstrassen 56). Призрен се 1433 помиње већ као напуштен трг (Ibid. 57 н. 186 и 67). 1455 освојили су га Турци (Ibid. 67). 1433 помиње се и Брсково као напуштен трг (Ibid. 57 н. 186 и 70).

3 На један век доцније писао је Јован Капистран папи Каликсту III, да Срби „de obedientia papae nihil curant, dicentes quod patriarcha Rascianorum est eorum papa" (Fermendžin 226). Колико се мало ценио папа и његов ауторитет у самом католичком Бару зна се из познатог барско-дубровачког спора. Кад је у Бар дошао дубровачки каноник ђакон Матеј, да у име папино прогласи да је барска црква подложена дубровачкој, Барани су му (1247) довикнули тада: „Какав папа! Господин наш краљ Урош је наш папа!" (Cod. Dipl. IV, 318).

4 Raynaldus VII, 12

5 Mon. Hung. II, 21—2; Марковић, Летопис 223—4, 185

раскине савез са шизматичким Србима и да се обрати на Лудвига, који се спрема да гони шизматике.[1] Лудвиг је скупио у мају 1356 у Загребу војску, а 4 јуна прокламовао је рат против „шизматичких и неверних" Срба, да би их повратио мајци цркви, а себи своја права на Србију.[2] О рату, међутим, нема помена. Зна се само да је с том војском, спреманом под изговором да се нападну Срби, Лудвиг кренуо на Млетачку Републику и освојио млетачки град Тревизо.[3] У августу исте године пише папа поново Лудвигу, да проповеда широм своје државе, да се купи војска против шизматика и неверника[4], пошто је раније био дао у истом смислу инструкције приору доминиканаца у Угарској[5]. 1358 Мађари су продрли у Србију „дубоко у земљу осам дана хода" и дошли су вероватно чак до Рудника. Краљ Лудвиг освојио је Мачву с Београдом.[6]

* * *

У Приморју десиле су се велике политичке промене. Тамо се водила борба између Мађарске и Венеције, која се најзад завршила миром у Задру (у фебруару 1358). Овај је мир значајан својим одредбама. По њему Дубровник је потпао под власт Угарске, заједно с целом далматинском обалом и свим острвима. Дубровник је од сад бирао ректора на месец дана из властеоског реда, добио је слободу трговине и плаћао је годишњи доходак Угарској[7]. Последњи кнез Млечанин Марин Суперанције морао је да напусти град.[8] Њега Дубровчани укрцаше у брод и „најучтивије га испратише из града"[9]. Свечано посланство с богатим даровима, на челу с архиепископом Сараком, оде мађарском краљу[10]. Тих дана играо је врло видну улогу босански католички епископ Петар Шиклоши, који се налазио у краљевој служби, као краљев повереник. Петар је био одређен да донесе у Дубровник решење мађарског двора поводом захтева дубровачког посланства. Епископа Петра дочекали су сјајно у Дубровнику и положили су пред њим заклетву, да ће се придржавати и поштовати погодбу мађарског краља с дубровачком властелом, а самог Петра богато обдарише[11].

У Дубровнику, ослобођеном млетачког господства, највећу власт имао је архиепископ. После смрти Илије Сараке (1360), устадоше Дубровчани отворено против новог архи-

---

1 Mon. Hung. II, 23; Listine III, 327—8
2 A. Huber, Geschichte Oesterreichs II Gotha, 1885, 221
3 Јиречек I, 309
4 Mon. Hung. II, 24—5
5 Mon. Slav. 233—4
6 Једини извор за овај српско-мађарски сукоб је хроника Матија Виланија (Muratori, Scriptores rerum Italicarum XIV, 562—3). Опширније говоре о томе Грубер у својој расправи „Dalmacija za Ludovika I (Rad 168, 1907, 183—7) и М. Л Зечевић Ратовање Војислава Војиновића са Дубровником Београд, 1908, 17, 20.
7 Јиречек I, 312
8 Jireček, Die Beziehungen 11
9 Gruber, Rad 166, 171
10 Ibid. 171—2
11 Ibid. 179

епископа домородца, осећајући све рђаве стране тога. Архиепископи су чешће заборављали на свој чисто духовни позив и положај, па су узимали видног учешћа у потпуно световном, државном и политичком животу Републике. Изразит тип таквог духовника био је баш Илија Сарака. Богат, интелигентан, с разгранатим и у сваком погледу утицајним родбинским везама, на највишем духовном положају, Сарака је радио много у јавно—политичком животу. Али он је лично осетио и разумео сву рђаву страну таквог рада. Он је сам на својој самртној постељи посаветовао искрено и очински својим Дубровчанима, да у будуће избегавају да бирају Дубровчанина за архиепископа.[1] Кажу да је том приликом Сарака напоменуо како је могао, да је хтео, да има сву световну власт у својим рукама.[2]

После архиепископове смрти у дубровачком већу отворише се дискусије о изборv и именовању новог архиепископа. У мају 1360 ректор и Веће Умољених решили су да се пошаље на Папску курију канцелар Теодор „због послова наше архиепископије“, а истог дана Велико веће одобрило је ректору и Већу Умољених, да пошаљу писмо папи ради избора архиепископа[3]. Идућег дана (4 маја) ректоров канцелар Теодор добио је инструкције у случају да се као кандидат за архиепископско место у Дубровнику јави какав Далматинац, Венецијанац, Албанац, неко од оне господе епископа које он зна, и најзад или пре свега неки Дубровчанин, те да не дозволи такав избор.[4] Али тада кад је кардинал Теодор имао на Курији лично да објасни читаву ствар, пуче глас да се бори за положај, дубровачког архиепископа корчулски епископ Доминик Тобија, који је чак и симонијом покушао да дође на тај положај, па је и лично дошао био у Дубровник да агитује. Кандидат је писао многа писма, нудио разна обећања. Кореспонденција буде ухваћена, а Доминику би стављено до знања, да напусти Дубровник и дубровачку дијецезу[5].

Веће Умољених решило је да по Теодору пошаље на Курију и два писма корчулског епископа, која не бацају ружичасту светлост на новог аспиранта за архиепископски положај, ако му се то буде учинило згодно и умесно. С Теодором ишао је и Петар Нигри, коме је Мало веће вотирало суму од педесет дуката, да иде на Курију „pro archiepiscopo elligendo“[6]. Доминик Тобија, осетивши да се против његове кандидатуре упорно ради, обрати се на мађарског краља Лудвига, али кад је краљ видео каквим се све начинима кандидат служио, одрекао му је сваку заштиту и помоћ[7]. Преговори око избора новог архиепископа отегли су се, водиле су се дискусије, посланици су одлазили папи и угарском кра-

---

1 Gruber, Rad 168, 198—9
2 Dr. I. Srohal, Pravna poviest dalmatinskih gradova I, 304
3 Mon. Rag. III, 32
4 Cod. Dipl. XIII, 19
5 Gruber, Rad 168, 199
6 Mon. Rag. III, 33
7 Gruber, Rad 168, 200

љу, већа су заседавала и решавала, док најзад избор не паде на фрањевца Хуга из угледне породице Чикада или Чигала[1], пореклом Ђеновљанина[2]. Од тада па све до 1721 у Дубровнику су архиепископи сви од реда Италијани.

* * *

У Босни појављује се у време папе Инођентија VI бан и потоњи краљ Твртко. Човек великих идеја, снажна духа, амбициозан, брзо је почео да ради на уздизању личне власти. Он је био млад — једва му је било петнаест година, кад је заузео босански престо после смрти свога стрица Стефана, те су у његово име управљали отац му Владислав, а доцније мајка му Јелена Шубићева. 13 фебруара 1355 Твртко је био у Ђакову „код столне цркве бискупа босанских", где је потврдио писмом, да су Дубровчани Климе Држић и Бисте Бунић, који су држали тргове у Неретви и Остружници, изравнали све рачуне. Ту потврду Твртко је издао у присуству босанског епископа Перегрина „spiritualis patris nostri", фратра Франциска Флорентинца, босанског викара и „часне господе" презвитора Николе и лектора Петра[3].

Твртко је још на почетку своје владе дошао у сукоб с мађарским краљем. Има података који говоре о нелојалном Твртковом држању према краљу[4]. Томе рђавом односу добрим делом допринело је наименовање Петра Шиклошиа за босанског католичког епископа, чиме је Твртко био врло незадовољан.

После смрти Перегрина Саксонца (28 јануара 1356) поставио је папа за архиепископа Петра, лектора босанске цркве (1356—1375)[5]. Био је то Мађар Петар Шиклоши. Шиклоши није случајно постављен на тај положај. То постављање Мађара у чисто српској средини и на положају врло важном, босански бан, природно, није могао да прими равнодушно и мирно. Била је то врло провидна и јасна тенденција мађарске политике, да се што брже и сигурније почне с радом на освојењу Босне.

Мађарски краљ хтео је да реши сукоб с баном оружаном руком. У таквим приликама Твртко није ни хтео, није ни смео, да прими битку. Велика војска која се спремала, несигуран положај у земљи код највиших и најистакнутијих великаша, нагнаше Тврткa да се мири[6].

Не само што бан Твртко лично није био задовољан избором Петра Шиклошиа за босанског епископа, него је под-

---

1 Ill. sacr. VI, 135; Chronica Ragusina 233

2 Strohal, op. cit. 305; Још 1204 склопио је Дубровник са Млетачком Републиком уговор, по коме су, између осталог, Дубровчани морали увек да узимају архиепископа из Млетака — Ст. Станојевић, Борба за самосталност католичке цркве, 92

3 Споменик XI, 32

4 Ћоровић, Краљ Твртко 6

5 Fermendžin 32

6 Ћоровић, Краљ Твртко 7

бунио против Шиклошиа и лектора Ивана. Они су водили о овом питању врло живу преписку. Чудним неким случајем ова кореспонденција паде у руке баш ономе који је највише и директно у целом овом питању био погођен — епископу Петру. Последица тога била је епископова наредба да се лектор ухвати и баци у тамницу[1]. Петар Шиклоши, кога краљ Лудвиг зове „nostrum verum, legitimum et indubitatum procuratorem, factorem, negotiorum gestorum", играо је важну улогу у политичком животу. То је исти онај епископ Петар, који је имао задатак да прими дубровачку делегацију, после новог стања створеног задарским миром и који је радио у Дубровнику.[2]

Старо питање јереси у Босни још је увек имало да се решава. Папа је тражио против јересиу Босни помоћ увек и свуда. 20 марта 1356 потсетио је папа доминиканског приора у Угарској[3], да је тобоже још Јован XXII (у фебруару 1327) послао био писмо, којим је тражио крсташки рат против босанских јеретика, али се то писмо изгубило. Због тога овог пута папа наређује да се организује проповед за крсташку војну против свих јеретика.

У Босни се подижу католичке цркве. Познато је да је Дионисије, кнез Крупе, обавестио био папу[4], да би хтео да подигне за спас душе своје и своје жене Ане Ортенбуршке манастир код цркве Св. Дионисија, која је поред кнежева двора код Отока (Insula) и да преда цркву фрањевцима, пошто не би желео да католичко стадо у Босни пропадне „per perfidem sectam Patarenorum heretecorum", а и да би верни могли да слушају католичку реч, што је папа усвојио и дозволио. Папа је употребљавао и проповеди, мисионаре, инквизицију, па је наређивао епископу да се у вршењу своје службе послужи и световном силом, нека кажњава верне и екскомуникацијом, пошто су се патарени јако осилили.[5]

У вези с питањем босанских патарена је и једно писмо бежанског архиђакона Гала упућено загребачком епископу Стефану (17 јула 1357). Ово је писмо изазвало поделу мишљења код оних који су се дотицали његове садржине и створена је читава мала литература о једном детаљу тога писма. Ствар је у овоме: Бежански архиђакон Гал јавио је загребачком епископу Стефану, да се Твртко погодио с краљем Лудвигом, да да краљу цео Хум с утврђењима, као мираз уз своју сестру од стрица Јелисавету, а Лудвиг је имао да утврди Твртка и Вука у банском достојанству. Твртко се даље обавезао да све патарене и јеретике изгони из земље, да призна супремат мађарског краља, да да Лудвигу војну помоћ, а поред тога да живи било он било брат му Вук на мађарском двору.

1 Ћоровић, Краљ Твртко 7
2 Ibid. 8
3 Cod. Dipl. XII, 334—5
5 Ibid. 418—20
4 Mon. Slav. 240; Cod. Dipl. XIII, 18; Fermendžin 33

Настао је спор шта се подразумева и шта треба подразумети под „Хумом" о коме говори архиђакон. Иларион Руварац истакао је[1] да бан Твртко није тада уступио цео Хум Лудвигу „већ само онај дио од Хума, који се простире од ријеке Неретве према Цетини ријеци". Такво је мишљење заступао и Фердо Шишић[2], а у најновије време изјаснио се и Владимир Ћоровић[3] да је бан уступио Лудвигу само Хум на десној обали Неретве. П. Марковић, међутим, заступао је гледиште[4], да је Твртко уступио мађарском краљу цео Хум, т. ј. онолико колико је бан још имао поседа у Хуму, пошто је део Хума на левој обали Неретве остао био у српској власти.

И ми мислимо, да је Твртко Лудвигу уступио само део Хума на десној обали Неретве, али то зато што је део на левој обали Неретве припадао Србији, где је био кнез Војислав Војиновић[5]. Кнез Војислав Војиновић био је намесник Конавала, Требиња, Гацког, Дрине и Сјенице[6]. Зато је и извештај архиђакона Гала тачан, кад напомиње да је Твртко дао Лудвигу цео Хум и има се разумети цео Хум који је био у његовом поседу.

---

1 Гласник Земаљског Музеја VI, 231, 611—5

2 Гласник Зем. Муз. XV, 320

3 Краљ Твртко 7

4 Летопис 223—4, 151—5

5 У јулу 1359 на састанку кнеза Војислава Војиновића и дубровачког посланика Џива Павла Гундулића на Жељезној Плочи код Дубровника, Војислав је говорио љутито дубровачком посланику: „Et propterea vobis accipiam Puntum Stagni, quia mea est. Ego sum comes Chelmi et Punta Stagni est sedes comitatum Chelmi, ita quod mea est!" (Mon. Rag. II, 280)

6 У Конавлима и Требињу познат је из 1360—1 Војислављев ћефалија Милман (Mon. Rag. III, 122). У јулу 1361 жалили су се Дубровчани Санку Милтеновићу quod exercitus Voyslavi venit usque ad portas nostras (Mon. Rag. III, 90). Тада су Дубровчани напали Војислава у Требињу, Драчевици и Конавлима, палили су и пљачкали и у августу те исте 1361 неки Дубровчани спалили су жито кнеза Војислава у Гацком (Mon. Rag. III, 103). У октобру Дубровчани одређују награде онима који буду запалили Војиславу жито и сено у Сјеници и Гацком (Ibid. 132). Упор.: М. Зечевић, Ратовање Војислава Војиновића са Дубровником 74, 91.

ГЛАВА ШЕСТА

УРБАН V (1362—1370)

Кардинали који су се састали да, после смрти Иноћентија VI, бирају новог папу, изабраше (28 септембре 1362) Гијома сина витеза Гримоара д Гризака, који је био свештеник Св. Виктора у Марсељу и у тренутку избора папски нунције на двору краљице Јованке у Напуљу. Примајући папско достојанство, узео је име Урбан V.

Као толико пута до тад, Римљани су и овом приликом позвали папу у свој град. Нарочито свечано посланство имало је да моли папу да се врати[1], али папа није могао одмах да одговори њиховој жељи. Папа се тих дана носио мишљу да крене крсташки рат против Турака. Папска курија озбиљније схвата турско питање. Урбан V прогласи (на Велики Петак 1363) крсташки рат. У јулу идуће године Урбан V наредио је проповеди за крсташки рат против Турака у разним дијецезама, па између осталих и у дубровачкој и барској[2]. Изгледало је да ће се у тим данима стари онај узвик „Бог тако хоће!", који је некада одушевљавао католички запад, заорити понова широм Европе, кад смрт француског краља (8 априла 1364) поремети све намере, умањи број крсташких војника и заустави њихов полазак. С неколико речи један модеран историчар најлепше и најбоље окарактерисао је тај моменат: „Остадоше глуви на папин глас сви хришћани. Они нису хтели да забораве своје личне свађе, да би се спасли од опасног непријатеља, који се бацао био на Европу."[3] Ипак, 1366 пошао је на исток гроф Амадеј VI од Савоје и његова експедиција освоји од Турака Галипоље, које остаде само врло кратко време у рукама западњака[4].

Незадовољан, жељан промена, с осећањем за традицију и жељан славе, Урбан V понесе се идејом која је била потпуно страна његовим претходницима. Жеља да дође у вечити град на Тибру, место за које је везана традиција и рад хриш-

---

1 Mollat 105—8, 110
2 Acta Alb. II, 196
3 Samau 195
4 Јован Радонић, Западна Европа и балкански народи према Турцима у првој половини XV века Нови Сад, 1905, 9

ћанске цркве, уверење да ће га после шест деценија Рим и Италија примити с одушевљењем и гледати у њему спасиоца, неразумевање у Француској и сукоби, пали ауторитет — све то заједно гонило је Урбана V да помишља на пренос своје столице на старо огњиште, у град који жели свога господара, који се њиме поноси и који ће га волети искрено и топло, гледајући у њему смисао и оличење свог напретка. Једном поникла, та идеја није давала Урбану V мира; она је лагано сазревала. У септембру 1366 одлучи Урбан V да напусти обале Роне, где су шест деценија већ провеле папе.

Таква папина жеља, разуме се, ни најмање није била пријатна ни француском краљу ни француском духовном и световном племству. Они су осећали да губе моралну потпору, сигуран и снажан ослонац. Свечано једно посланство преклињало је папу да одустане од своје намере и да остане тамо, где је неколико његових претходника живело и радило за добро и корист Француске. Један из делегације обратио се папи речима: „Зар не треба, врло свети оче, пре свега мислити на стишавање свађа, које се дижу на све стране у Француској и да вратите мир народу у чијој сте средини живели, да не бисте личили на оног пастира, који, видећи да долазе вуци бежи — имајући тако мало бриге за овце поверене његовом чувању?"[1] Разбојнички напади који су бивали све чешћи, појава пљачкашких банди које су узнемиравале папину околину, много су брига задавале папи. Италија је у то доба, међутим, била мирна.[2] Навaљивања, молбе, преклињања Француза, нису могли да задрже папу. У Италији, кад се рашчуло о скором папином доласку у њихову средину, настало је силно одушевљење. Напуљска краљица и северноиталијанске вароши ставише папи на расположење своје галије, а сам дужд Марко Корнаро понуди преко свога легата десет лађа папи.[3]

Крајем априла 1367 папа напусти Авињон и крену за Рим.[4] После дугог путовања, Урбан V уђе свечано (16 октобра 1367) у стару папску резиденцију, дочекан неописаним народним одушевљењем. Папа је отишао право у катедралу Св. Петра, пао је узбуђен пред гроб Христова апостола и јецајући изговорио речи псалмопевца Давида: »Седели смо тамо на водама вавилонским и лили смо сузе, опомињући се тебе Сионе!«[5] Дошавши у Рим, папа је одмах почео да уређује град.[6] Ту је папа дочекао (1369) византиског императора Јована Палеолога, који је био дошао да тражи помоћ против Турака. Ту у дворцу Санто Спирито, одрекао се импера-

---

1 Mollat 111
2 Ibid 112
3 Dr. Karl Peter Kirsch, Die Rückkehr der Päpste Urban V und Gregor XI von Avignon nach Rom Padeborn, 1898, XI
4 Gregorovius 417—21
5 Mollat 114
6 Gregorovius 427—8

тор свога „шизматичког“ уверења присуствујући свечаној миси.[1]

* * *

Из овог доба има само неколико помена о везама Курије с Урошевом Србијом. Папа се био обратио удовици влашког војводе Александра[2], похвалио је што је једну своју кћер привела из заблуде и шизме у крило католичке вере. Папа би желео да стара војвоткиња учини то исто и са српском краљицом Аном, женом цара Уроша.

У Бару поставио је папа (12 јуна 1363), после Стеванове смрти, за архиепископа Јована, доминиканског приора у Дубровнику[3]. Он је по свој прилици био Арбанас и остао је на положају барског архиепископа до 1373 године.[4]

Из времена понтификовања папе Урбана V има података о тесним везама Папске курије с ново уздигнутом кућом Баошића у Зети. Порекло Баошића није јасно,[5] начин на који су избили исто тако.[6] Факат је само да се првих година Урошеве владе јављају Ђура, Страцимир и Баоша браћа Баошићи. Током 1368 Баошићи су дошли у сукоб с Котором.[7] Још годину дана раније (1367) папа је препоручивао „епархију владике которског, која несигурно лежи у сред јеретичких Срба и Арбанаса.“[8] Котор се бранио и преко посланика тражио заштите. Притиснути, или „да паралишу радњу Котора у Риму“, како то каже Мијатовић[9], Баошићи послаше папи свачког епископа с нарочитом мисијом. Не зна се данас у потпуности какав је задатак у том тренутку имао епископ у Риму, у ком је правцу и у којим границама водио преговоре. Али једно папино писмо из првих дана иза те епископове мисије пружа доста светлости и обавештења о чему је могло да се говори у Риму са послаником Баошића.

---

1 Gregorovius 431
2 Mon. Hung. II, 95
3 Acta Alb. II, 189
4 Šufflay, Ill. alb. Forsch. I, 246
5 30 новембра 1373 потврђује у Дубровнику Ђурађ Баошић повластице о трговини, па каже да је потврдио „старо пријатељство које су имала моји први ш них првих“—Стојановић, Повеље и писма I₁, 106
6 29 септ. 1360 издао је на Сеницама цар Урош повељу Дубровчанима, којом је укинуо новоуведене царине, које „несу биле у родитеља царства ми.“ Том повељом Урош дозвољава дубровачким трговцима слободно кретање по читавој земљи и да Дубровчани могу свуда ићи „или на Зету на Балшиће, а или на државу кнеза Воислава“ — Стојановић, Повеље и писма I₁, 99. Карактеристично је да је још пред крај 1373 Ђурађ Баошић писао Дубровчанима: „И ако тко буде цар господин Србљем и властелом и земљи српскои...“.
7 Баошићи су понудили савез Дубровнику још 1361. Тада је однео у Дубровник опат манастира Св. Богородице Ртачке писмо браће Баошића, којим су Баошићи нудили Дубровнику помоћ и савез (Mon. Rag. III, 298) Баошићи су имали још тада да ударе на Котор и да га опустоше. Не може се утврдити да ли је савез остварен. „Чини се као да се све свршило на међусобној изјави пријатељства.“ (Зечевић, Ратовање Војислава Војиновића 75)
8 Mon. Slav. 259
9 Балшићи, Гласник XLIX, 1881, 179

Епископ је изјавио папи, да су Баошићи готови да се одрекну православља и приме католичку веру, потчињавајући се Папској курији.[1] После тих разговора, папа је написао из Монте-Фиасконе (25 маја 1368)[2] писмо „Nobilibus viris Strazimiro et Georgio ac Balsae fratribus zupanis Zente". У писму папа изражава радост што браћа хоће да се одрекну заблуда и „вечитог мрака", да би познали светлост и придружили се светој римској цркви. Папа истовремено у писму узима у заштиту Котор. „Нарочито Котор, који ти, особито ти Ђуро, како чујемо, већ дуго душмански узнемиравате, побрините се да се уздржите, да га казните, како бисте се у тој и другим својим намерама показали најчистији." Сву даљу бригу у Зети има да води свачки епископ Петар.

Има помена да је папа у више махова узимао у заштиту Котор, на који су Баошићи нападали. Још у новембру 1367 писао је Урбан Дубровчанима, Задранима, Напуљцима и Драчанима[3], да се Которани налазе између јеретика Албаније и Рашке и да је сазнао о неспоразуму јеретика и шизматика у Албанији и Рашкој и Котора. Папа их све моли да буду на страни Которана и да им ради заштите вере помогну против шизматика и јеретика и на суву и на мору. Папа је у истом смислу обавестио и дужда Марка Корнара.[4] Которани, католици, верни су својој вери, али се налазе између Албанаца и Рашана, а ови су шизматици и јеретици. Често ови јеретици и шизматици чине пресију на Которане и присиљавају их да пређу у њихову веру. Папа моли дужда да не указује никакву помоћ ни корист ни на мору ни на суву против грађана которске општине.

Сачуван је одговор браће Баошића папи. Они су известили (29 јануара 1369)[5] папу да су примили његову булу, да признају учења и веровања католичке цркве и обавезују се да приме и поштују та учења. Писмо је упућено из Скадра у присуству свачког епископа Петра, дривастанског епископа Јована, фратра Петра и улцињског грађанина Перуозија (Праваша?). У августу 1369 папа је препоручио браћи Баошићима рабанског епископа Јована, пилотског Ловренција и друге неке[6].

Курија је постигла леп резултат. Званично господар једне области православног обреда прима католичанство. Али то није било ништа нарочито и ни мало тешко. Не сме се губити из вида да је читава Зета била подељена, углавном, у два дела, да је то била територија где су измешане две народности — Срби и Арбанаси и две религије — православна и католичка. Горња Зета била је с чисто српским елементом и православним живљем, док је Доња била католичка с ла-

1 Гласник XLIX, 179
2 Acta Alb. II, 242
3 Mon. Slav. 259; Cod. Dipl. XIV, 103—4
4 Ibid. 257; 104
5 Mon. Hung. II, 86; Mon. Slav. 261—4
6 Mon. Hung. II, 103

тинско арбанаским становништвом[1]. Ту је проблем, дакле, у пола био решен. Говорећи о преласку Баошића у католичанство, Мијатовић вели да је то „тежња да што чвршће привежу к себи католички арбанашки живаљ и католичко латинство по градовима зетским, а уз то да задобију симпатије и потпоре других католичких сила."[2] Папа је настојао да уреди у Зети црквене прилике у сваком погледу[3]. Па ипак, ова католичка вера зетских господара била је кратковремена и не потпуно сигурна. Баошићи сви нису примили римски обред, јер се, на пример, за Баошу III зна сасвим сигурно, да је био православан[4]. Он је био „најправославнији" члан куће Баошића. Подигао је чак у Зети и православни манастир Праскавицу[5]. Најзад и сам Ђурађ Баошић с кнезом Лазаром сазвао је (1375) сабор ради избора православног патријарха.[6]

* * *

У Босни у доба Урбана V осећа се понова врло жив рад Папске курије. Јерес понова скреће папску пажњу на Босну. Инструкције, наређења да се предузму што енергичнији кораци против јеретика, учестали су. Папа пребацује дубровачком архиепископу Хугу што је дозволио босанским јеретицима да уђу у његову дијецезу. Збиља, у то доба многи су се јеретици из Босне раширили по околним областима. Сплићани, католици, одбили су да их приме. Онда они почеше на широко да шире своје заблуде по дубровачкој дијецези. Католике је заваравало лукавство јеретика, а „безбожници" су једва дочекали те католике, које су заваравали. Видећи да постоји велика опасност вери, дубровачки и сплитски архиепископи, као и неки њихови суфрагани, обратише већу пажњу, пошто им је папа био наредио, да казне анатемом све који се придружују јеретицима[7].

Током 1363 плану борба између бана Твртка и краља Лудвига[8]. Зна се да је те године краљ Лудвиг кренуо на Босну, али узроци нису јасни и познати. „Краљ Лудвиг каже, да је повео војску у Босну, да тамо искорјени јеретике — патарене, који су се били јако умножили у Босни, а бан Твртко вели, да се краљ угарски био подигао на њега"[9]. Под изговором решавања чисто верског питања, повео је једну војску у Босну острогонски архиепископ Никола, пошто је још 1360 дозволио био папа босанском епископу Петру Шиклошију,

1 Гласник XLIX, 136
2 Ibid. 180
3 Ibid. 195
4 Иларион Руварац, Гласник Зем. Муз. V, 1893, 473
5 Василије Марковић, Православно монаштво и манастири у средњевековној Србији Сремски Карловци, 1920, 147
6 Иларион Руварац, О кнезу Лазару Нови Сад, 1888, 143 и д.
7 Ill. sacr. VI, 137
8 Специјално о овом рату писао је Д-р. Фердо пл. Шишић у Гласнику Земаљског Музеја XV, 319—25
9 Руварац, Гласник Зем. Муз. VI 233

да се за рад на уништењу јеретика не бирају срететва, па да се чак не избегава ни оружана световна сила. Да би загосподарили Босном, Мађари су правдали ову своју војну акцију наивним изговором: католичка вера је у опасности! Поуздано је, међутим, да је ових дана у Босни планула буна, коју неки објашњавају као одговор на неподношљив и тежак мађарски притисак. Краљ Лудвиг упаде у Босну, дође чак под град Соко, али ту је наишао на енергичан отпор, те је брзо одустао од даљег ратовања. Друго мађарско крило, предвођено острогонским архиепископом, било је поражено под Сребрником.[1]

Активност богомила у Босни изгледа да је збиља била велика. О догађајима у Босни тих дана оставио је забелешку Сплићанин Кутеис[2], који бележи ово: „Лета Господњег 1366, у очи Св. Катарине (24 новембра) од трећег сата појави се на источном крају неба велика ватра са силном светлошћу и изгледала је страшна. Тада кажу да се у Босни на чудан неки начин упалише највеће шуме и изгоре камење, животиње, трава, звери и птице, тако да су горе претворене у равна поља, на којима се сеју пољски плодови. Тамо има сада много села у којима станују босански патарени, који се зову Manazei (манихеји?), који говоре да је Бог спалио оне шуме на корист њихову, јер воли њихову веру."

У једном писму из Монте-Фиасконе (1367) босанском епископу[3] папа изражава радост и задовољство радом фрањеваца у Босни, пошто су успели да многе јеретике придруже својој вери. Требало би да епископ, који има да поднесе највећи терет, ту браћу свесрдно помогне. Даље га моли нека препоручи браћи да што више подигну углед религиозног живота, да проповедају, да се што озбиљније заузму за гоњење јеретика и да извршују епископове заповести.

Рад Курије био је озбиљан и хватао је, осим Босне, Србију и Бугарску. Средином 1367 обавестио је папа из Монте-Фиасконе мађарског краља Лудвига[4] како су му недавно дошла два фрањевца из Бугарске, Рашке и Босне и испричала му да су многе хиљаде оба пола „отргли" од шизме и осталих заблуда и повратили светлости праве вере, јединству и покорности католичке цркве. Папа моли Лудвига да ради и даље и помаже католичку пропаганду на преобраћању осталих неверника, којих има у суседству његове краљевине. Већ крајем 1368 у Босни скупило се с разних страна много фрањеваца који су проповедали против јереси и шизме. Папа је врло задовољан што је то чуо и моли босанског викара да ради проповеди нађе што више браће „ex natione Bosnensi"[5], који боље знају ћуди и обичаје своје земље и који ће у сваком погледу имати више обзира.

---

1 Ћоровић, Краљ Твртко 16—9, Klaić, Povicst Bosne 147
2 Schwandtner III, 659
3 Ill. sacr. IV, 62
4 Cod. Dipl. XIV, 148—9
5 Fermendžin 36

У том изби у Босни сукоб између двојице браће — бана Твртка и Вука. Ћоровић ту буну објашњава овако: „Да одузме разлог сталним пребацивањима о својој непоузданости према римској цркви... Твртко је, вероватно, узео сам да енергичније сређује верска питања"[1]. Побуна је избила „после 4 фебруара 1366". Бан је заједно с мајком био тада истеран из Босне, а за бана био постављен Вук. Прогнат, без власти, обратио се Твртко на некадањег свог непријатеља — мађарског краља, затражи помоћи, врло карактеристично, доби је. Већ идуће године плану понова борба између браће. Гоњен Твртком, Вук затражи уточишта у Дубровнику и прими католичанство, сматрајући да би на тај начин лакше дошао до престола. Дубровник је живо радио да спречи проливање братске крви и да измири завађену браћу. Против бана Твртка, свакако, био је један део од оних који су се експонирали као противници мађарског утицаја и непријатељи католичанства[2].

У сукобу потражила се и папска заштита. Једно писмо, које је Вук упутио папи, баца прилично рђаву слику на Вукову личност и карактер. Вук је денунцирао свога брата. У писму Вук опширно излаже папи, како је већина босанских владара припадала „јеретицима" и кривоверцима." Старији бан Босне (Твртко) не само што иде стопама својих предака, него брани и заклања јеретике, који се тамо скупљају са свих страна света. Међутим он, Вук, једини је ватрени присталица католичке вере и противник јереси. Вук се тужи папи на незгоде. Он преживљује тешке дане Брат Твртко не трпи га и гони га. Он нема коме да се обрати за заштиту. Изабрао је папу да га он прими под окриље. Не би било рђаво кад би папа проговорио неку реч о овоме краљу Лудвигу. Нека папа, на пример, каже Лудвигу, да се јави као Вуков заштитник и да измири завађену браћу, а Твртко да врати братовљеве отете области[3].

Примивши такво писмо, папа одмах предузе кораке у том правцу. Објаснио је случај у Босни Лудвигу[4]. Тамо Твртко грли и штити јеретике, који се „као смрдљиво ђубре" стичу у Босну са свих страна света. Папа је имао обавештења да је Босна постала зборно место свих неверника, који се ту скупљају с разних страна. Међутим, „на мађарском двору, где се боље познавао развој последње кризе у Босни, папско писмо није имало никаква дејства"[5]. У овом питању папа се обратио и Вуку[6]. Теши га и моли да има стрпљења. Нека не заборави, да ће они који страдају за католичку веру добити вечито блаженство. На крају, јавља му да ће се јако обрадовати ако га буде видео у Риму, као што Вук пише да намерава доћи.

---

1 Ћоровић, Краљ Твртко 20
2 Ibid. 21—9
3 Mon. Hung. II, 91
4 Ibidem
5 Ћоровић, Краљ Твртко 30
6 Mon. Hung. II, 91—2; Fermendžin 36

У питању рада на сузбијању богомилства у Босни, папа је био врло активан. Он даје инструкције босанском епископу да помогне фрањевце[1], а фрањевце у Угарској и Босни бодри да почну у тим крајевима, пуним јеретика и шизматика, с радом на преобраћању у католичку веру.[2] Против босанских богомила повела се врло жива акција. Сплитски и дубровачки архиепископи и њихови суфрагани имали су наређење да баце анатему на оне који примају босанске јеретике, или тргују с њима. До папе је допро глас, да у крајевима Босне, недалеко од градова и дијецеза Сплита и Дубровника, бораве многи јеретици, а били су ту и од пре много времена. Забележено је, а и зна се, да јеретике не треба примити, нити да католици и верни имају с њима неке трговинске везе. Па, ипак, јеретици пролазе слободно кроз споменуте градове и дијецезе, тргују и често убацују у душе тих становника шкодљиво семе јереси. Папи тако што, наравно, није мило, те стога јавља архиепископима да забране под казном екскомуникације, да се јеретици примају и помажу, или води с њима трговина. Сви, или појединци, који буду учинили противно — да се искључе из опште црквене заједнице. Исто тако, под казном јавне анатеме, има се спречити сваком из Дубровника и Сплита, да иде у Босну и тамо води ма какву трговину.[3] То је поновио папа и доцније.[4]

Папа се у једном моменту умешао и у питање једне брачне везе. Требало је, наиме, да се кћи Гргура Павловића, из куће Шубића, која је живела на двору бана Твртка и његове мајке, уда за рашког краља, врло вероватно Марка Вукашиновог[5]. Папа се успротивио томе и наредио мађарском краљу Лудвигу[6], да спречи такву везу, предложио му је да узме девојку на свој двор и да је уда по свом уверењу и нахођењу.

* * *

Прилике се променише. Ни радост Римљана што виде у својој средини папу, ни папина радост што је у Риму не потрајаше дуго. Црква више није била средиште око кога се све окреће. Духови, давно узнемирени, нису се могли лако, брзо и потпуно стишати. Папи се чинило да се дуже не може задржати у Риму и повуче се у Монте-Фиасконе под Алпима (1370).[7] Али ни тамо не нађе мира. Богатом Тосканом projури разбојничка банда Барнаба Висконтиа. Уплашивши се за своју безбедност и сигурност, папа се реши да напусти Италију и оде у свој стари тихи провансалски крај, где

1 Cod. Dipl. XIV, 150—1
2 Bull. Franc. VI, 1053
3 Cod. Dipl. XIV, 218—20; Fermendžin 36
4 Cod. Dipl. XIV, 298—9
5 Јиречек I, 319
6 Mon. Hung. II, 97; Fermendžin 37
7 Gregorovius 433

му се чинило да има за њега више топлоте, пријатности и разумевања. Као што се брзо решио да дође у Рим, исто се тако врло брзо решио да се врати у Авињон. Француска је добила понова папу. Папски двор у Провански оживео је. Понова су се у Авињону видели сјајно обучени кардинали, стетле палице и — папа.

Урбан не поживе дуго у Авињону. Он је убрзо по доласку умро (19 децембра 1370).

ГЛАВА СЕДМА

ГРГУР XI (1370—1378)

После смрти Урбана V кардинали у Авињону изабрали су (30 децембра 1370) за папу Пјера Рожеа д Бофора, нећака бившег папе Климента VI, који је још пре своје деветнаесте године постао био кардинал. Крунисавши се за папу (5 јануара 1371), узео је име Гргур XI. Један његов биограф тврди да је он имао можда највишу концепцију о папској улози. Дубоко религиозан, ванредно образован, велике моралне чистоте, мудар, скроман и карактеран — такав је био Гргур XI.[1]

Главна је заслуга Гргура XI што је успео дефинитивно да пренесе столицу Св. Петра из Авињона у Рим.

Гргур XI био је савременик трагичне битке на Марици, а „с битком на Марици почиње турско господство над Јужним Словенима". Србија није могла да се одупре непријатељу. Битка на Марици уништила је, у главном, стару српску државу, уништила једног краља, уништила једну државу изграђивану два столећа. Ускоро после тога нестао је и последњи мушки изданак Немањића, који је имао да очува и одржи тековине својих предака, који су с много напора изградили моћну државу.

Савременици су били очајни. Познати старац Исаија у поговору свог превода Дионисија Ареопагита[2] живо слика дане беде и очајања после битке на Марици. Болно звуче речи старог калуђера, који је преживео дане иза битке на Марици. Он је запамтио дане добре, дане када су божанске цркве и Света Гора цветале као рај. Тада је почео да преводи. А превод је завршио у најгорим од најгорих времена. Деспот Угљеша, краљ Вукашин и друга велможа дигоше се и пођоше „на изгнаније Турак", али они платише главама својим, јер не помишљаху да се Божјем гневу нико не може одупрети. Многи умреше тада од оштрога мача, многи су у робље одведени, а у свим градовима и странама западним завлада толика нужда и зло љуто, да ни уши нису слушале ни очи

1 Léon Mirot, La politique pontificale et le retour de Saint-Siège à Rome en 1376 Paris, 1899, 9

2 Стојановић, Записи III, 4944

виделе. Просуше се Исмаилћани и полетеше по свој земљи као птице по ваздуху и неке хришћане мачем клаху, неке као робље одвођаху, а оне који остадоше смрт покоси; а које и смрт пошteди убијаше глад. Таква је глад свуда била каква никад нигде није била од створења света, а не дај, Христе милостиви, да опет буде! А оне који и глад преживеше, вуци, ноћу и дању нападајући, једоше. Страшан је призор био то видети! Оста земља пуста — ни људи ни животиња ни плодова. Не беше кнеза ни вођа ни управника међу људима да избаве и спасу, него сви заплашени страхом од Исмаилћана беху и храбра мушка срца претворише се у слабачка женска срца. Доиста, тада су благосиљали живи мртве. Гледало се с трзајима и надама самртника, болно и немоћно, „када поиде краљ В'лкашин на Турке.“[1]

Битка на Марици није остала непозната Папској курији. Кроз Авињон пронесе се глас, да су Турци, дивљи непријатељи хришћанског имена, упали у неке области Грчке и потчинили неке великаше краљевине Рашке. Турци су, сазнало се на Курији, заузели простране земље и дошли су чак на рашку и албанску границу, а бојати се је да не дођу чак и у Приморје и заузму пристаништа Јадранског Мора. Гргур XI показао је пуно смисла и разумевања за политику и догађаје на Балкану. Као најпогодније лице за отпор и борбу с Турцима учинио се папи краљ Лудвиг. Гргур XI позвао је Лудвига да устане на одбрану хришћанства[2], обећавајући му да ће тражити помоћ и од млетачког дужда. Папи је необично било стало да пође Лудвиг на Турке и радио је преко краљице Јелене, Карла Драчког, острогонског и калочког архиепископа, да утичу на Лудвига да пође у рат противу Турака[3]. После маричке катастрофе изгледа да је на Курији постало јасно шта значи турско надирање и узете су у расматрање прилике на Балкану.

Гргура XI занимао је проблем турских успеха на Балкану и он је озбиљно мислио о том. У марту 1373 папа се поново враћа на ново стање створено после маричке битке. Он је био обавештен да Турци напредују, да су освојили неке области у Грчкој, као и неке српске и бугарске крајеве[4]. Папа објављује опрост сваком ко би пошао у бој против Турака, наређује проповеди за крсташки рат против тих неверника и најопаснијих непријатеља хришћанског имена, који држе од пре од прилике двадесет месеци (то временски одговара боју на Марици) земље Византије, Бугарске и Рашке. Турци не само да врше насиља, него уништавају све. Победили су онамошње становнике и одвели у бедно робље, потчинивши

---

1 Стојановић, Записи III, 6055
2 Mon. Hung. II, 115—6
3 Acta Alb. II, 305
4 Mon. Hung. II, 134—5

их јарму несрећног службовања. Турцима треба стати на пут, пошто се приближују Мађарској, католичкој земљи.[1]

Али надирању Турака није могло да се стане на пут. Напред смо навели разлоге који се узимају у обзир. Интимнија сарадња између папе и Мађара с једне стране и Србије с друге била је немогућа. „Највеће је тешкоће", пише Чеда Мијатовић[2], »ваљало савладати да се већина српске властеле — оне исте која се под Душаном онолико с Угрима крвавила — и већина српског духовништва — које је суревњиво лебдело над црквом српском и с горчином гледало на католичку пропаганду по Босни — приволи на акцију с Угарском." Најзад Србија је, после битке на Марици, била истрошена. Разна крупнија и ситнија господа, деструктивна духа и сепаратистичких тенденција решевала су лична питања власти и борбе о превласт. У таквим околностима папа не види у Србији ни једну личност с којом би почео сарадњу да се турски талас заустави. Он мора да се ослања на мађарског краља. Али остаје факат да је Курија показала много добре воље и жеље да се стане на пут Турцима. Гргур XI био је много реалнији, осетио је тежиште политичких питања и није се заносио идејама о освајању св. места као његови неки претходници. Он је с пуно здравог и тачног расуђивања видео да је у питању Турска на Балкану.

Србија је и сама осетила шта значе Турци. Маричка битка била је речита опомена. Српска политика после Марице оријентише се ка византији и тражи се сарадња с Византијом, која је исто тако на ударцу Турске. Деспот Угљеша, господар Драме, области која је прва била на мети Турцима, био је пријатељски расположен према Византији и византиској цркви. За његовим примером пошао је и кнез Лазар. Кнез Лазар желео је да изглади двадесетогодишњи спор с Византијом и да ослободи српску цркву анатеме. Посланство у црним ризама, стари монах Исаија, поп Никодим Грчић, који је имао да буде „толкователь", бивши светогорски прот Теофан, Силвестар и Нифон, оде да моли византиски патријаршиски двор да опрости покојном српском цару Душану што се тешко огрешио, прекршио традиције и обишао цариградску цркву. Посланство је свратило уз пут и код удовице првог српског цара Јелене, монахиње Јевгеније. И византиски цареви, Јован и Манојло, и патријарх Филотеј, дочекаше лепо српско посланство, скидоше тешку клетву с мртвог цара и патријарха и признадоше (1375) српску патријаршију.[3]

1 Mon. Hung. II, 135—7

2 Деспот Ђурађ Бранковић I Београд, 1907, 5

3 Н. Дучић, Животопис старца Исаије (Гласник 56, 1884, 67—8, 75—6; Данило 382). О овом измирењу цркава в. и Руварац, О кнезу Лазару, 1888, 134—8. У расправи „Le patriarcat de Peć a-t-il été reconnu par l'Eglise de Constantinople en 1375?" (у Mélanges Charles Diehl, I, 171—5) Михаило Ласкарис расправља да ли је византиска црква признала српску патријаршију приликом изми-

У том измирењу ја бих гледао тежњу да се Византија и Србија нађу на једном фронту.

* * *

У барској архиепископији јавио се као архиепископ Јован, али је он суспендован с положаја и дужности барског архиепископа и премештен (1371), а архиепископов положај предат је дривастанском епископу Јовану, те папа моли Баошиће[1], да овог Јована помажу. Међутим, и поред изричне папине наредбе, архиепископ Јован остао је у Бару[2]. Барски архиепископ Јован имао је једну аферу. Када је после смрти дривастанског епископа Дионисија тај положај заузео Доминик, архиепископ Јован истерао га је и поставио, како се причало потплаћен, свог пријатеља Јована званог Црног из породице Лурси[3]. После папине интервенције, Доминик је враћен на стари положај.[4]

Гргур XI заинтересовао се за прилике у Дубровнику. Он је знао (у фебруару 1373) како је Дубровник у близини јеретика и шизматика: католици се тамо придржавају светих канона, поштују цркве, манастире и црквена лица, док су јеретици и шизматици против католичке вере и цркве. Папа препоручује вернима да помогну свога архиепископа и устану против јеретика и шизматика[5]. Све то сведочи да је у Дубровнику и околини било много православних, које је папа гледао, као увек, уосталом, да придобије за своју веру и цркву.

* * *

Као и његови претходници, тако је и Гргур XI показао

рења 1375. Он наводи да ни Далов настављач у биографији патријарха Јефрема, ни животопис старца Исаије не помињу нигде да је патријаршиска титула била призната поглавару српске цркве и да оба извора говоре само о уједињењу грчке и српске цркве. Ласкарис се позива на „Ектезис неа“, канцелариски приручник, у коме се налазе протоколске формуле писама цариградске патријаршије. Тај приручник редигован је, датум је изван сваке сумње, у септембру 1386. У том приручнику формула писама цариградске патријаршије за апострофирање поглавара српске цркве, је: „архиепископ Пећи и српских страна“.

Ласкарис и сам признаје да се поглавар српске цркве потписивао и називао патријарх. Он само напомиње да га византиска црква не ословљава патријаршиском, него архиепископском титулом. Али сем овог формулара, ми немамо никаквих директних доказа да цариградска патријаршија није признала српског патријарха. Поглавар српске цркве потписивао се патријарх. За српску цркву и српски народ и званично и незванично поглавар је био патријарх. Ласкарисова комбинација, ма колико била сугестивна, није довољно убедљива, да се из ње доносе сигурне конклузије да ли је цариградска патријаршија признала српску патријаршију.

1 Mon. Slav. 277. Упор.: 288, 292. 1374 обавестио је папа поводом исте ствари и Карла Топију „великог кнеза“ Албаније (Ibid. 292).

2 Šufflay, Ill. alb. Forsch. I, 247

3 Mon. Slav. 273, Šuiflay, Ill. alb. Forsch. I, 246

4 Mon. Slav. 276—7

5 Ibid. 282—4

од првих дана свога понтификовања интереса за Босну. Папа шаље писма и инструкције калуђерским редовима, викарима, епископима, мађарском краљу босанском бану — све у циљу сузбијања и уништења јеретика. Босна је пуна јеретика и шизматика, од којих је већ велики део преобраћен у католичку веру. Папа моли све од највиших до најнижих да се својски заузму за преобраћање у католичанство проповедима, животом, обичајима, литературом ит.д.

Из папиног одговора на питање свештеника Бартола види се да је у Босни било три вере: католичка, православна и патаренска. По том извештају прилике у Босни нису биле идеалне. Православно свештенство не само да је било ниске културе, него насигурно није знало да ли је било крштено. Патарени су склапали бракове под карактеристичком погодбом „ако жена буде добра и верна". Латински и немачки трговци јавно су држали наложнице на саблазан вере.[1]

Папски извештаји из тих дана говоре да је у Босни било мало католика. Папа се јада своме викару и фрањевцима у Босни, да су тамошњи становници сви скоро сами шизматици и јеретици. У крајевима Босне према Угарској, као и у Блажују (недалеко од Сарајева) и у многим другим местима помешани су шизматици и јеретици с хришћанима. Тамо нити су одељене парохије, нити парохијално свештенство. Због тога становници тих места живе без хришћанских доктрина и обреда. Потребно би било да се почне с пропагандом и на тај начин учини, да се у тим крајевима шизматика, јеретика и неверника католици потпуно разликују. Желећи спас тих душа, папа препоручује и дозвољава фрањевцима, да у Блажују и другим местима формирају своје парохије, свештенство и све што је потребно[2].

У једном писму фрањевцима папа препоручује да гледају да врате шизматике на пут истине католичанства и да их поуче спасу. Нека се потруде да то учине и међу Власима шизматицима, који станују на испашама по колибама, пасући стоку, а којих има врло много[3]. Треба се бринути, пише папа, за спас њихових душа, као што се и сам папа брине. Нека фрањевци подигну капеле и све што је потребно по Босни и

1 Rački, Rad VIII, 134
2 Cod. Dipl. XIV, 494
3 Познато је да је и у Босни било Влаха прилично одавно, иако се они изворно помињу релативно доцкан. Белешке о босанским Власима прикупио је у својој докторској дисертацији Миленко С. Филиповић (Етничка прошлост нашега народа у околини Високог (у Босни) Београд, 1928, 18—26). Важно је да папа, шаљући инструкције фрањевцима у Босни, зна да у Босни има много Влаха и да су ови шизматици. Ово је занимљив податак да су Власи православни, јер их Курија тако третира. Ако се узме да термин Влах означава пастира, а то се уосталом изрично помиње у папиној инструкцији, ово сведочи да је Курија била обавештена о повећем броју православног живља на подручју Босне.

на мађарској међи, око Карансебеша и Велике Влашке, а папа им је вазда наклоњен[1].

Раду фрањеваца излазило се на сусрет и подизане су католичке капеле и цркве. Тако је мачвански бан Никола Гара подигао место фрањевцима за становање у калочкој дијецези, која је на домаку рашких шизматика.[2] Мачвански бан Иван Хорват подигао је и дао фрањевцима манастир, како би они могли да проповедају слово Божје шизматицима и патаренима и да их присаједине правој католичкој вери.[3] Фрањевци су добили „у области планине Рудника" (fori Roinich), која је „племића" Николе Алтомановића једно место такође[4]. Непознато је која је била првобитна област којом је управљао Никола Алтомановић, ни хронологија његовог избијања као самосталног господара. Први трагови о њему потичу с краја 1366, а средином 1367, већ је био господар Рудника[5], где је можда и ковао новац[6]. Ову околност да је Никола Алтомановић дозволио да се у Руднику подиже католички манастир, Ћоровић објашњава Алтомановићевом намером да дође до српског престола[7].

Рад је имао успеха. Папа је био врло задовољан радом и успехом фрањеваца у Босни, Бугарској и Влашкој[8], а желео би да се подигну још и неке цркве у области Книна, Врбаса и Саве[9]. Босански викар, са своје стране, молио је папу[10], да му се дозволи да у области Босне растера оне, који живе ванбрачно, да напусте своје наложнице, или да се венчају с њима. Тих хришћана који живе ванбрачно има доста у области званој Цетина, суседној Босни. Нека проповед фрањеваца, који су достојни да ово врше и спречавају у Цетини, буде пропаст за оне невернике који неће да напусте своје наложнице.

* * *

И сам бан Твртко био је пријатељски расположен према католичкој вери. Он је издао 8 децембра 1374 листину епископу Петру у Илијинцима.[11] Том листином Твртко је уступио босанском католичком епископу у посед Јелшавицу и Дубницу, што је и сам папа потврдио. „Из те повеље... дознајемо... да се око тога времена или те године бан Твртко оженио и да га је венчао поменути бискуп Петар, те баш поводом своје женидбе и вјенчања тога и дарује он бискупу том неку своју земљу."[12]

Питање да ли је Твртко био католик или православац

1 Mon. Hung. II, 140
2 Mon. Slav. 278-9; Cod. Dipl. XIV. 432-3; Fermendžin 39
3 Mon. Slav. 308
4 Mon. Hung. II, 116; Fermedžin 38
5 Мих. Јов. Динић, О Николи Алтомоновићу Београд, 1932, 8
6 Ibid. 22
7 Краљ Твртко 34
8 Mon. Hung. II, 147
9 Bull. Franc. VI, 1343
10 Ibid. 1489
11 Fermendžin 40
12 Гласник Зем. Муз. VI, 239

врло је интересантно и двојако тумачено у историографији. Фарлати, Гебхард, Шимек, Рачки, а у најновије време и Глушац изјаснили су се да је Твртко био православне вере. Руварац је, међутим, тврдио да је Твртко био католик. Ево због чега: 1) што се „дијак његов Дражеслав у датирању листина и повеља... држи начина римске западне цркве"; 2) што у једној листини напомиње, да је издаје у присуству босанског епископа „spiritualis patris nostri"; 3) што је у свом двору у Трстивници саградио био цркву Св. Гргуру и што себе назива „раб Божји и светаго Гргура"; 4) што је његов брак с Доротејом благословио католички епископ. На основу тога Руварац резимира овако: „Ја, дакле, држим да је Твртко крштен и од своје мајке Јелене Шубићеве васпитан у вјери католичкој и да је и као бан и као краљ остао католик све до своје смрти. Но да ли је он био добар и ревњив католик, то је друго и такво питање које се мене не тиче."[1] Уз Руварца пристали су Шишић[2], Ћоровић[3] и М. Филиповић.[4]

Међутим, кад је реч о Твртковој вери, онда се на сваки начин мора указати на писмо папе Урбана V, о коме смо на свом месту говорили, ма колико тенденциозно оно било, где се пише да је Твртко јеретик. Ту може да буде истине[5]. Још нас једна ствар колеба, да не примимо с пуно уверења тврђење, да је Твртко био католик. Он се крунише за краља у Милешеву, на гробу Св. Саве[6]. А зна се ко је Св. Сава и шта

1 Гласник Зем. Муз. VI, 619-20

2 Гласник Зем. Муз. XV, 321

3 Краљ Твртко 93

4 Етничка прошлост нашега народа у околини Високог 37

5 Ћоровић (Краљ Твртко 30) за то писмо каже: „Оно је чак могло изгледати наивно, јер је одавало једну лаковерност која је била по мало комична".

6 О питању времена и места Тврткова крунисања за краља постоји читава литература. Изворно се нигде не помиње ни кад се ни где се Твртко крунисао. Орбини је забележио (Il regno degli Slavi 358) да се Твртко крунисао у Милешеву. Сам Твртко у повељи Дубровчанима од 10 априла 1378 (Стојановић. Повеље и писма I₁, 76) дословно каже ово: „... и идох в србскују земљу и тамо шдшу ми венчан бих... на краљевство". Владимир Ћоровић расматрао је питање Тврткова крунисања (Краљ Твртко 40-2) и изнео је прихватљиве доказе да се Твртко крунисао у манастиру Милешеву. Чудно је само зашто Твртко у својој повељи од 10 априла 1378 изрично помиње да је ишао у српску земљу ради крунисања. Милешево је у то доба било у Твртковој власти. Или се жели да прецизира ужи појам Босне и ванбосанских територија, или се хоће нарочито да подвуче како се круна добија на подручју српске земље, која има за собом велику и славну политичку традицију.

У питању кад се Твртко крунисао краљевском круном мишљења су била подељена. Све до публикације Јиречекових „Српских споменика" (Споменик XI, 1892) сматрало се да је Твртко крунисан 1376. Јиречек је са сигурном изворном базом (Споменик XI, 37—8) помакао Твртково крунисање у 1377. Од тада су сви примили 1377, док су неки покушавали да тај догађај временски још ближе одреде, те су узимали да се то десило у лето 1377 (Јиречек II, 85, Dr. Milan Prelog, Poviest Bosne 35, Владимир Ћоровић, Краљ Твртко 40), док је Шишић узимао (Гласник Зем. Муз. XV, 1903, 325 ид.) да је крунисање било између 23 фебруара и 18 октобра те 1377 године.

Последњи је претресао ово питање Мих. Ј. Динић, једном узгред

он значи за православље. Хоће ли неко од православних свештеника да крунише католика на гробу православног архиепископа и оснивача православне српске архиепископије?! Тешко. То је Средњи век, а вера у Средњем веку, са свим изузецима, значи много. У сваком случају, ми данас немамо ни један убедљив документ који би нас одвео на прави пут,

---

(О Николи Алтомановићу 37) и једном у посебној расправи (О крунисању Твртка I за краља — Глас CXLVII, 1932, 135—46). Динић наводи један запис из књиге Debita Notariae од 24 септ. 1378. То је потврда Твртковог посланика протовестијара Ратка да је примио светодимитарски доходак за 1378 годину за рачун Твртка, „Bani Bosne et Regis Rascie" за прву годину његовог краљевања, „qui complebitur in isto festo sancti Demetrii nunc proxime futuro" (Динић I. с. 137). Позивајући се на околност да су се владари династије Немањића, у колико сигурно знамо, крунисали на дан каквог важнијег празника, Динић претпоставља да је и Твртко пошао за примером Немањића и да се крунисао на Митров-дан. Динић узима у обзир околност, да се српски доходадак тек од краља Драгутина исплаћивао о Митровдану, а Твртко је баш преко Драгутина био у родбинским везама с Немањићима. Динић помиње и околност да се Драгутинова кћи Јелисавета венчала с Твртковим стрицем негде око Митров-дана 1284. Затим Динић наводи и да је светодимитарски доходак за 1377 исплаћен Ђури Баошићу.

Запис на који се Динић позива, тако ја схватам, каже да Твртко, прима светодимитарски доходак који се исплаћује о Св. Димитрију, и ускоро ће се навршити (complebitur) рок баш о Св. Димитрију, т ј. рок за исплаћивање, а не година Твртковa крунисања. И Твртко је, вели се ту, дигао светодимитарски доходак за прву годину свога краљевања, која се навршава 24 септембра 1378 године, иако би доходак требало платити тек о Митров-дану. Стога се и каже да ће се рок исплате навршити тек у исти дан Св. Димитрија, а ти, пошто се навршила година краљевања, то је Твртко подигао свој доходак.

Још један временски најближи податак уноси светлост у питање кад је Твртко крунисан. То је писмо трговца Радича, упућено почетком новембра 1377 кнезу и дубровачким судијама, којим јавља како није могао, услед прилика, да испуни своје обавезе (Споменик XI, 138). Послао је, пише Радич, курира са писмом из Подвисокога 18 октобра (1377). Курир је, међутим, био нападнут и опљачкан у Пориму и вратио се натраг у Подвисоки. И Твртко је био с војском у Подвисоком, па је и Радича приморао да му се придружи. Твртко је био, дакле, с војском. Динић је узео да је Твртко тада кренуо на крунисање и да околност што се ту помиње војска „не мора да значи да је Твртко кренуо у рат" (I. с. 141). Прво је писмо, дакле, Радичево изгубљено (оно од 18 октобра); у другом писму, овоме од првих дана новембра, Радич помиње два пута Твртка као „Io re" (Споменик XI, 38). Ја се питам: зар не би Радич о догађају, који се десио само десетак дана пре но што он пише у Дубровник, написао више? Зар не би он рекао да га је Твртко зауставио и приморао с њим да пође зато што иде на крунисање и зар не би то баш био разлог који би га више и јаче правдао пред дубровачким судијама, него ма који други?! И зашто би, и то се питам, Твртко приморавао Радича да му се придружи кад се ради о једном таквом чину као што је крунисање? Та околност да се Твртко ту помиње као краљ, и то не као краљ од пре неколико дана, него просто као краљ ,несумњиво сведочи да се крунисање десило пре, да се у Дубровнику већ знало да је Твртко краљ.

Све ме то одводи од Динићеве комбинације да вежем Твртково крунисање за Митров-дан. Мени изгледа да она белешка од 24 септембра говори за други датум, да она говори о годишњици Твртковa кру-

који би сигурно и поуздано решио ово спорно питање, које остаје још увек отворено[1].

Твртко је био према патаренима врло толерантан. То је, уосталом, његова чисто унутрашња политика, коју Рачки објашњава тиме „што је бан Твртко вјерозаконске одношаје у својој земљи мотрио с државничког гледишта", те су и патарени у његовој држави „уживали потпуну вјерозаконску и грађанску равчоправност".[2] Твртко је исто тако био толерантан и према католицима и Ћоровић тачно објашњава ту толеранцију према католицима потребом за мађарском помоћу.[3]

Дугогодишњи босански католички епископ Петар Шиклоши постављен је 23 јануара 1376 за ђурског архиепископа; на место босанског епископа дошао је (1376) Доминик.

* * *

У Авињону на Курији одигравају се крупни догађаји, стварају се нове жеље и кују се нови планови. По угледу на свога претходника и Гргур XI помишља озбиљно да врати папску столицу у Рим . Он је ту св ју жељу убрзо изјавио и почео је да се спрема. На глас да се папа одлучио на тај корак, устала је читава Француска, не желећи да изгуби папу. Понова стара ствар: савети и молбе, преклињања ... „Не само да не треба да идете", говорили су тада папи, „него да сте у Риму, требало би да дођете овамо"[4]. Французима, очевидно је, није ни мало било право. И сам Гргур изјавио је био, да га је жао што мора, иако Француз, да напусти замљу у којој је рођен[5]. Гргурову жељу за повратак прихватила је у то доба добро позната Св. Катарина од Сиене. Страховито нерасположена против Авињона[6], она је

нисања, а уз то има још један разлог који ми изгледа прихватљив и вероватан, да Твртково крунисање вежем за 24 септембар. 24 септембра умро је први крунисани српски краљ Стеван Немањић и разумљиво је што Твртко у својој личности васкрсава поновним крунисањем краљевину на дан смрти првог српског краља, чију титулу и сам узима. Веза још и у томе постоји што је Милешево подигао син првог српског краља.

Да додам још да се Твртков поход с војском, о коме говори Радич, може да односи и на Твртkову офанзиву према Ђурђу Баошићу (Ћоровић, Краљ Твртко 40) и да не мора да буде у вези с Твртковим крунисањем.

1 Да напоменем да околност што Твртко зове босанског епископа „нашим духовним оцем" не значи ништа. И Стефан Немањић обећао је (1199) папи »свом духовном оцу« да пошаље посланике (Mon. Slav. 6), па, ипак, нико не сматра данас да је Стефан био католик. Ни начин датирања, што се Руварцу чинило као разлог да је Твртко католик, није никакав доказ. Босанске повеље и писма, све без разлике, датирала је босанска канцеларија годином од Христовог рођења — Миодраг Ал. Пурковић, Датирања у домаћим српским изворима средњега века (Гласник проф. друштва XIII 8, 1933, 741—2)

2 Rad VIII, 128

3 Краљ Твртко 29

4 Mollat 124—5

5 Mirot 60

6 Gregorovius 446

позивала папу да реформира цркву и да се врати у Рим. Најзад, Гргур дефинитивно одлучује да пође из Авињона, на опште незадовољство краља и свих Француза.[1]

Тринаестог септембра 1376 папа је ушао у лађу која је имала да га однесе далеко од Авињона, папске резиденције пуних седам деценија. Папа се сад дефинитивно враћа на старо огњиште, у град за који је папство везано историјом, прошлошћу, традицијом и радом. Папским одласком из Авињона убијен је утицај француског краља на врховног црквеног поглавара. Папа је дошао у Рим. Једна историска епоха завршена је.

Папа је дошао прво у Марсељ, а одатле једног октобарског дана 1376, „када се некад није видело толико суза, плача и јецања", папа крену из Марсеља. Брод је клизио по води, једра су се лепршала; папа, узбуђен, заплакао је у том тренутку за својом родном грудом, коју напушта. Сам пут био је тежак и непријатан. Неповољни ветрови стварали су велике буре, поцепали једра, покидали ужета, поломили катарке — као да се све заверило да казни папу као неког тешког грешника што напушта Француску. Најзад, после дугог и напорног путовања, папа уђе у Рим кроз капију Св. Павла 17 јануара 1377.[2] У Риму је остао до своје смрти (27 марта 1378).

Гргуром XI завршава се авињонско папско доба.

После смрти последњег авињонског папе Гргура XI, скупили су се кардинали да бирају новог папу. Као толико пута до тад, кардинали су били подељени. Помамна светина активно је учествовала. Римом су се орили усклици: „Папу Римљанина, или смрт кардиналима!" На дан заседања небо се јако наоблачи, силна бура беснела је над Римом, олуја је ломила дрвеће, с треском су ударали громови. Разјарена маса нанела је дрва око зграде где се заседавало и очекивала моменат да потпали. У чуду, притешњени жељом јавног мњења, кардинали изабраше (8 априла 1378) Бартоломеја Пријањанија, архиепископа Барија, некада нотара папе Гргура XI, који узе име Урбан VI[3].

У Француској, међутим, опозиција, незадовољна избором и личношћу новог папе, не признаде избор папе у Риму и изабра за папу Робера из Женеве, који узе име Климент VII. Тако католичка црква доби два папе, од којих је сваки тврдио да има већа и основанија права. Настаје четрдесетогодишња унутрашња борба у цркви, која је створила познату шизму. Папе су се ставиле један против другога. Затим се, у току борбе, узајамно проклеше, па не само то, него про-

---

1 Gregorovius 464

2 О припремама за пут, правцу пута и тешкоћама на њему опширно: Kirsch, XIX — XXXII; Gregorovius 465—6; Mollat 127.

3 Paul Maria Baumgarten, Von der apostolischen Kanzelei, Köln, 1908, 109

клеше и верне и следбенике који су били уз папе. И тако је у једном извесном моменту читав католички свет био анатемисан.

И даље су папе, или како су их назвали „противпапе", становале још неко време у Авињону, али њих католичка црква није никад признала за папе. Уосталом, даље расматрање догађаја не улази у овај опсег и није предмет нашег расправљања.

ЗАКЉУЧАК

Бацимо ли поглед на седамдесетогодишњи боравак и рад папа у Авињону и потражимо ли оно чиме се ово доба одликује, можемо, углавном, уочити ово: Српски владари прве половине 14 века продужили су били политику својих претходника, политику наслањања и одржавања добрих веза с Папском куријом. Српски краљеви излазили су у три маха пред Курију са жељом да пређу у католичку веру, да се ставе под папско окриље. Спровођена је врло жива и тесна сарадња. Није се само знало у коликој су мери те везе искрене и да су српски владари излазили својим предлогом за прелазак у католичанство силом прилика и околности. Тежак положај у коме су се налазили српски владари у извесним моментима, диктирали су да се поведу преговори с пуно обећања папи. Тежње за ближом везом и преговори с Куријом јављали су се онда када је Србија била притешњена. Курија је увек давала утисак да схвати обећања српских владара искрено и озбиљно се заузимала да се приведе крају жеља српских владара. Слати су легати у Србију с детаљним инструкцијама.

Политика српских владара према Курији била је неискрена. Таква политика, под онаквим условима какве је хтео и постављао папа, била је немогућа и за време и за прилике. Српски владари нису могли да изиђу на сусрет папиним жељама. А то се превиђало на Курији. Тамо се није схватало да Србија не може кренути оним путем којим је желела Курија. Рад оснивача и изградитеља онога што се зове Српска држава средњега века показала је у првим деценијама 14 века већ крупне и видљиве своје резултате. И верско питање било је решено и управљено својим током. Требало би то мењати. А то је било немогуће. Требало би ударити на клир у првом реду. Клир, међутим, био је не само солидна организација, која је за собом имала више од сто година рада и традиције, него је високи клир у старој српској држави претстављао јак, важан, утицајни фактор с којим је владар морао да рачуна. Српски владари су то врло добро осећали.

Српски владари 14 века били су далеко од стварне, озбиљне и искрене намере, да отпочну сарадњу с Папском куријом под условом преласка у католичанство. Српски влада-

ри имали су иза себе православни клир, који је имао своје одређене погледе и на православље и на католичанство и на свој значај, улогу и утицај на политички живот. Погрешно је истицао Светозар Никетић (Гласник XXVII, 121—2), да су српски владари често били готови „предати се папи у руке заједно с црквом“. Можда на први поглед, с обзиром на обећање и предлоге, али у истини све је то било врло далеко од предавања папи у у руке заједно с црквом. То је била политика, покушај да се отклони моменгална ситуација.

Папе су у неколико махова устале отворено против српских владара. Кад није изгледало да се српски народ може придобити за католичку цркву и католичку веру лепом речи, мирним путем, проповедима — онда се давала иницијатива за склапање савеза и заједничку акцију оних који би пошли на Србију. С колико пажње и труда храбри папа мађарског краља или албанаске кнежеве, кад допру до њега гласови о каквом покрету, чији је циљ био борба с рашким „шизматичким“ краљем!

Када су се Турци појавили на европско земљиште, када су постали озбољна опасност, Курија није схватила јасно значај Турака на Балкану. Тамо није било довољно јасно и одрађено шта то значи. Када је цар Душан затражио папску заштиту и помоћ да пође против Турака, Курија је претпоставила своју полигику и циљ Турцима. Курија је желела да српски цар и српски народ приме католичку веру и губила се у том питању, место да решава турско питање. Курија је улазила у преговоре са српским владарима са чисто црквеном политиком, српски владари улазили су са чисто политичким побудама под верским изговором. Курија је хтела да придобије српски двор за своје верске циљеве; српски двор хтео је да придобије Курију за своје политичке сврхе.

* * *

Босна је за све време папског боравка у Авањону била предмет особите пажње. С гледишта вере о њој се бринуо папа; с гледишта политике — мађарски краљ. У Босни богомилски покрет био је јачи него икада. Богомилство прокламовало је независност и самосталност свога „босанског“ бана и своје „босанске“ цркве. Богомилство у Босни било је брана од мађарских аспирација. И политака Курије и политика мађарског двора према Босни била је: створити од Босне католичку замљу потчињену мађарској круни.

Богомилство је имало за собом босанске масе. О томе сведоче папске инструкције и тежња Курије да се ради на придобијању „јеретичког“ и „шизматичког“ босанског живља. А то су били они који нису припадали католичкој вери. Папска курија у Авањону развила је огромну агитацију у Босни, једну од највећих и најозбиљнијих, за које се зна. Поред

фрањевачких и доминиканских мисионара и инквизитора, поред папиних наређења да се у раду не избегава ни оружана сила — Курија је у Босну слала најспособније људе, људе научене, спремне, који су имали најистакнутије полажаје — Фабијан, Герард Одонис, Перегрин Саксонац. Калуђари фрањевци и доминиканци долазили су у Босну да „сузбијају јерес", „да спасавају ружу од корова", да инквизицијом шире веру за коју се тврдило да је „права вера", „вера изван које нема спаса", „вера Богу најмилија".

И кад се погледа обимност и озбиљност рада и резултати, види се да та политика није успела и да није дала оне резултате које је очекивала Курија после савесног, на широко замишљеног и с много труда спровођеног рада у Босни. Ово потврђује две ствари: Курија није била способна да ово спроводе и Босна није била терен на коме је ово могло да се спроведе. Босна је успела да се добрим делом одупре највећој папској акцији у Босни и католичансто се у целини и потпуности у Босни није учврстило.

Политика авињонских папа изгледа у главном оваква: Посматрана по раду, идејама, жељама — она је несумњиво позитивна; по резултатима и успеху — она је скоро потпуно негативна. Два главн циља: придобијање српског владара и преко њега и народа за католичанство и успостављање католичанства у српским земљама остало је без резултата; рад на сузбијању и ништењу богомилске вере у Босни — исто тако. А то су била два најкрупнија питања која су занимала Папску курију у Авињону.

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

I ИЗВОРИ

Acta Alb.	Dr. Ludovicus de Thallóczy, Dr. Constantinus Jireček et Dr. Milan Šufflay, Acta et diplomata res Albaniae mediae aetatis Windobonnae I 1913, II 1918
Adam	Kohler, Recueil des historiens des croisades — Documents armeniens II Paris 1906
Anonymi descriptio	Dr. Olgierd Górka, Anonymi descriptio Europe orientalis Cracoviae 1916
Bull. Fran.	Eubel, Bullarium Franciscanum sive Romanorum pontificum constitutiones V Romae 1898
Cod. Dipl.	T. Smičiklas, Codex Diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae VIII—XIV Zagreb 1910—1916
Fermendžin	P. Eusebius Fermendžin, Acta Bosnae potissimum ecclesiastica (Mon. spect. hist. Slav. Mer. XXIII) Zagrabiae 1892
Ill. sacr.	Daniel Farlati, Illirici sacri III—VIII 1765—1819
Listine	Sime Ljubić, Listine o odnošajih između Južnoga Slovenstva i Mletačke Republike I Zagreb 1868
Mon. Hung.	Augustin Theiner, Vetera monumenta historica Ungariam sacram illusrtrantia I—II Romae 1859—60
Mon. Rag.	Monumenta Ragusina—Libri Reformationum I—V Zagrabiae 1879—97
Mon. Slav.	Angustin Theiner, Vetera monumenta Slavorum Meridionalium historiam illustrantia I Romae 1863

Orbini	M. Obini, Il regno degli Slavi Pesaro 1601
Rastić	Chronica Ragusina Junii Resti, digessit Speratus Nodilo (Mon. spect. hist. Slav. Mer. XXV) Zagrabiae 1893
Raynaldus,	Raynaldus, Annales ecclesiastici IV—VI Lucae 1749—50
Schwandtner	Joanis Georgii Schwandtneri, Scriptores rerum Hungaricarum Vindobonnae I 1747 III 1748
Vitae paparum aven.	G. Mollat, Vitae paparum avenionensium I Paris 1914
Данило,	Животи краљева и архиепископа српских написао Данило и други, издао Ђ. Даничић Загреб — Београд 1866
Јиречек К.,	Споменици српски (Споменик XI, 1892)
Новаковић Стојан,	Законик Стефана Душана цара српског² Београд 1898
Новаковић Стојан,	Законски споменици српских држава Средњега века Београд 1912
Петковић Д-р Влад.	Старине Београд 1923
Стојановић Љуб.,	Стари српски записи и натписи I—III Београд 1902 — 1905
Стојановић Љуб.,	Стари српски родослови и летописи Београд — Ср. Карловци 1927
Стојановић Љуб.,	Старе српске повеље и песме I_1 Београд — Ср. Карловци 1929
Убичини А.,	Уговор о пријатељству склопљен међу Карлом Валујским и посланицима српског краља Уроша (Гласник XXVII, 1870)
Цамблак,	Живот Стефана Дечанског написао Григорије Цамблак, издао Шафарик (Гласник XI, 1859)

II ЛИТЕРАТУРА

Batinić fra Mijo	Djelovanje franjevaca u Bosni i Hercegovini I u Zagrebu 1881
Brun Robert	Avignon au temps des papes Paris 1928

Buchon J. A.	Recherches et materiaux pour servir à une histoire de la domination française aux XIII, XIV et XV siècle dans les provinces demembrées de l' empire grec I Paris 1811
C. P.	Les papes français Tours 1901
Camau Emile	Papes et antipapes à Avignon Paris 1926
Diehl Charles,	Fugures byzantines II Paris 1908
Doelinger Ignace de	La papoté, son origine au moyen âge et son developpement jusqu' en 1870 Paris 1907
Ducange Charles	Histoire de Constantinople sous les empereurs français Paris 1657
Forot V.	Comment on a fait les papes? Paris 1907
Gavrilovitch M.	Ouroche II Miloutine, roi de Serbie, et Charles de Valois (La petrie serbe 6, 1917)
Gay Jules	Le pape Clement VI et les afferes d'Orient (1342—1352) Paris 1904
Gregorovius	Geschichte der Stadt Rom im Mittelalter VI[6] 1903
Gruber Dr. Dane	Dalmacija za Ludovika I (Rad CLXVI—VIII, 1906)
Jelenić Dr. Julijan	Kultura i bosanski franjevci Sarajevo 1912
Jelenić Dr. Julijan	Biobibliografija franjevaca Bosne Srebreničke I Zagreb 1925
Jelenić Dr. Julijan	Problem dolaska franjevaca u Bosnu i osnutka Bosanske vikarije (Nova Revija V Split 1926)
Jireček Dr. Konstantin	Die Handelsstrassen und Bergwerke von Serbien und Bosnien während des Mittelalters (Abhandlungen der könig... böhm. Geselschaft Wiss. VI Folge 10 Bd.) Prag 1879
Jireček Dr. Konstantin	Die Beziehungen der Ragusaner zu Serben unter Car Uroš und König Vlkašin (Separatabdruck aus den Sitz. der. kön. böhm. Geselsch. der. Wiss.) Prag 1885

Jireček Dr. Konstantin	Das Gesetzbuch des serbischen Caren Stephan Dušan (Archiv für slavische Philologie XXII, 1900)
Jireček Dr. Konstantin	Dohodak stonski (Zbornik u slavu V. Jagića) 1908
Jireček Dr. Konstantin	Važnost Dubrovnika u trgovačkoj poviesti srednjeg vieka (prevod Dr. Cvietkovića) Dubrovnik 1915
Jireček Dr. Konstantin	Scutari und sein Gebiet im Mittelalter (Illirisch-albanische Forschungen I) München u. Leipzig 1916
Jorga N.	Latins et Grecs d' Orient et l' établissement des Turcs en Europe (Byzantinische Zeitschrift XV, 1906)
Kirsch Dr. Karl Peter	Die Rückkehr der Päpste Urban V und Gregor XI von Avignon nach Rom Paderborn 1898
Klaić Vjekoslav	Poviest Bosne do propasti kraljevstva—u Zagrebu 1882
Klaić Vjekoslav	Bribirski knezovi od plemena Šubića do godine 1347 Zagreb 1897
K(ohler) CH(arles)	Quel est l' auteur du Directorium ad passagium faciendum? (Revue de l' Orient latin XII, 1911)
Lascaris Michel	Le patriarcat de Peć a-t-il été reconnu par l' église de Constantinople en 1375? (Mélanges Charles Diehl 1931)
Le-Roulx-Delaville	La France en Orient Paris 1885
Marković Dr. Ivan	Slaveni i pape dio II Zagreb 1904
Mirot Léon	La politique pontificale et le retour du Saint Siège à Rome en 1376 Paris 1899
Mollat G.	Les papes d' Avignon[6] Paris 1930
Morouville H.	Les projets de Charles de Valois sur l' empire de Constantinople (Bibliothèque de l' école des chartes LI, 1890)
Petit Joseph	Charles de Valois Paris 1900
Petković Dr. Vlad.	„Loza Nemanjića“ u starom živopisu srpskom (Narodna Starina II, 1923)
Rački Dr. Franjo	Bogomili i patareni (Rad VII, VIII, 1869)

Ruvarac I.	Kleinigkeiten zur Geschichte der Balkanhalbinsel (Archiv f. slav. Phil. XVII, 1895)
Stanojević St.	Bračni ugovor srpske kraljice Konstance (Narodna Starina II₄, 1923)
Strohal Dr. Ivan	Pravna poviest dalmatinskih gradova I Zagreb 1913
Strohal Dr. Ivan	Statuti i reformacije grada Trogira (Mon. hist. jur.Slav. Mer. X, 1915)
Šišić Dr. F.	Studije iz bosanske historije (Glasnik Zem. Muzeja XV, 1903)
Šufflay Dr. Milan	Pseudobrocardus (Vjesnik zemaljskog arkiva XIII, 1911)
Šufflay Dr. Milan	Die Kirchenzustände im vortirkischen Albanien (Illirisch — albanische Forschungen I 1916 = Vjesnik zem. arkiva XVII, 1915)
Šufflay Dr. Milan	Srbi i Arbanasi Beograd 1925
Thallóczy Dr. Lj.	Prilozi k objašnjenju izvora bosanske historije (Glasnik Zemaljskog Muzeja V, 1893)
Глушац Д-р Васо	Средњевековна босанска црква (Прилози IV, 1924)
Голубинскиј Е.	Краткиј очерк истории православних церквеј Москва 1870
Грујић Д-р Рад.	Конавли под разним господарима од XII до XV века. (Споменик 66, 1926)
Грујић Д-р Рад.	Краљица Теодора, мати цара Душана (Гласник скопског научног друштва I, 1926)
Динић Д-р Мих.	Стефан Драгутин, rex Serbiae (Гласник историског друштва у Новом Саду IV₃ 1931)
Динић Д-р Мих.	О Николи Алтомановићу Београд 1932
Динић Д-р Мих.	О крунисању Твртка I за краља (Глас CXLVII, 1932)
Зечевић Л. Милош	Ратовање Војислава Војиновића са Дубровником Београд 1908
Јиречек Константин	Историја Срба I-IV Београд 1922—1925

Костић К. Н. и Станојевић Ф. Ар.	Краљ Стефан Драгутин Београд 1899
Костић Мита	Зашто је основан словенско глагољашки манастир Емаус у Прагу? (Гласник скопског научног друштва II, 1927)
Ласкарис Михајло	Византиске принцезе у средњевековној Србији Београд 1926
Марковић Василије	Православно монаштво и манастири у средњевековној Србији Ср. Карловци 1920
Марковић Петар	Односи између Србије и Угарске (1333—1355) (Летопис матице српске 221—223, 1903—4)
Мијатовић Чедомир	Балшићи (Гласник 49, 1881)
Мијатовић Чедомир	Једно велико питање (Отаџбина XXVIII, 111, 1891)
Никодим епископ	Стон у средњим вековима Дубровник 1914
Новаковић Стојан	Хрисовуљ цара Стефана Душана гробу мајке му краљице Теодоре (Споменик IX, 1891)
Новаковић Стојан	Срби и Турци XIV и XV века Београд 1893
Новаковић Стојан	Неколика тежа питања српске историје (Годишњица XXXI, 1912)
Поповић Н. Аврам	Горњи Ибар средњега века (Годишњица XXVI, 1907)
Радонић Јован	Западна Европа и балкански народи према Турцима у првој половини XV века Нови Сад 1905
Радонић Јован	О деспоту Јовану Оливеру и његовој жени Ани Марији (Глас XCIV, 1914)
Руварац Иларион	Краљице и царице српске (Матица III, 1868)
Руварац Иларион	О кнезу Лазару Нови Сад 1888
Руварац Иларион	Катарина, кћи Твртка I бана (од 1353 до 1377) и од 1377—1391 краља босанскога (Гласник Зем. Муз. III, 1892)

Руварац Иларион	Двије босанске краљице (Гласник Зем. Муз. V, 1893)
Руварац Иларион	Бановање Твртка бана (Гласник Зем. Муз. у Босни и Херцеговини VI, 1894)
Соловјев Д-р Ал.	Законодавство Стефана Душана Скопље 1928
Соловјев Д-р Ал.	Судије и суд по градовима Душанове државе (Гласник скопског научног друштва VII—VIII 1930)
Станојевић Ст.	Борба за самосталност католичке цркве у немањићској држави Београд 1912
Станојевић Ст.	Цар Душан (Браство XVI, 1921)
Станојевић Ст.	Из српске прошлости Београд 1923
Станојевић Ст.	Историја српског народа[3] Београд 1926
Стратимировић Ђорђе	О прошлости Боке Которске (Споменик XXVIII, 1893)
Стратимировић Ђорђе	Православна црква у Боци Которској (Годишњица XVII, 1897)
Ћоровић Владимир	Један нов извор за српску хисторију из почетка XIV века (Прилози IV, 1924)
Ћоровић Владимир	Краљ Твртко I Котроманић Београд—Земун 1925
Ћоровић Владимир	Значај хумске епископије (Шематизам хумске епископије 1929)
Ћоровић Владимир	Подела власти између краљева Драгутина и Милутина (1282—1284) (Глас CXXXVI, 1929)
Ћоровић Владимир	Историја Југославије Београд 1933
Фабер Д-р Мориц	Право барских надбискупа на наслов „примас Србије" (Гласник Земаљског Музеја XVII, 1906)
Филиповић С. Миленко	Етничка прошлост нашег народа у околини Високог (у Босни) Београд 1928

---

*РЕГИСТАР ЛИЧНОСТИ**

*) АЕ = архиепископ; Е = епископ

СВЕТИТЕЉСКИ КУЛТОВИ У СТАРОЈ СРПСКОЈ ДРЖАВИ

према храмовном посвећивању

Посебан отисак из часописа „Богословље“,
књига XIV свеска 2, Београд 1939, стр. 151 - 174

СВЕТИТЕЉСКИ КУЛТОВИ У СТАРОЈ СРПСКОЈ ДРЖАВИ

Питање светитеља којима су храмови у средњевековној српској држави били посвећени и, у вези с тим, питање светитељских култова — остало је у досадањем проучавању по страни.[2] Како је очувано врло много бележака о сигурном помену храмовног светитеља, може се с доста поузданости говорити о заступљености светитељских култова.[3] Нема сумње да ће се временом ове белешке попунити и наше знање проширити. Али је сигурно да то, ипак, неће изме-

[1] Michaelis Glycae Annalium pars IV. Migne, 158, 468—9.

[2] Према шематизму од 1924 г. дао је преглед цркава према светитељу коме су посвећене Рад. М. Грујић у расправи Црквени елементи крсне славе, Гласник Скопског научног друштва VII—VIII, 1930, 65.

[3] Миодраг Ал. Пурковић, Попис цркава у старој српској држави (Библиотека Хришћанског дела књ. 8) Скопље 1938.

нити општу слику заступљености светитеља и њихов међусобни однос.

Мученика за хришћанство било је од почетка ширења вере. У 2 веку број мученика је доста велики и пред крај тога века јављају се већ хагиографски списи.[1] Гоњења хришћана у 3 веку нарочито су увећала број мученика. Огроман број њих није ни забележен. То су незнане жртве за веру quorum nomina Deus scit.[2] Особито је крај 3 века дао врло много мученика и светитеља.[3] Њихова житија показивала су верним следбеницима како треба живети и умрети за веру, а ранохришћанска уметност узела је да обрађује сцене из њиховог живота.[4] Мученика је било свуда гдегод је почела да се проповеда и прима Христова наука. Ипак највише их је било у Малој Азији, где су се мученички култови створили, изградили и развили,[5] па се одатле ширили и захватили друге крајеве, потискивали локалне мученике и освајали популарност. Током времена баш ти источњачки мученици узимају се при посвећивању храмова. Мученици из крајева које су доцније населили Словени скоро се и не узимају у обзир. Немамо до сад помена да је који храм посвећен Лавру и Флору, чије су мођи почивале у некадањој Улпијани.[6] Срђ и Вакх, који изгледа да су били неко време погребени у Милешеви,[7] нису имали у централној Србији развијен култ, иако је њихов култ био јако развијен и на истоку и у Приморју.[8] По траговима који су остали у топографској номенклатури, познато је да је било цркава посвећених св. Дионисију (Ђунис), или св. Киријаку (Ћириковац код Пожаревца), али култови ових светаца уопште нису били јаче наглашени.

[1] J. Lebreton-Jacques Zeiller, Histoire de l'Eglise depuis les origines jusqu'à nous jours I, 1934, 309 и д., 342.

[2] Ibid. 409.

[3] Ibid. II, 1935, 443—7.

[4] Louis Bréhier, L'art byzantin Paris, 1928, 47.

[5] Hippolyte Delehaye, Les origines du culte des martyrs Bruxelles, 1922, 173 и д. Друго издање од 1933 нисам имао при руци.

[6] Arthur John Evans, Antiquarion researches in Illyricum (Archaeologia ormiscellaneons tracts relating to antiquity) vol. XLIX London, 1885, 63. Ђ. и Jacobus Cobetus, Illyrieum Sacrum VIII, 1819, 3—4.

[7] Рад. М. Грујић, Свети Сава и мошти св. Срђа и Вакха, Гласник ск. н. др. XV—XVI, 1936, 357—8.

[8] Ibid. 357; Jean Ebersolt, Adolf Thers, Les églises de Constantinople (Monuments de l'art byzantin III) Paris, 1913, 22.

Рано се јавља тежња да се мученичке реликвије пренесу Неуморно се трага за светитељима и преносе се често и силом. У 4 веку има помена о многим „открићима" реликвија, али се ипак строго води рачуна да ли су те реликвије заиста онога лица коме се приписују[1] У том погледу познато је колико се детаљно распитивао деспот Ђурађ Бранковић за мощи св. Луке, које је пренео у Смедерево.[2] Понекад се с особитим поштовањем чува само један део светитељског тела. У средњевековној Србији истиче се десница Јована Претече, која се неко време налазила у Жичи.[3]

Када у 10 веку почиње подизање храмова у околини Преспе и Охрида, процес изграђивања култова био је, углавном, већ завршен. Светитељи су својим богоугодним делима, животом и страдањем за веру стекли захвалност и признање цркве, а својим чудима и помоћима стекли популарност и симпатије, те су се радо бирали као помоћници и заштитници. У Византији постоји већ читав низ цркава посвећених разним светитељима. У 10 веку светитељи имају већ извесан међусобни ранг и после тога времена њихов се култ шири и учвршћује.

Карактеристична црта средњега века је побожност. Људи се неуморно брину за спас душе, дижу задужбине и посвећују их Богородици, Христу или коме Божјем угоднику. То треба да буду ктиторови заштитници на страшном суду и да испросе милост за ктитора. То је прави разлог и смисао подизања задужбина. Тиме што се црква посвећује светитељу, то место припада свецу, то је „мѣсто ıегово".[4] На тај начин ктитор се ставља под свету заштиту храмовног светитеља. То значи да је светитељ ту, на томе месту, у храму који је њему посвећен, пошто и иначе у црквама „божьство прѣбиваıеть"[5] и да лако и брзо може да чује за наше невоље. То се врло лепо види на ова два примера: св. Ђорђе јавља се свештенику који служи у звечанској цркви посвећеној томе светитељу и саопштава му да је по-

---

[1] Histoire de l'Eglise (par J. R. Palanque, G. Bardy et P. de Labriole) III, 1936, 374 и д.

[2] Rad I, 1867, 161.

[3] Ст. Станојевић, О десној руци Крститеља Јована — Југословенски историски часопис III, 1937, 252—9.

[4] Гласник 47, 1879, 223.

[5] Александар В. Соловјев, Одабрани споменици, 1926, 155.

слат у помоћ Немањи, а краљ Стеван Дечански тражио је, полазећи у бој, помоћ св. Ђорђа управо у цркви посвећеној св. Ђорђу (у Нагоричину), молећи се пред ликом тога свеца.[1]

Светитељи су живели на земљи, једнаки с нама смртнима, те стога они имају саосећања за наше јаде и патње. Само, они су својим делима стекли Божју благонаклоност, ушли у више сфере, добили надчовечанску снагу. Они се сад брину о нама, постају пред Богом наши посредници и Бог услишава њихове молбе.[2] Под призмом таквог психолошког схватања и тумачења и такве филозофије религије мора се посматрати стварање и изграђивање култова светитеља. Сви смо слаби, и сувише осећамо притисак животних тегоба и свима нам је драго уверење да у часовима патње нисмо остали усамљени и да има неког ко хоће и може да нам помогне. Општа је жеља да се пође за Христовим речима „да просвѣтить се свѣть вашь прѣдь чловѣкы, ѩко да оузрѣть добраѩ ваша дѣла“.[3] Стога се препоручује Богородици, Христу и светитељима и тражи милост и заштита. Обузима страх при помисли кад анђели на Страшном суду огласе: „понесѣте дѣла, да мьздоу примете“.[4] Жели се да вь дьнь испытаниѩ оного страшнаго часа Христос погледа милосрдним очима на смерну душу, да буде милостив према гресима и да, као судија живим и мртвим, молиоца постави „о деснују“ себе.[5]

Светитељи чине чуда, указују помоћ, услишавају молбе, јављају се у сну и саопштавају какав ће исход бити у часовима неизвесности, или откривају тајне. У часовима опасности светитељи чак помажу да се убије непријатељ. У легендарном житију св. Димитрија врло живо се описује напад Словена на Солун и појава св. Димитрија, који је лично

[1] Доментијан (изд. Ђ. Даничић, 1865) 18; Данило (Животи краљева и архиепископа српских, изд. Ђ. Даничић, 1866) 181. Исцељује скоро увек светитељ у чијем се храму или на чијем се гробу моли. Св. Никола исцелио је, истина, Стевана Дечанског у Пандократоровом манастиру, али му се јавио и обећао помоћ на Овчем Пољу у цркви посвећеној свакако св. Николи — Растислав Марић, Чудесна исцељења и знамења у старим српским животописима Годишњица 47, 1938, 218.

[2] Delehaye, op. cit. 30, 130. Упор.; Гласник 24, 1868, 233—4.

[3] Споменик IV, 1890, 1.

[4] Miklosich, Monumenta serbica, 1858, 90—1.

[5] Ibid. 265; Соловјев, Одабрани споменици 123.

учествовао у борби и пробо копљем једног Словена.[1] Св. Симеон (Немања) убио је бугарског одметника Стреза.[2] По Цамблаковом причању Јунац, тлачитељ Дечана, добио је у сну тешке повреде, којима је доцније и подлегао, а повреде му задаје сам краљ Стеван Дечански. По некад се и фреске и иконе понашају врло чудно. Док се у једном тешком часу Стеван Немањић молио пред ликом свога оца у Студеници, потекло је миро с фреске св. Симеона.[3] За познату икону св. Богородице Одигитрије из цариградског Пандократоровог манастира причале су се чудне ствари.[4] Константин Костенски пише у житију деспота Стевана Лазаревића како су људи видели за време олује која је беснила у Београду једног јулског дана 1427 г., да су се иконе из цркве дигле и полетеле по ваздуху.[5]

——

Избор светитеља коме се посвећује храм, по себи се разуме, зависи од личних мотива. Ако светитељ, коме се у тешким часовима моли, услиши молитву, подиже му се у знак захвалности храм. То је учинио Стеван Немања кад је подигао Ђурђеве стубове код Раса. Некад је у питању сећање на тужно проведене дане. У том смислу изнео је комбинацију Ђорђе Сп. Радојичић да је Немања посветио Студеницу св. Богородици Евергетиди у знак сећања на свој боравак у Евергетидском манастиру у Цариграду.[6] Могуће је и да је краљ Стеван Дечански подигао цркву Христу Пандократору (Дечане) у знак сећања на своје сужањство у Пандократоровом манастиру у Цариграду. Честа је појава да ктитор посвећује храм светитељу чије име и сам носи. Андреја, син краља Вукашина, посвећује цркву на Тресци код Скопља Христовом апостолу Андреји. Можда је и храм св. Димитрија

[1] Филарет, Свети великомученик Димитрије солунски и солунски Словени (превео Панта Срећковић) Гласник 18, 1865, 315.

[2] Краљ Стефан (изд. Владимир Ћоровић, Светосавски зборник 2, 1938), 63.

[3] Ibid. 72.

[4] Ст. Станојевић, Белешке о неким старим иконама, 1931.

[5] Гласник 42, 1875, 324. Постоји мишљење да у томе треба гледати схватање, често истицано у античком веровању, да у опасности богови заштитници напуштају своја места и селе се. — Р. Марић, l. c. 225—7.

[6] Богословље XI, 1936, посебни отисак 1—16.

у Сушици (Марков манастир) посвећен томе светитељу зато што је један Вукашинов син носио то име. Кнез Лазар посвећује цркву у Крушевцу св. Стевану молитве ради за увек спомињаног сина свог (Стевана).[1] Неколико лица с именом Никола — Утоличић, Дореновић, Драгослав Туцић, који је као монах имао име Никола, посвећују цркве св. Николи. Охридски архиепископ Никола посветио је цркву у Охриду такође св. Николи. Неки Никола, ако не баш Никола Зојић, подигао је цркву св. Николе, ако је св. Никола у Сребрници идентичан с Велућем.[2] Некад у избору играју улогу догађаји. Када је цар Самуило освојио (око 983) Ларису, пренео је тело св. Ахилија у Преспу, где је подигао храм св. Ахилију.[3] У Нишу је позната рано црква св. Прокопија, јер се веровало да ту почива светитељево тело.[4] Св. Никола постао је нарочито популаран од времена преноса његовог тела у Бари (1087), св. Петка од времена преноса у Трново и т. д. Цркву св. Спаса на Велбужду подигао је Стеван Дечански на месту где му је био шатор.[5]

Пада у очи да се према важности и рангу светитеља одређује и величина цркве. Све велике цркве, по правилу, посвећене су Богородичиним или Господњим празницима, или св. Ђорђу, св. Николи, св. Арханђелима — Студеница, Грачаница, Жича, Милешева, Сопоћани, Дечани, Раваница, Ресава, Ђурђеви стубови, Нагоричино, св. Никола у Дабру, св. Арханђели, Лесново и др. Мањи светитељи добијају и цркве скромнијих димензија. Св. Пантелејмон, св. Прокопије, св. Врачи и др. заиста немају неку велику цркву.

Храмови често не носе име по светитељу коме су посвећени, него по оближњој реци или речици — Студеница, Милешева, Бањска, Раваница, Каленић, Љубостиња, Ресава,

[1] Гласник 42, 262.

[2] Пурковић, Попис цркава s. v. Велуће, Никола св. Ту и извори и литература.

[3] Dr. Constantin Jireček, Das christliche Element in der topographischen Nomenklatur der Balkanländer (Sitzungsberichte der Akad. der Wiss. in Wien 136), 1897, 38—9.

[4] Ibid. 37. Нема сигурне подлоге да је тело св. Прокопија било у Нишу, пошто се ништа не зна о преносу његових реликвија у Мезију — Delehaye op. cit. 283.

[5] Пурковић, Попис цркава s. v. Вазнесење на Велбужду.

Морача,[1] или по местима: Жича, Сопоћани, Нагоричино, Дечани, Псача, Лесново итд. За Богородичине храмове био је чест назив Мати Божја или Пречиста,[2] или деминутивно: Матејча, Матка. По некад је то спојено с местом где се црква налази, тако да чини један појам — Богородица Бистричка, Богородица Браинска, Богородица Бутељска, Богородица Бучјанска, Богородица Левишка итд. Цркве св. Николе зову се каткад: Никољац, Никољача, Никоље; св. Јована — Јовање и т. д. У међама појединих манастирских властелинстава служе често као ознака цркве, поменуте по светитељу коме су посвећене — Георгијева црква, Илијина црква, Ивања црква, Мратиња црква, Вртоломјаина црква, Недељина црква и др. По некад је црква означена по лицу које је подигло или на чијој је баштини — на пр.: Градислава црква, Драганова црква.[3]

Сем монументалних задужбина, познат је огроман број малих цркава које су подизала извесна лица на својим баштинама. Има помена да су цркве зидане и по кућним двориштима.[4] Особито је број цркава порастао после доношења Душановог Законика, када су (чл. 26) цркве ослобођене работа и добиле имунитет. „Тада су, нема сумње, многи имућнији слободни сељаци на својим баштинама почели дизати мале сеоске цркве и преносити на њих своја имања, да се тако ослободе државних работа".[5] У почетку цркава је било највише у околини Преспе и Охрида, а доцније подижу се у речним долинама: Топлице, Мораве, Ибра и, нарочито Лима, коме је један испитивач старина дао епитет „Свете воде". По већим градовима: Скопљу, Прилепу. Велесу, Призрену, Штипу, било је по неколико цркава.

———

Један од првих храмова у Охриду подигао је Климент, ученик св. Ћирила и Методија. Из једног млађег житија св.

[1] Jireček, Das christliche Element 36.

[2] Стојан Новаковић, Законски споменици српских држава средњег века, 1912, 422, 437—8, 513, 570, 757.

[3] Примери код Пурковића, Попис цркава.

[4] Рад. М. Грујић, Скопска митрополија (Споменица православног храма св. Богородице у Скопљу) Скопље, 1935, 139.

[5] Рад. М. Грујић, Лична властелинства српских црквених претставника у XIV и XV веку — Гласник ск. н. др· XIII, 1934, 62.

Климента види се да је храм био посвећен св. Пантелејмону,[1] никомедиском мученику из времена цара Максимијана (погубљен 304 г.).[2] Пантелејмон се сматра као светац лекар. Други храм подигао је такође ученик св. Ћирила и Методија, Наум, на Охридском Језеру (905) и посветио га је св. Арханђелу.[3] Св. Арханђео Гаврило сматра се као гласник радосних и спасоносних догађаја, а св. Арханђео Михаило, као светац ратник, архистратег је целокупне небеске анђеоске војске.

Од времена цара Самуила настаје интензивно грађење цркава. На острву Аилу у Малој Преспи подигнут је читав низ храмова посвећених: св. Богородици, св. Ђорђу, св. Николи, Дванаесторици апостола, св. Спасу, св. Ахилију, св. Атанасију. Из Самуилова је времена и св. Ђорђе скоропостижни на Серави код Скопља и црква у селу Герману код Преспанског Језера.[4]

Од времена цара Самуила, дакле, на прелому 10 и 11 века, настаје преношење светитељских култова; али је важно да је заступљено у тај мах у храмовном посвећивању више светитеља. Јавља се један светац исцелитељ (св. Пантелејмон), један светац весник хришћанства (св. Арханђео), св. Богородица, заштитница на Страшном суду, један Господњи празник (св. Спас), апостоли, један свети отац (св. Никола), један светац ратник (св. Ђорђе) и у тај мах врло популарни некадањи епископ Ларисе (св. Ахилије).

Када је падом Самуилове државе дошла византиска власт осетио се и у црквеном животу византиски утицај, чији је носилац византиски клир. Жив рад на подизању цркава осетио се у пуној мери током 11 и 12 века и на подручју тадањих византиских северних области.[5] Средином 11 века подигао је охридски архиепископ Леон цркву у Охриду, коју посвећује св. Софији.[6] Из данас познатих бележака не може се сазнати да ли је св. Софији био посвећен још који храм

[1] Василије Марковић, Православно монаштво и манастири у средњевековној Србији Ср. Карловци, 1920, 6.

[2] Delehaye, op. cit. 111—2.

[3] Марковић, op. cit. 7.

[4] Ibid. 9—13.

[5] Ibid. 14—17.

[6] Ibid. 17.

и охридска св. Софија остаје у том погледу усамљена. Други један охридски архиепископ, Теодул, подигао је у Охриду цркву св. Богородице. Нешто доцније подигнута је код Струмице св. Богородица Јелеуса. Њу је подигао струмички епископ Манојло (1080), С краја XI века је и св. Богородица у Скопској Црној Гори код Куманова (Матејча). У другој половини 12 века подигнут је врло велики број храмова и кад Срби освајају византиске територије налазе храмове, које обнављају.[1] Пада у очи да ове цркве подижу, углавном, црквена лица. Не зна се ко је подигао св. Ђорђа Горга код Скопља и Матејчу, не зна се ни ко је ктитор и неколиких преспанских цркава, али све оне, за које поуздано знамо, видимо да су подигли архиепископи и епископи.[2] Од световних лица познат је једино цар Самуило.

У другој половини 11 века помиње се у Нишу црква посвећена св. Прокопију, палестинском мученику из времена цара Диоклецијана.[3] Под крај 12 в. помиње се у Скопљу црква св. Арханђела Михаила, коју је обновио Немања и св. Богородица Тројеручица.[4] На брду Водну код Скопља подигао је у селу Нарезима храм св. Пантелејмона један члан византиске царске куће Комнина. Стара је црква и св. Богородица Левишка у Призрену, можда и св. Ђорђе у селу Полошком и св Јован Бигорски, као и неки други храмови које су доцније обновили Немањићи.[5]

Први зачеци црквеног живота јављају се на обалама Охридског и Преспанског Језера. Ту се јављају и први светитељски култови. Одатле се шири према северу до Скопља, и у 12 веку у Скопљу и његовој околини помиње се већ неколико цркава. То ширење пружа се још северније до Ниша, где је позната 1072 г. црква св. Прокопија. Храмови су до тог времена посвећени св. Богородици, св. Арханђелу, св. Николи, св. Ђорђу, св. Прокопију, св Пантелејмону, св. Ахилију. На крају 12 века култ св. Богородице већ преовлађује. Створен је већ известан однос у броју заступљених светитеља, али и врло велики број светитеља није уопште узет

[1] Ibid. 21.
[2] Ibidem.
[3] Delehaye, op. cit. 213.
[4] Марковић, op. cit. 22—3.
[5] Ibid. 24—5.

у обзир. Поставља се, природно, питање: ко су носиоци ове црквене грађевинске делатности, и — у вези с тим — светитељских култова? Марковић је тачно одговорио „. . . све манастире који су за владавине Комнина основани у крајевима јужно од Вардара и у самој вардарској долини подигли су грчки прелати или месна византијска властела".[1] Отуда они носе типично византиско обележје а у култовима светитеља треба гледати византиско схватање светитељске популарности. Монашки живот специфично словенског карактера јавља се током 11 века у крају између Вардара, Струме и Мораве. Тамо се јављају пустиножитељи и потоњи свеци Гаврило Лесновски, Прохор Пчињски, Јоаким Сарандапорски, о чијем подвизању дају опширна обавештења њихова легендарна житија.[2] У традицији је остало да су из тог времена манастири: св. Прохора Пчињског под Козјаком, св. Гаврила Лесновског и св. Јоакима Сарандапорског. Тако се створио врло рано култ домаћих светаца. али он никад није прешао локалне границе деловања ових светаца и остао је везан само за то подручје. У доцнијим храмовним посвећивањима не срећемо ни једну цркву посвећену овим светитељима.

У Рашкој се црквени живот формира под византиским утицајем. Најстарија црква у Расу била је црква св. Петра и Павла (Петрова црква) близу Новог Пазара, која је постојала већ у 10 веку. Можда је ова црква подигнута под утицајем запада. На то упућује и само храмовно посвећивање апостолима Петру и Павлу, док је у Византији обичнија појава посвећивања свим апостолима.[3] Таква једна црква посвећена свим апостолима позната је већ у Самуилово доба на острву Аилу. Пре Немањиног времена подигнуте су цркве: св. Ђорђа у Дабру, св. Ђорђа у Звечану, св. Николе у Дабру (Бања код Прибоја), св. Никола у Ибру (Кончул), св.

[1] Ibid. 25.

[2] Ibid. 27—31. Упор.: Првош Сланкаменац, Легенде о јужнословенским анахоретама Гласник ск. н. др. I, 1925, 215—32.

[3] Марковић, op. cit. 42; Dr. Karl Künstle, Ikonographie der Heiligen Freiburg im Breisgau, 1926, 498—500. У анатемама рашких повеља помињу се увек сви апостоли, дванаест апостола: Ст. Станојевић, Студије о српској дипломатици Глас 100, 1922, 41. Једна јерменска црква у Браничеву из 1218 г. посвећена је св. Петру и Јакову: Љуб. Стојановић, Стари српски записи и натписи I, 1902, бр. 8.

Богородица у Ибру (Градац). Могуће је да су пре Немање подигнуте и цркве: св. Богородица у Хвосну, св. Ахилије у Моравицама (Ариље) и др.[1] И ту се види да су цркве до средине 12 века посвећене св. Богородици, св. Николи, апостолима и св. Ђорђу. Занимљиво је да је дубоко на север продро култ св. Ахилија, што несумњиво упућује да је црква подигнута врло рано, док је још популарност св. Ахилија била велика. Важно је да је до средине 12 века северна граница црквених грађевина Ниш. Одатле на север владала је страховита пустош, покривена мочварима и огромном шумом, о чему дају језиве описе крсташки путописи.

Подигнути од Византинаца, храмови су били посвећивани светитељима које су Византинци сматрали популарним и о којима се у Византији више водило рачуна. Ту су заступљени малоазиски мученици и свети оци и, изнад свих, св. Богородица. Карактеристично је за даље расматрање да се у овој првој фази св. Ђорђе више узима у обзир но св. Никола. Исто је тако важно да до средине 12 века постоји већ три цркве посвећене св. Пантелејмону. Занимљиво је да за читаво време, сем цркве на Аилу, нема помена о црквама св. Димитрија. Током 13 и 14 века овај се однос знатно мења. Цркве св. Николе, тако ретке до средине 12 века, у 14 веку преплавиле су читаво подручје српске државе и по броју има их највише после Богородичиних цркава. Поступно се повећава број цркава св. Ђорђа, а у 13 и 14 веку има више цркава св. Димитрија. Св. Пантелејмону или св. Прокопију једва да се подиже по која нова, док се св. Ахилије сасвим заборавља. У колико се и обнавља црква у Ариљу, задржава само старог храмовног светитеља.

Доласком Стевана Немање на владу настаје нова фаза. Задржавају се многи светитељи којима су већ раније били посвећивани храмови, али се неки свеци потискују и уводе многи нови. Сам Немања отвара серију подизања нових и обнављања старих, већ немило запустелих цркава. Једну од првих својих задужбина (на ушћу Косанице у Топлицу код Куршумлије) Немања посвећује св. Богородици. Он се усрдно молио св. Николи и св. Богородици „за мою скрьбь

[1] Марковић, op. cit. 44—5.

ѹмолита милостиваго Бога".[1] Он је особито поштовао Богородицу и њој је посветио и: Бистрицу, Студеницу и Хиландар. На самртном одру тражио је од сина Саве Богородичину икону да у њене руке преда свој дух.[2] Од времена Немањиног почиње нагло да осваја Богородичин култ, који у 14 веку узима најшире размере. То је сасвим разумљиво. Богородица је наша заступница „пристаниште душа наших" и на Страшном суду молиће Сина — судију за блажу осуду. Као заступница хришћана, она је тихоѥ пристанище влънѹѥмымь боурѥю грѣховною[3] и треба да узме грешну душу под окриље своје милости. Она нас штити, спасава, лечи, води на путу, посећује и, изнад свега, милостива је. У композицијама фреско слика у Богородичиним храмовима, Богородица приводи ктитора Христу.[4] У формулама клетве у средњевековним рашким исправама често се призива Богородица да буде супарница на Страшном суду.[5]

Један храм (на ушћу Бањске у Топлицу) Немања посвећује св. Николи, епископу града Мире у 4 веку (343), познатом браничу вере у борби с Аријем. Крајем 9 века св. Никола је постао врло популаран у Византији. Давали су му се највећи епитети: општи помоћник, надсветац, други спасилац. Сматран је као неуморни посредник, најближи Богородици. Особито помаже у ратним невољама и сужањству.[6] Нарочито је култ св. Николе порастао од како су му мoћи пренете у талијански град Бари (1087). Одјек његовог култа види се већ у време цара Самуила, кад му је посвећена црква на обали Преспе. Средином 12 века позната је једна црква св. Николе у Дабру и једна у Ибру.

Немања је подигао и храм св. Ђорђу. Ратник из Кападокије у време цара Диоклецијана, Ђорђе је због хришћанства био мучен и бачен у тамницу. Због силних мучења за веру постао је светац и као светац ратник помоћник у не-

[1] Доментијан 11.
[2] Ibid. 75—6; В. Ћоровић, Списи св. Саве, 1928, 169.
[3] Miklosich, Monumenta serbica 58. Упор.: 67, 86.
[4] Светозар Радојчић, Портрети српских владара у средњем веку Скопље, 1934, passim.
[5] Ст. Станојевић, Студије о српској дипломатици Глас 100, 1922, 38—40.
[6] Gustav Anrich, Hagios Nikolaos, der Heilige Nikolas in der griechischen Kirche II Leipzig—Berlin, 1917, 402 и д., 441, 464—5, 477.

вољи и ратној опасности. До средине 12 века познато је мало цркава св. Ђорђа. Зна се за цркве св. Ђорђа на Преспи, код Скопља, у Дабру и у Звечану. Од средине 12 века, па за читаво време до половине 15 в. овоме свецу ратнику често се подижу цркве. У данима скоро непрекидног ратовања није ни чудо што се много жели помоћ свеца ратника. Легенде св. Ђорђа[1] биле су познате врло рано, можда не само по грчком оригиналу, него већ и по српском преводу, или бар по иконографским сценама. Он се често слика као војник на коњу.[2] Тако се јавио и неком свештенику из звечанске цркве св. Ђорђа.[3] Када су браћа бацила Немању у „пештеру камену“, Немања је приносио топле молитве за помоћ светомоу и великомоу моученикоу Христовоу и страстотрьпцоу и воиноу непобедимомоу св. Ђорђу.[4] Од св. Ђорђа, који је „в бранехъ побѣдникъ“ тражио је Немања помоћ и пред битком код Пантина.[5] Светогорски монах Доментијан доноси драматичан опис једне сцене уочи битке код Пантина. После свеноћног бденија, јутрења и литургије неки свештеник у Звечану, уморан, хтео је да почине. Одједном, јави му се војник на коњу. Ужаснут, свештеник се распитује ко је незнани витез и овај му саопштава да је Христов слуга Ђорђе, кога је Бог послао „на помошть господиноу твоіемоу ороужиіемь крьстьнимь побѣдити враги іего“.[6] У знак захвалности што га је избавио из заточења, Немања је подигао св. Ђорђу цркву. То су његови Ђурђеви стубови код Новог Пазара.

——

[1] St. Novaković, Apokrifi jednog srpskog ćirilovskog zbornika XIV vieka Starine VIII, 1876, 74—92; St. Novaković, Legenda o sv. Gjurgju u staroj srpsko-slovenskoj i narodnoj usmenoj literaturi — Starine XII, 1880, 129—63; V. Jagić, Ein Textbeitrag zur Georgiuslegende — Archiv für slavische Philologie IX, 1886, 586—92. За библиографију cf.: Павле Поповић, Преглед српске књижевности, 1919, 286.

[2] О св. Ђорђу у уметности cf.: Künstle, op. cit. 263—79; у источнохришћанској уметности: Joseph Myslivec, Svatý Jiře ve východokřestanském umĕni Byzantinoslavica V, 1933/34, 304—75; В. Р. Петковић, Циклус слика из легенде св. Ђурђа у Дечанима Старинар трећа серија V, 1930, 7—11.

[3] Доментијан 18.

[4] Ibid. 11—2; Краљ Стефан 23.

[5] Краљ Стефан 26.

[6] Доментијан 18.

У 13 веку грађевинска делатност је нешто интензивнија. Подижу се нове цркве и обнављају се старе. Прва већа црква 13 века је Жича, посвећена Христовом вазнесењу. По томе, она спада међу цркве посвећене Господњим празницима и отвара серију култа Господњих празника. Једна црква св. Спаса била је подигнута на Аилу у време цара Самуила. Сем Жиче, у 13 веку подигнуте су и ове већ цркве посвећене Господњим празницима: Сопоћани (св. Тројица), Милешева (Вазнесење), Бродарево (Богојављење). Изгледа да је из 13 в. и црква св. Тројице у Овчару. Црква у Пећи посвећује се св. Апостолима. Познато је и више цркава посвећено св. Богородици и св. Николи. Тринаести век продужује традицију ранијих светитеља, али је ово доба важно особито по томе што уноси у храмовна посвећивања многе нове светитеље. Поменули смо већ Господње празнике. У 13 в. посвећују се цркве и св. Петки. Већ у првој половини 13 в. помиње се једна ћелија св. Петке у Тморанима (данас Моране код Скопља). Њу је подигао протосеваст Прибо.[1] Из 13 в. су и две цркве св. Петке код Скопља и једна код Охрида. Занимљиво је да је у 13 в. подигнута и једна црква св. Петке чак под Цером. Св. Петка подвизала се у 10 веку. Цар Јован II Асен (1218 – 1241) пренео је њене моћи у Трново, одакле су доцније пренете у Видин. Крајем 14 в. измолила их је кнегиња Милица од Бајазита и пренела у Србију, где су остале до пада Београда (1521). Св. Петка је особито постала популарна од времена преноса у Бугарску.[2] Пред крај 13 века помиње се у близини Скопља црква посвећена св. Врачима, Кузману и Дамјану, лекарима из Арабије у 3 веку, који су као свеци лекари ушли у мартирологиум.[3] С краја 13 в. очувани су по-

---

[1] Рад. М. Грујић, Протосеваст Прибо, властелин у скопској области прве половине XIII века Гласник ск. н. др. XII, 1933, 269–71.

[2] Њена житија: Гласник VIII, 1856, 131—41; XXXIII, 1872, 166–7; Летопис матице српске 115, 1873 173-8; Sfarine IX, 1877, 48—51; Йорданъ Ивановъ, Български старини из Македония София, 1931, 426—33. Њена правила: Гласник XXXI, 1872, 311—47. Већу монографију написао је Emil Kalužnjacki. Zur älteren Paraskevalitteratur der Griechen, Slaven und Rumänen (Sitzungsberichte der kais. Akad. der Wiss. in Wien XCVI) 1893. За осталу литературу cf.: П. Поповић, Преглед српске књижевности, 1919, 287.

[3] Литература: Delehaye, op. cit. 172 n. l.

мени и о црквама посвећеним: св. Илији, св. Јовану Златоустом, св. Јовану Богослову, св. Димитрију, св. Теодору Тирону, св. Недељи, св. Марини, св. Атанасију. О Илији, јеврејском пророку из 9 века пре Христа, остала је легенда да се жив вазнео на небо, да се јавио приликом Христова преображења и да ће се јавити пред други Христов долазак. Најранији помен о цркви св. Илије — то је црква св. Илије која се помиње у међама бистричког села Крушевице у Дршковини. Под крај 13 в. помиње се једна црква св. Илије у Бањанима и једна код Скопља. Из истог времена је и црква св. Јована Златоустог, црквеног оца 4 века.[1] у Козареву код Скопља. Год. 1300 помиње се на Овчем Пољу, у данашњем селу Богословцу, црква посвећена св. Јовану Богослову, јеванђелисти, једном од најдражих Христових ученика, кога је на издисају препоручио Богородици као сина (по Јовану XIX, 25-7). Крајем 13 в. помињу се и две цркве св. Димитрија — једна код Велеса и друга код Јужног Брода. Важно је напоменути да је култ св. Димитрија, толико поштован у Византији и специјално у Солуну, нашао одјека тек крајем 13 в. С краја 13 в. је и помен цркве на Водну код Скопља, посвећене св. Теодору Тирону, војнику из времена цара Максимијана. Из 13 в. су и помени цркава св. Недеље у Пологу и околини Скопља. На крају 13 в. помиње се и једна црква св. Марине више града Скопља, а једна црква из тог времена код Скопља посвећена је св. Атанасију, александриском епископу из 4 века, браничу православља у борби с Аријем.[2] Под крај 13 в. обновио је краљ Милутин и старији храм св. Ђорђа Горга на Серави код Скопља. Можда то није случајно учињено, иако је Милутинова активност у подизању цркава позната. Ово обнављање цркве, посвећене познатом свецу ратнику, пада после завршне фазе Милутинових операција према Византији и непосредно после склопљеног брака с византиском принцезом Симонидом, када је изабрана и срећна формула, да Милутин мачем освојене области добија као мираз уз одиву из царске куће Палеолога.

На крају 13 и на почетку 14 века у подизању и обнављању храмова нарочито се истиче краљ Милутин. Његов

[1] О св. Јовану Златоустом: Histoire de l'Eglise III, 417 и д.
[2] Ibid. III, 99 и д.

биограф Данило даје прилично велику листу цркава које је краљ Милутин подигао. И Данилу се без резерве мора веровати. Милутин је био довољно тежак грешник да жели Божју милост и довољно политички талентован да види како подизањем богомоља и сјајним обдаривањем може да афирмира своју власт и стекне симпатије, у првом реду свештенства.

За проучавање култова 13 век важан је због тога што шири круг култа св. Богородице, св. Николе и св. Ђорђа и нарочито због тога што уноси у храмовна посвећивања нове свеце, који су до тада били непознати. У овом веку шири се култ Господњих празника, а уносе се: св. Илија, св. Петка, св. Јован Златоуст, св. Јован Богослов, св. Теодор, св. Марина, св. Недеља.

Сјајно је доба подизања цркава 14 век. Тада се подижу цркве на све стране и свакако није случајност да нас очуване белешке одводе у 14 век, као време најактивнијег подизања цркава. Ово је доба када светитељски култови узимају најшире размере. Развојна линија пењања у 14 веку достиже врхунац, под крај тога века пада, а у 15 веку пада врло осетно. Али ово је само логична последица политичке линије успона и пада.

Распрострањеност Богородичиног култа, која се јасно види већ и у ранијем периоду, у 14 веку добија свој пун облик. Култ св. Богородице у храмовном посвећивању избија у први ред. Сам краљ Милутин посвећује две велике цркве св. Богородици — Богородицу Левишку у Призрену и Грачаницу. Царица Јелена са сином Урошем довршава Матејчу. У 14 в. подижу се: Бела црква Каранска, Горњак, Градац, Добрун, Заум, Каленић, Љубостиња, Матка, Нова Павлица, Трескавац и огроман број мањих цркава.

Важна је појава да у 14 в. и култ св. Николе постаје јако раширен. Док у 13 в. св. Никола не пада још нарочито у очи по броју храмова, у 14 в. његов култ заузима прво место после св. Богородице, остављa знатно у назад чак и Господње празнике, а остале и да не помињемо. Култ св. Николе осећа се већ код Немање. После извесног прекида, продужује га краљ Милутин, који подиже храм св. Николе у Хвосну на Бистрици и други под Кожљем на Пчињи. Али нарочито култ св. Николе гаје краљ Стеван Дечански и његов син Душан, који су оставили у својим повељама неко-

лико славопоја св. Николи. Име св. Николе тесно је везано за краља Стевана Дечанског, јер му је светац повратио вид. Краљ је приносио топле молитве захвалности св. Николи што му је помогао у болним тренуцима заточења, далеко у туђини, када је, лишен очинске љубави, био још теже погођен губитком вида.[1] У славопојима истиче се како је св. Никола наш учитељ и чувар, вь напастехь и вь бранехь крепки помагатель, сиротамь и вадовицамь и нищимь скори и топли заступникь и ва васацехь бедахь милостиви защититель.[2] Познат по многобројним знамењима и чудима, исцељењима и помоћи у беди, невољи, рату и свакој неприлици, св. Никола је често призиван. Душан је желео да у св. Николи има вь бранехь сьпособителя ... вь болѣзнехь врача вь напѣтехь покровителя, юности наставника, старости жьзль, вь житїи сьмь окрилителя тиха и тамо вь страшни дьнь соуда крѣпка прѣдстателя и застоупника.[3] Има неколико бележака да се у клетвама позива св. Никола да буде супарник на Страшном суду.[4] Краљ Стеван Дечански посветио је један параклис у Дечанима св. Николи, у близини Дечана подигао један храм св. Николи и обновио цркве овога светитеља у Дабру и Мраки. Душан уз св. Арханђеле подиже истовремено и цркву св. Николи, а обнавља цркве под Кожљем и у Добрушти. Неколике цркве св. Николе подигла су црквена лица. Врањина се приписује зетском архиепископу Илариону; св. Николу болничког у Охриду подигао је охридски архиепископ Никола; цркву у Мелнику обновио је митрополит Кирил, цркву у Норчи сазидао је неки монах Неофит; архиепископ Данило призидао је у Пећи уз цркву св. Богородице црквицу св. Николе. Занимљиво је да су ктитори светоникољских цркава биле и жене. Цркву на Скадарском Језеру под Тарабошем подигла је краљица Јелена, а Љуботен у Скопској Црној Гори ближе непозната властелинка госпођа Даница.[5] Култ св. Николе, види се, шире великим делом црквени претставници. С друге стране, од времена краља Стевана Дечанског култ св. Николе шири се — ја то узимам само као претпоставку — под утицајем

[1] Miklosich, Monumenta serbica 112.
[2] Ibid. 26; Гласник 47, 1879, 222.
[3] Гласник 24, 1868, 242—3; Прилози VII, 1927, 110.
[4] Гласник 47, 233; Новаковић, Законски споменици 578, 582.
[5] За све с изворима и литературом: Пурковић, op. cit. s. v Никола св.

легенде која је кружила да је светитељ милостиво вратио вид несрећном слепом краљу.

И храмови посвећени Господњим празницима повећавају се у 14 веку. Један од највећих подиже краљ Стеван Дечански Христу Сведржитељу, а подигнут је већи број других.

Краљ Милутин подиже храм св. Ђорђу у Нагоричину. Или га, можда само обнавља. Карактеристично је да ову цркву Милутин подиже свецу ратнику управо у време када се одред његових коњаника бори уз Византинце с Турцима. На очуваном нагоричком натпису забележено је дословно: „въ тъже лѣто кръль избї тѹрки".[1] Краљ Стеван Дечански полазећи у рат на Бугаре, свратио је у ову цркву и пред ликом св. Ђорђа замолио свечеву помоћ „ıакоже нѣкогда пособьствова господиноѹ моıемоѹ Симеоноѹ Немани на краги ıего".[2] Св. Ђорђу подигнуто је још неколико цркава.

У 14 веку подигнуто је и неколико цркава св. Арханђела. Међу њима и без икакве сумње најлепша и у пуном смислу речи царска задужбина — Душанова црква св. Арханђела на Бистрици код Призрена. Штета је што је аренга светоарханђеловске хрисовуље уништена, те не можемо да видимо Душанов славопој св. Арханђелима. Али с друге стране знамо да је цар Душан, према сопственим речима, од младости имао нарочиту љубав према св. Арханђелима и желео је да му буду души вођи и чувари, да у њима има „къ належещихъ бранехъ прѣдстателıа крѣпкаа и сѹпостатомь пламеносннмь орѹжиıемь штьмащающа".[3]

У 14 в. помиње се и највише цркава посвећених св. Димитрију. Рођен у Солуну, проконзул Ахаје у време цара Максимијана, Димитрије је штитио хришћане и умро (325) као мученик за хришћанску веру. Врло рано сматран је као заштитник Солуна. У његовом житију, протканом разним чудима, бележи се како је неколико пута спасао свој родни град од напада Словена.[4] Још почетком 13 в. приписивало се св. Димитрију да је спасао Солун приликом напада бу-

[1] Стојановић, Записи и натписи I, 42.
[2] Данило 181.
[3] Miklosich, Monumenta serbica 134; Упор.: Гласник 27, 1870, 288:
[4] Филарет, Свети великомученик Димитрије солунски и солунски Словени (превео Панта Срећковић) Гласник 18, 1865, 299—357. Cf.: O. Tafrali, Thessalonique des origines aux XIVe siècle Paris, 1919. 100 -2, 106—8, 111—2, 116, 124—5.

гарског цара Калојана (1207), који је под Солуном био убијен.[1] Та верзија ушла је и у оновремене српске књижевне текстове,[2] па и у иконографску илустрацију.[3] Занимљиво је, ипак, да култ св. Димитрија не иде дубоко на север (црква у Срему излази из овог оквира). Око 1314 г. помиње се црква св. Димитрија у Звечану. У Пећи је архиепископ Никодим призидао уз цркву св. Апостола цркву посвећену св. Димитрију. У Дечанима је један параклис посвећен св. Димитрију. То свакако има извесне везе с уверењем да је св. Димитрије убио једног бугарског цара под Солуном, као што је другог бугарског владара издао коњ, који није могао из љутог окршаја са Србима да изнесе живу главу свога господара. Занимљиво је да ни један владар није подигао цркву посвећену св. Димитрију. Овоме светитељу подигао је цркву краљ Вукашин, а завршио је његов син Марко (Марков манастир). Ја не знам да ли то није пре учињено због тога што је један Вукашинов син носио то име.

Према летописима најстарија црква св. Стефана подигнута је у Древима. На месту где је краљ Милутин подигао раскошну Бањску, била је и раније црква св. Стефана. Све скоро цркве посвећене св. Стефану подигнуте су у 14 в. Али, за чудо њих нема много, иако би се очекивао већи број. Први архиђакон и први мученик за хришћанство, св. Стефан постао је нарочито популаран од кад су му мођи биле пренете у Цариград и постао је заштитник Византије. Био је заштитник и средњевековне српске државе те је приказан на средњевековним српским новцима и владарским печатима.[4] Краљ Милутин је први почео јаче да истиче култ

[1] Tafrali, l. c. 202. Упор.: Rad V, 1868, 158.

[2] Доментијан 209; Теодосије (изд. Ђ. Даничић 1860) 103, краљ Стефан 63.

[3] С. Радојчић, Фреска Константинове победе у цркви св. Николе дабарског Гласник ск. н. др. XIX, 1938, 97—8.

[4] Др. Янко Шафарикъ, Описание стари србски новаца Гласник III, 1851, 206—11, табла II; Sime Ljubić, Opis jugoslovenskih novaca Zagreb 1875; Д-р Алекса Ивић, Стари српски печати и грбови Нови Сад, 1910, сл. бр. 16; Александар В. Соловјев, Печати на Душановим повељама Гласник ск. н. др. II, 1927, 38, 40—2. Владимир Мошин, Средњевековни српски печати. Уметнички преглед 1, 1939, 10; Владимир Мошин, повеља краља Милутина Корејској ћелији 1318 г. — Гласник ск. н. др. XIX 1938, 70, и д. Постоји и печат Сте-

св. Стефана, можда под утицајем византиске царске куће. Своју најлепшу цркву, Бањску, посветио је св. Стефану и у опширној аренги повеље обраћа се светитељу да моли за њега и „здѣ оубо покриван мє ѿть различныхь настоıанни . . . тамо жє милостивь ми сє помоштникь ѡбрѣшти".[1] У неколико махова краљ Милутин истиче да је молитвама Богородице и св. Стефана њему дато да наследи своје претке.[2] Изгледа да је крунисање владара доносило име Стефан. У једном слову краља Милутина забележено је ово: „б(о)ж(ь)ствныи жє Стєфань, иже изь дѣт'ска именоваашє сє Милоутинь... и вѣнцємь имєнємь оувєзь главоу єго вѣньчникь жє имєноуєть сє Стєфань."[3] За име краља Милутина везана је и једна црква св. Стефана у Призрену. Кнез Лазар посветио је цркву у Крушевцу св. Стефану, молитве ради своме сину Стефану. Пада у очи да цркве св. Стефану подижу владари (синови Беле Уроша, краљ Милутин, кнез Лазар) или властела (војвода Никола Стањевић у Кончи, кнез Киријак у Струмици). Липовац код Алексинца подигао је монах Герман, а цркву су обдарила браћа Стеван и Вук Лазаревићи.

У 14 веку помиње се и неколико цркава св. Петра, св. Илије, св. Врачева. св. Петке, св. Атанасија, св. Јована Крститеља, две цркве посвећене св. Пантелејмону (једна у околини Призрена, друга код Деспотовца). Занимљиво је да је кнегиња Милица обдаривала светогорски манастир св. Пантелејмона, с драгом жељом да светац буде њој и деци „помощникь топлн и ѿ скрьби избавитєль."[4] У 14 в. помињу се и четири цркве св. Јована Богослова, од којих три само у Охриду. Чудна је линија култа св. Прокопија. У 12 в. појављује се његов култ у Нишу, под крај 13 в. помињу се две и у 14 веку две цркве св. Прокопија. У 14 в. има помена и о неколиким црквама св. Недеље, али је култ ограничен углавном, на Полог и Пореч. Једна се црква помиње

вана Немање, или његовог сина Стевана на коме је прикааан првомученик Стефан. — cf.: N. Lihačev, Sceau de Stefan Nemanja Byzantion XI, 1936, 461—8; M. Lascaris, Sceaux grecs d'Etrenne Nemanja Byzantion XII, 1937, 149—50.

[1] Споменик IV, 1.

[2] Ibid. 2; Miklosich, Monumenta serbica 74—8. Тако и Душан Mon. serb. 121.

[3] В. Ћоровић, Силуан и Данило II Глас 136, 1929, 62.

[4] Новаковић, Законски споменици 517 бр. 1.

код Дечана. Има помена и о црквама посвећених св. Виту, Роlјен на Сицилији, св. Вит спада меlју светитеље чији је култ дошао са запада. У приморју помиње се већ 1222 г. једна црква св. Вита. Она у селу Винени на обали Мале Преспе није датирана, а око 1348 помиње се једна црква св. Вита у околини Призрена, можда под утицајем дубровачких колониста.

Из 14 в. су помени и: једне цркве посвећене св. Јовану Златоустом, две севастиском епископу св. Власију, једне посвећене првом хришћанском цару свецу св. Константину (у Скопљу). У другој половини 14 век подигао је у Охриду јеромонах Партеније цркву св. Константину и Јелени. Једна црква (у Прилепу) посвећена је св. Теодору, а по свој прилици из 14 в. је и једна црква св. Марине на обали Преспе.

За расматрање светитељских култова 14 век је врло занимљив. То је доба када култови св. Богородице, св. Николе, св. Ђорђа, св. Арханђела узимају највише маха, време када култ св. Илије, св. Димитрија, св. Врачева добија, у односу према ранијем, највише цркава. У 14 в. придолазе у већој мери светитељи који се први пут јављају у храмовном посвећивању крајем 13 в. Особито то важи за култ св. Стефана, св. Недеље. Неки светитељи јављају се у 14 в. тек први пут: св. Вит, св. Власије, св. Константин и Јелена. У 14 в. први пут се јављају у храмовном посвећивању и: св. Андреја (на Тресци), св. Григорије Богослов (у Охриду), можда св. Григорије Синајит (код Горњака), св. Данило столпник[1] црква на пиргу у Пећи, коју је подигао архиепископ Данило, св. Еразмо (код Охрида), који је у 13 и 14 в. убрајан међу светитеље који помажу у невољи и сматран као заштитник бродара,[2] св. Јелисеј (код Кратова), св. Јоаким и Ана („Краљева црква" у Студеници), св. Мрата (у околини Призрена), св. Нестор (код Ђуниса), св. Никита (код Чучера у Скопској Црној Гори), св. петнаесторица мученика (у Струмици), св. Роман (код Ђуниса), св. Соломон (у околини Призрена). Од интереса је што се у 14 в. јавља и тежња да се у храмовна посвећивања унесу и српски свеци. Тако је у Лизици

[1] Hippolyte Delehaye, Les saints stylites (Subsidia hagiographica 14), Bruxelles—Paris, 1923, XLV—LVII.

[2] Künstle, op. cit. 210—3.

архиепископ Никодим посветио цркву св. Сави а пирг у Кареји на врху Савине сихастарије посвећен је св. Симеону и св. Сави. Некадања црква св. Пантелејмона у Охриду данас је позната као црква св. Климента, а црква св. Арханђела као црква св. Наума. Једна црква у Елбасану носи име св. Владимира, несрећног зетског краља. Ипак, српски светитељи нису могли да добију већу популарност, иако је неколико њих имало све светитељске атрибуте.[1]

— —

Петнаести век показује нагло падање. У тешким данима заиста нема напретка. Сјајно започето и у 14 в. онако лепо заступљено подизање храмова у 15 в. сасвим пада. Подигнуто је неколико само цркава, углавном на подручју још слободне територије. У 15 в. настаје истовремено и прелом у развоју култова. Многи се култови гасе. У колико се цркве подижу највише се посвећују св. Богородици. У деспотско доба помињу се на крајњем северу цркве св. Богородице: код Свилајнца, код Голупца, у Ждрелу браничевском и у Смедереву. Св. Николи подигао је цркву у Београду деспот Стеван Лазаревић, а код села Шаторње властелин Никола Дореновић. Св. Тројици подигнута је Ресава, задужбина деспота Стевана. Св. Ђорђу посвећена је Враћевшница код Горњег Милановца. Свакако је из XV в. и св. Ђорђе у Ајдановцу код Прокупља. Св. Арханђелу подигнута је црква у селу Брезовцу код Аранђеловца. Црква у Копорину посвећена је св. Стефану. Култ свих осталих светитеља, о којима је раније било помена, у 15 веку сасвим се угасио. Као што се види, у 15 в. култ светитеља је сведен на врло мали број.

— —

Општи утисак развоја култова је овај: Почиње се у 10 в. од Преспе и Охрида с извесним бројем у тај мах најпопуларнијих светитеља. Упоредо с подизањем храмова, придолазе нови светитељи, а раније већ заступљени повећавају свој култ. У 14 в. култови достижу највећу заступљеност и узимају најшире размери и на крају 14 века, по броју храмова, заузимају овај однос: св. Богородица, св. Никола, Го-

[1] О њима: Петар С. Протић, Житија српских светаца као извор историјски Београд 1897. Упор. и: Растислав Марић, Чудесна исцељења и знамења у старим српским животописима Годишњица 47, 1938, 213—40.

сподњи празници, св. Ђорђе, св. Арханђео, св. Димитрије, св. Апостоли, св. Стефан, св. Илија, св. Врачи, св. Петка, св. Атанасије, св. Јован Крститељ, св. Недеља, св. Пантелејмон, св. Јован Богослов, св. Прокопије, св. Ахилије, св. Јован Златоуст, св. Власије, св. Вит. Остали светитељи заступљени су са по једном или, највише, две цркве. У 15 в. култови многих светитеља се гасе и остаје само мали број светаца који се узимају у обзир при храмовном посвећивању.

Има неколико група светитеља којима су храмови посвећени: 1) носиоци хришћанства — Богородица, Христос, св. Арханђео, св. Јован Претеча, св. Апостоли и Јоаким и Ана; 2) мученици — ратници — св. Ђорђе, св. Димитрије, св. Прокопије, св. Никита, св. Теодор или исцелитељи — св. Пантелејмон, св. Кузман и Дамјан; 3) св. оци, интерпретатори и браниоци Христове науке — св. Никола, св. Атанасије, св. Григорије Богослов, св. Јован Златоуст 4) старозаветни светитељи — св. Илија; 5) домаћи светитељи.

Занимљиво је да је од најстаријих светитеља узет првомученик Стефан, а из 3 в. св. Кузман и Дамјан. Највише је светитеља, углавном, из 4 в. из доба најљућег гоњења хришћана (св. Ђорђе, св. Димитрије, св. Пантелејмон, св. Прокопије) или свети оци такође 4 века (св. Никола, св. Атанасије, св. Јован Златоуст, св. Григорије Богослов).

———

Указано је већ да су носиоци црквене грађевинске делатности до краја XII в. били Византинци и заступљени култови, по томе, носе специфично византиско обележје. И доцније има много византиског утицаја, с обзиром на тесне додире и везе. Баш у погледу култова осећа се занимљива појава да Стеван Душан у неким својим повељама истиче познату цариградску св. Богородицу Одигитрију, о којој је могао много да слуша и сазна у време свога боравка у Цариграду.[1] Затим, треба водити рачуна да током 13 и 14 в. највећи број цркава подижу владари и црквени претставници. Владари посвећују цркве: Богородици, Господњим празницима, св. Арханђелу, св. Ђорђу, св. Стефану. Ту има објашњења. Богородица и Христос треба да буду благонаклони и милостиви на Последњем суду, св. Стефан је заштитник

[1] Ст. Станојевић. Белешке о неким старим иконама 20—1.

Србије, а св. Арханђео и св. Ђорђе су свеци ратници, чија је помоћ заиста преко потребна у доба честих ратова. Властела се држи св. Богородице, св. Ђорђа и св. Николе, углавном. Црквени претставници посвећују највише храмове св. Николи, св. Богородици, или св. Григорију Богослову, Данилу Столпнику. Изузетак чини архиепископ Никодим који посвећује цркву у Пећи светитељу ратнику — св. Димитрију. Али постоји велики број цркава о којима знамо — и још више — о којима не знамо, чији је храмовни светац биран из исто тако личних мотива, али ко зна под каквим сугестијама и од чега је управо зависио тај избор. До данас још није завршено испитивање етничког склопа старе српске државе. Још није указано на миграционо струјање које је и у средњем веку било велико, иако се то из очуваних извора не види, или не види бар довољно. Примера ради да поменем досељавање у околину Призрена „када пленише Турци Анатолију“ у време краља Милутина.[1] Цамблак прича како су у време краља Стевана Дечанског долазили људи „из далече своа отачаства остављати“.[2] Краљ Душан бележи на једном месту да су нека запустела селишта била насељена људима „от туђих земл“.[3] Тих примера, наравно, има много више и спадају у предмет посебног расправљања. Кад се буду дубље проучиле миграционе струје, биће многе појаве у средњевековној српској историји јасније. Свакако треба имати на уму да је нов етнички елеменат доносио и своје погледе и схватања и симпатије према извесним светитељима, те и у томе видети један од утицаја у средњевековном посвећивања храмова при избору светитеља.

Миодраг Ал. Пурковић

---

[1] Новаковић, Законски споменици 703 бр. V.
[2] Гласник XI, 67.
[3] Новаковић, Законски споменици 403 бр. XXIII.

Миодраг Ал. Пурковић
1907-1932

Николе Радојчића приказ Пурковићеве књиге Авињонске папе и српске земље

Пурковић М. А., Авињонске папе и српске земље, Дисертација Универзитета у Београду, Пожаревац, 1934, 8°, стр. VI + 108.

У XIV в. је римокатоличка црква понављала своје раније страсне залете на Српске земље, да би их привела у своје крило, с нарочитом жестином, коју је надмашила само у XVI и XVIII в. Њезина политика према православним Србима стварно је одувек иста, али се на великој линији њених нападаја ипак осећају, као у свакој политичкој акцији, залети и застоји, помоћу којих се могу заокружити поједини периоди међусобних односа, наравно само ради олакшице прегледа. То је јамачно била и мисао писца ове књиге, када се одлучио да обради у нарочитој студији везе између Срба и Римске Курије за њеног авињонског доба. Политика папинства је чврсто традиционална, али његов авињонски период прилично се поклапа са добом највеће моћи средњовековне Србије, па је збиља била привлачна и оправдана идеја да се у нарочитој студији претресу односи између Срба и Римске Курије у прве три четврти XIV в. Тај је задатак, међутим, колико привлачан, толико тежак. Он захтева дубоко и простраио знање опште политичке и црквене историје и исто тако српске, даље, доиста је тешко у студији ове врсте држати праву меру између приказивања стања и догађаја из светскога и из нашега развитка и, напослетку, у раду ове руке нарочито је напорно не упасти преко потребе или у политичку или у црквену историју. Писац није неискусан у научним историчким пословима, да би због тога улетео у особито тешке задатке. Он ради већ неколико година с похвалном савесношћу у српској историографији, горко напуштеној, и ја не сумњам да је био свестан тешкоћа рада кога се латио. Зато га је израдио с несумњивим успехом.

Иако Пурковић није почетник, ипак би било неправично пребацивати му не увек јасну концепцију и понеке неспрет-

ности у композицији. Нарочито ово последње не сме се чинити, јер сам малочас истакао збиља велике тешкоће - и то не све - рада ове врсте. Врло лако би му се могао замерити распоред студије на главе по појединим папама. То је механичка композиција, развојним разлозима неоснована, али несумњиво боља од какве исфантазиране периодизације по заједничким цртама политике неколиких папа. Ја нисам љубитељ механизирања композиције, али у овом случају ми је мила, јер добро знам опасности сваког другог покушаја заокруживања развојних серија. И у појединим главама задржао је писац једнолику композицију и поступио овако - приказао је прво односе Србије и Римске Курије а по томе осталих српских држава и комуна. Књига је тако испала мало схоластички педантно распоређена али је зато чврсто склопљена, уколико је то било могуће због оскудице извора, особито у другом делу појединих глава, који су стварно само фрагменти.

Изворе је писац брижљиво скупио, ограничавајући се на штампане, иако је сва прилика да римски и напуљски архиви - ако не и други - располажу и неизданим изворима за овај темат. О њима би се морали бринути наши научни институти у Италији, какве имају све околне државе, а не сам Пурковић. У употреби литературе морао је писац бити велики пробирач за дела из опште историје. Без мудра ограничења био би успешан посао ове врсте немогућ. Он је, мислим, поред све пажње према општој историји, желео написати прилог српској. Зато му ја не замерам ни због једнога дела из папинске историје авињонског доба што га није привукао, а из наше историографије ја ћу их мало споменути која је са штетом за свој рад превидео. Несумњива је погрешка што није употребљена Историја Србије Фрање Ксавера Пејачевића. Пурковић је толико пажљив, да је ово само немио случај - а од њега се тешко сачувати.

Пурковићев начин рада је подешен према добром историјском методу. Нарочите је врсте - писац је и истраживач и приказивач у исти час. У српској историографији, с множином отворених проблема, ово је, за веће радове, једино оправдано поступање које не води ни збуњеном антикварству ни празном фразирању, које с успехом разједа добре методе критичке српске историографије. Ја не знам како ће се Пурковић развијати, али по досадашњем начину рада и, нарочито по ономе, што је у њему успело, он је ипак претежно истраживач. Можда је то, наравно, и само почетна развојна фаза, после које код срећног света долази прикази-

вачко доба, док се код нас или остаје у истраживачким напорима или бега у лаку књижевност.

Дисертација почиње с добом папе Климента (1305-1314), савременика краља Милутина, који је водио према Римској Курији сложену политику, основану на српским и византинским традицијама (ово последње је требало више нагласити) и подешавану према моментаним потребама, увек врло опрезну. Оцена краља Милутина (6) доиста је непотребна, и писац је у њу, мислим, само зато упао што се наши историчари не умеју да отресу непрестаног директног оцењивања личности. Из прегледа оцена види се, међутим, и у овом случају како су све оне већином празна стилска вежбања, где се лако оклизне у неукусност и нетачност. За српску спољашњу политику не сме се рећи (6) да је била нестална, или чак да није ни постојала. То заиста не треба тврдити. Па писац чини ми се, мало даље (7) сам себе побија. Српска спољашња политика била је врло активна, основана на здравим традицијама и способна за брзо прилагођавање. То је Милутин показао особито према Византији, што писац није сасвим тачно и правично истакао (7). Природу власти краља Драгутина обрадио је Пурковић опрезно и савесно (10). Извори за односе краља Милутина са Римском Куријом и Карлом Валоа веома су мршави и једнострани, али писцу је успело пробити се кроз њих и довољно истаћи целу природу тих односаја, коју би још боље погодио кад би јаче подвукао необавештеност Римске Курије о Србији, насталу због нетачних извештаја. Ови су имали збиља фаталне последице за њене планове са Србима, толико смеле да се могу назвати маштањима; ради планова пунице краља Милутина, царице Ирене, о Србији у овако савесној студији није добро позивати се само на Дилова (Diehl) популарна разлагања; изворе је требало навести. Последице смрти Катарине од Валоа за српске односе према Западу уопште приказао је Пурковић (16-7) као искусан и опрезан историчар. Доиста одмерено. Исто тако је са будном пажњом претресен сукоб између Драгутина и Милутина, и нарочито убедљиво је разбијена бајка о римокатоличанству Драгутинову (18). За цели приказ прилика римокатоличке цркве у Српским земљама то не смем рећи, али по бедним изворима могли су се написати само овако скромни фрагменти (18-9). Већ у примедбама ове прве главе има врло добро решених мањих, али важних, питања од којих ја радо истичем белешку о Царици, кћери Милутиновој (13-4).

На почетку друге главе, која обухвата папат Јована XXII (1316-1334), дао је Пурковић тачну реконструкцију односа

Римске Курије и Угарске, сложних српских непријатеља, према Србији (20-2) без блештавих флоскула, обичних код младих или неукусних историчара. Збиља прибрано и одмереним речима пустио је само изворе да говоре, критички их осветљујући. То је најупечатљивије. Добро је погодио и утицај смрти краља Милутина и његове снахе, жене новога владара Стефана, на везе са Западом, које су главни предмет његових научних напора (23-4). Пурковић заиста није крив што план Стефанов, да се ожени Бланком, кћерком Филипа Тарентског, остаје таман, него су томе криви оскудни извори. Папинске намере у Србији, распаљене овим покушајем, зове Пурковић наивним. Боље тако, иако ни оштрији израз не би био неуместан. Нетачност извештаја појединих извештача Римске Курије, који су извор ових маштања, требало је, међутим, јасније истаћи, јер та хвалисава и нетачна извешћа вековима збуњују папинске политичаре о Србији. У фрагментарним приказима римокатоличанства у појединим Српским земљама ослањао се Пурковић одвише на папинске карактеристике појединих епископа (29). У њима је, међутим, много више шаблона него стварности, ако, бар понегде, све није шаблона. Што се Стона тиче, то је Пурковић требао (када је већ у то питање ушао) поред Милаша, са свом научном опрезношћу, употребити и Лиепопилија (Стон у средњим вијековима, 1915) а нарочито Стјепчевића (Превлака, Богословска смотра, XVIII, 1930, 318-89).

Из доба папе Бенедикта XII (1334-1342) имао је Пурковић мало саопштити о његовим односима према Србима, који су се кретали правцем традиционалних веза Римске Курије и Угарске против Срба. У приказивању босанских прилика био је писац веома уздржљив и чувао се да не понавља приказивање типичног поступања босанских Богомила према папама и Угарској; што је важно и што одудара од типа то је саопштио; добро је учинио што је истакао важност удаје Јелене Шубића за Владислава, брата бана Стефана; мисија Герарда Одонис, инквизитора, пажљиво је приказана, али у још отворено питање о почецима Фрањеваца у Босни писац није опширније улазио; добро је учинио. Главну карактеристику читаве папинске акције међу Србима сасвим је тачно погодио - много вике с никаквим резултатом.

Сви дотадашњи нападаји Запада на Србе вршили су се под плаштом борбе против српских шизматика и босанских јеретика, а од папе Климента VI (1342-1352) приступа овим,

чешће неискреним него искреним мотивима нов потицај - борба против Турака. Из великог арсенала традиције Римске Курије извучени су позиви у крсташке војне и обновљени сада против новог турског непријатеља, с јавном верском и с тајном политичком тезом. Влада овога папе пада у доба прогласа српске патријаршије и царства, и Пурковић се не мало намучио с питањима о односу Римске Курије према новим институцијама у Србији, о којима ја не мислим - како је Јиричек држао - да их је она могла у своју корист употребити. Православље је било много јаче у Србији него што писац, на овом месту, мисли, а српске осуде Душанове политике - због којих се он позива на Станојевића - несумњиво су постојале, али их се не сме генералисати, а још мање се сме заборавити да су најоштрије из далеко познатијих дана - збиља нека пророчанства ex post. Што се тиче Душанових односа према Римској Курији, ја морам поставити питање о веродостојности писма скадарског епископа Марка папи 1347 (49), које би се, кад би било у њему све што се тврди тачно, противило свему што ми иначе поуздано знамо о положају римокатолика у Србији за доба Душанова. Најмање што желим према томе писму јесте - највећа опрезност. Фрагментарност и непоузданост извора осећа се болно кроз цели овај рад, али ретко где тако као у питању покушаја Урошеве женидбе кћерком француског краља (52). Овде је, иначе, фрагменат о Босни прилично опширан (54-6).

Пурковић је у неколико махова бар скицирао став наше историографије према појединим питањима која претреса, што је врло добро - ако се спретно учини. Тако је и на почетку пете главе, која обухвата доба папе Инођентија VI (1352-1362), бар додирнуо проблем о лакоћи продирања Турака против Хришћана с речима Ч. Мијатовића. Ја њега много ценим, али Мијатовић је баш овде толико маштао да је цело питање више замрсио него што га је привео решењу. О оцени Душана (58-9) мислим исто што и о раније споменутој Милутина. И обазриви Пурковић је, држим, у маглу улетео приказујући улогу патријархову у намераваним односима Душана с Римском Куријом (60). За српски високи клир не може се рећи да је ишао стопама византинског у овом питању. Душан као да је, међутим, 1354 у односима према Римској Курији држао пред очима пример Византије. Али снага Србије и природа Душанова нису били такви да се према њима могла применити и напета политика Курије спрам Византије последњих векова. Онда, после посланства

на Римску Курију дошао је угарски напад на Србе - и Душан је врло хладно примио папинско изасланство; поред хипотеза Костићевих о мешању Карла у српско-папинске односе (65) још је добро држати на уму ма и непрегледно разлагање В. Ламанскога: Видные дѣятели западнославянской образованости въ XV, XVI и XVII в. (Слав. сборникъ, I, 1875, 566 и д.). С посланством папинским у Србију 1354 престају њени односи с Римском Куријом, ружно завршени преваром угарског краља Лудовика I 1356, када је, прогласивши да ће поћи као папински повереник на Србе, кренуо на Млетке. То је, доиста, карактеристично. Права природа српско-папинских односа показала се, можда, и у овој прилици сасим јасно као политичка. Папе су биле лоше обавештене о Србији, сами су имали према њој потајне политичке намере важније од признатих црквених, па су зато и дочекивали код Срба неуспех за неуспехом. Они су се надали чудима од пристајања уз њих на основу извештаја који су били већином свесно лажни. Није изузетак да се у кратким размацима времена тврдило како је римокатолика и њихових присталица у Србији врло много па онда опет сасвим мало! Однос римокатолика према папи био је код српских верника, чини се, исти као и однос православних према њиховим црквеним поглавицама, док су папе желеле да се у њима гледа врховна власт уопште. Српски римокатолици то као да нису хтели, судећи бар по једном занимљивом случају. Врховна поглавица био им је - српски краљ.

Потоњи су односи између папа и Срба, наравно, још више развијени, као и Српске земље тога доба. Папа Урбан V (1362-1370) имао је највише везе с Балшићима (који нису сви били римокатолици) и с Котором. Од жеље за Римом овај папа није доспео до акције против Турака. Односи у Босни нису довољно јасно приказани (76-9), али то заиста није писац крив. Такви су извори.

Пурковић је чешће, види се, постављао себи питања, како су се папе држале према врло важним догађајима у српском развоју, да с болом утврди, како то није познато. Ја мислим да је он при томе претстављао обавештеност папа о Србима уопште као много пространију и поузданију него што је стварно била. У почетке последњег авињонског папе, Гргура XI (1370-1378), пада Маричка битка, а Пурковић мисли да је на његову двору схваћена њена пуна важност (82). Није. Позиви на рат против Турака - по којима он то суди - већ су типизирани; уопште је овде права улога папинске

политике у турском питању прецењена (83). У целој глави су најзанимљивије Пурковићеве белешке о православљу краља Твртка и о његову крунисању. Он, с много разлога, држи да се мора ревидирати мишљење И. Руварца као да је Твртко био римокатолик. Ја мислим да је И. Руварац - по свом обичају - заиста желео Србима мало пркосити и рећи да њихов велики Твртко није био православни, него римокатолик, наравно тадашње босанске правоверности. Разлози за његову тврдњу су недовољно убедљиви. Пурковић ће имати право да Твртко није био римокатолик. Овај доказ је писцу боље успео него ли побијање Динићеве тезе о крунисању Твртковy на Митров-дан 1377. Пурковићево тумачење дотичног текста је, истина, врло пажљиво, али касније он упада у рационалистичка довијања, према којима сам бар ја много неповерљив; он је за 24 септембар као за дан крунисања.

Закључак Пурковићеве радње је трезвено написан. Никетића у њему заиста није требало спомињати. Из њега наведени цитат је, мислим, плагијат. Али млади историчар то није морао знати. Разлоге неуспеха папинске политике у Србији он је сасвим тачно осетио и приказао.

Пажљиви писац несумњиво није крив многим штампарским погрешкама. Код нас их се и у већим местима тешко решити. Ја сам погрешке најтеже осећао код понеких имена. Иначе се писцу неуредност заиста не сме пребацивати. Напротив. Пурковић је врло савестан и опрезан истраживач извора и с успехом тежи за укусним историјским приказивањем. Добре традиције српске критичке историографије он наставља својим поштеним научним напорима. С много скромности он је често у неугледне примедбе сабијао напорно стечене научне резултате. Не више ретки код нас покушаји маскирања самосталног научног рада неукусним и оштрим нападањем Пурковићу су туђи. У многом чему, наравно, мора се и он поправити и усавршити, али овако започетим радом, ако се савесно настави, то се сигурно постизава. Само истом стазом напред и више стремити.

Никола Радојчић

Уз ово издање

Уз књигу *Авињонске папе и српске земље* (1934) фототипски преносимо и често навођену Пурковићеву студију *Светитељски култови у старој српској држави према храмовном посвећивању* (1939). За биоблиографске податке о Миодрагу Пурковићу (1907-1976) видети у: *Енциклопедија српске историографије.* Приредили Сима Ћирковић, Раде Михаљчић. Београд 1997, стр. 601.

Приказ Николе Радојчића (1882-1964) објављен је у: Гласник Скопског научног друштва, XV-XVI, Скопље 1936, стр. 384-388. Преносимо га у целини.

Захваљујемо унукама Николе Радојчића, које су нам дозволиле да прештампамо наведени приказ. Дугујемо захвалност и шабачко-ваљевском епископу господину Лаврентију, који је исказао сагласност за објављивање Пурковићевих радова. Љубазношћу пожаревачке Библиотеке „Илија М. Петровић" сада смо у могућности да објавимо слику Миодрага Пурковића.

Садржај